

**JYVÄSKYLÄN YLIOPISTON
PSYKOLOGIAN LAITOKSEN
JULKAISUJA**

**REPORTS FROM THE DEPARTMENT
OF PSYCHOLOGY
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ**

314

1991

Jaana Haapasalo

**CLECKLEYN PSYKOPAATIN MUOTOKUVA
HAASTATTELUVASTAUSTEN VALOSSA**

Jaana Haapasalo

**CLECKLEYN PSYKOPAATIN MUOTOKUVA HAASTATTELUVASTAUSTEN
VALOSSA**

JULKAISIJA

Jyväskylän yliopiston psykologian laitos

TOIMITTAJA

Anna-Maija Poikkeus

JAKELU

Psykologian laitos
Jyväskylän yliopisto
PL 35
40351 Jyväskylä
Puh. 941-602 842

URN:ISBN:978-951-39-8380-2

ISBN 978-951-39-8380-2 (PDF)

ISSN 0782-3274

ISBN 951-680-470-5

ISSN 0782-3274

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTON MONISTUSKESKUS 1991

TIIVISTELMÄ

Jaana Haapasalo

CLECKLEYN PSYKOPAATIN MUOTOKUVA HAASTATELUVASTAUSTEN VALOSSA

Cleckleyn kuvaaman psykopaatin keskeisiä tunnusmerkkejä ovat pinnallinen viehätysovoima, hyvä älykkyys, neuroottisten ja psykoottisten oireiden puuttuminen, epäluotettavuus, valehtelu, heikosti motivoitu epäsosiaalinen käyttäytyminen, tunnekylläisyys ja suunnitelmaton elämäntapa. Tämän tutkimuksen tavoitteena oli esitellä sekä Cleckleyn psykopatiakuvaus että psykopatian piirrelista, joka on Haren kehittämä Cleckleyn kuvauksen arviointimenetelmä.

Tutkimuksessa arvioitiin 92 lähinnä omaisuus-, huume- ja liikenne rikoksista tuomittua vankia psykopatian piirrelistalla, joka täytettiin haastattelun ja asiakirjojen perusteella. Lisäksi vangit vastasivat persoonallisuuskyselyihin. Tämän jälkeen etsittiin haastatteluvastauksista psykopaateille tyypillisiä ominaisuuksia. Lisäksi tutkittiin haastattelujen nojalla, miten psykopaatit tekevät rikoksia.

Psykopaattien verbaaliselle ilmaisulle oli ominaista rönsyily, vastakysymyksien esittäminen, valehtelu ja liioittelu tarkkojen yksityiskohtien avulla, epämääräiset ilmaisut sekä fraasien ja sivistyssanojen teennäinen käyttö. Haastatteluvastauksissa tuli esiin psykopaattien vahvalta vaikuttava omanarvontunto siten, että psykopaatit esiintyivät mielellään menestyjinä ja luottomiehinä ja ylikorostivat omia myönteisiä ominaisuuksiaan. Haastatteluissa ja asiakirjoissa ilmeni keskeisesti myös psykopaattien ihmissuhteiden ja tunteiden pinnallisuus. Psykopaattien elämishakuisuuteen viittasivat kuvaukset rikoksen tekemiseen liittyvästä miellyttävästä jännityksestä, huumeidenkäytöstä, uhkapeleistä, päämäärättömästä seikkailusta ja matkustelusta, vaarallisista harrastuksista ja kyvyttömyydestä sietää rutiininomaista elämää. Rikoksentehtäjinä psykopaatit olivat haastatteluvastauksissa tunteettomia ja kylmän laskelmoivia eivätkä tehneet rikoksia humalassa. Ei-psykopaatteja voitiin kuvata alkoholia käyttäviksi, impulsiivisiksi ja tekojaan katuviksi rikoksentehtäjäiksi.

Tutkimus osoitti, että haastattelujen avulla voidaan löytää keskeisiä Cleckleyn psykopaatin ominaisuuksia ja muodostaa vankien joukosta persoonallisuustyyppi, joka täyttää Cleckleyn psykopatian kriteerit. Verbaalisen ilmaisun piirteet muistuttivat frontaalialueiden toimintahäiriöissä todettuja poikkeavuuksia. Psykopaatin muotokuvassa oli myös narsistista häiriötä muistuttavia piirteitä.

ABSTRACT

Jaana Haapasalo

THE PORTRAIT OF THE CLECKLEY PSYCHOPATH IN LIGHT OF THE INTERVIEWS

The core characteristics of the Cleckley psychopath are superficial charm, good intelligence, absence of neurotic and psychotic symptoms, unreliability, pathological lying, inadequately motivated antisocial behavior, affective poverty and failure to follow any life plan. This study aimed at introducing both Cleckley's description of psychopathy and the Psychopathy Checklist developed by Hare for the assessment of psychopathy.

A sample of 92 inmates, convicted mainly of property, narcotics and traffic offenses, was assessed using the Psychopathy Checklist that was completed on the basis of an interview and file data. In addition, the inmates filled in personality questionnaires. Hereafter, the interview responses were scanned for the characteristics typical of the Cleckley psychopath. Furthermore, in the light of the interviews, the study investigated how the psychopaths commit crimes.

Rambling, counterquestions, lying and exaggeration by means of giving precise details, vagueness and the artificial use of phrases and technical terms were characteristic of the psychopaths' verbal expression. The interview responses showed the psychopaths to display a grandiose sense of self-worth to present themselves as winners and trustworthy persons and to overemphasize their positive qualities. Superficiality of relationships and affects also was evident in the interview responses and file data. Sensation seeking was manifest in the descriptions of the pleasurable excitement found in committing crimes, drug abuse, gambling, aimless adventure seeking and traveling, dangerous hobbies coupled with an inability to endure routine in life. As perpetrators, the psychopaths were affectionless and calculating and did not commit crimes under the influence of alcohol. In contrast, the nonpsychopaths could be described as alcohol abusing, impulsive and repentant offenders.

The study showed that the interview responses can be utilized to find the core characteristics of the Cleckley psychopath and to form from among the inmates a personality type that meets Cleckley's criteria of psychopathy. The features found in verbal expression were reminiscent of abnormalities found in frontal dysfunction. Also, narcissistic traits came out in the portrait of the psychopath.

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO	1
2. CLECKLEYN PSYKOPATIAKUVAUS	2
3. PSYKOPATIAN ARVIOINTIMENETELMÄT	7
3.1. Persoonallisuuskyselyt psykopatian mittareina	7
3.2. Psykopatian arviointiasteikot ja piirrelista	8
4. PSYKOPATIAN PIIRRELISTAN SUOMALAINEN VERSIO	11
5. PSYKOPAATTIEN ELÄMYSHAKUISUUS	31
6. TUTKIMUSJÄRJESTELYT	33
6.1. Tutkittavat	33
6.2. Tutkimuksen toteutus	34
6.3. Tutkimusmenetelmät	35
6.3.1. Kyselylomakkeet	35
6.3.2. Haastattelu	37
6.3.3. Asiakirjat	37
6.3.4. Psykopatian piirrelista	38
7. HAASTATTELUVASTAUSTEN ANALYYSI	39
7.1. Psykopaattien verbaalisen ilmaisun piirteitä	39
7.2. Vahvalta vaikuttava omanarvontunto	45
7.3. Ihmissuhteiden ja tunteiden pinnallisuus	49
7.4. Elämyshakuisuus	52
7.5. Psykopaatit rikoksenteijöinä	53
7.5.1. Miten psykopaatit tekevät rikoksia	53
7.5.2. Rikoksiin liittyvät tunteet ja tunteettomuus	56
7.5.3. Tapausesimerkki	58
8. DISKUSSIO	64
LÄHTEET	72

1. JOHDANTO

Psykopatiakäsitteen määritelmiä, varhaiskuvauksia, deskriptiivisiä typologioita ja asemaa nykytutkimuksessa on selostettu aikaisemmissa katsauksissa (Haapasalo, 1985, 1986), joissa myös viitattiin käsitteen kritiikkiin. Psykopatiaa on pidetty epämääräisenä, halventavana ja leimaavana terminä, joka osin sen pejoratiivisten merkitysten vuoksi on poistettu virallisesta diagnoosiluokituksesta. Tästä huolimatta psykopatiakäsitettä käytetään yhä psykologisessa tutkimuksessa lähinnä amerikkalaisen psykiatrin Hervey Cleckleyn (1982) klassiseen määritelmään perustuvana. Cleckley esitti ensimmäisen kerran vuonna 1941 kliinisten havaintojensa pohjalta psykopaatin persoonallisuusprofiilin. Cleckley vertasi psykopatiaa "semanttiseen afasiaan": psykopaatti ei ymmärrä emotionaalisten kokemusten merkitystä, vaikka mitään ulkoista vammaa ei ole näkyvissä. Cleckley esitti psykopaatin persoonallisuustyyppinä, jolle on ominaista mm. pinnallinen viehätysvoima ja lipevyys, hyvä älykkyys, neuroottisten ja psykoottisten oireiden puuttuminen, epäluotettavuus, valehtelu, tunnekylmyys ja suunnitelmaton elämäntapa. Psykopaatin persoonallisuudessa on vakavia puutteita, vaikka pinnallisesti sujuva ja vakuuttava käyttäytyminen voi antaa vaikutelman sosiaalisesti sopeutuneesta ja terveestä yksilöstä. Cleckleyn mukaan psykopaatti kykenee robottimaisesti imitoimaan inhimillisiä tunteita ja käyttäytymistä.

Cleckleyn psykopatiassa on kyse ennen muuta emootioiden puutteista, joten sitä on vaikea kuvata objektiivisesti ja täsmällisin, operationalisoiduin käsittein. Psykopatian toteamiseksi on havainnoitava yksilön käyttäytymistä ja luotava kliininen vaikutelma erityisesti tunnereaktioista. Arviointimenetelminä on käytetty kliinis-behavioraalisia asteikkoja, persoonallisuustestejä ja uusimpana metodina psykopatian piirrelistaa (the Psychopathy Checklist), joka perustuu Cleckleyn kuvaukseen (Hare, 1986). Piirrelista on psykometrisesti validi ja reliaabeli Cleckleyn psykopatian arviointimenetelmä (Hare, 1980, 1985a, 1985b; Raine, 1985; Schroeder, Schroeder & Hare, 1983). Psykopatian arvioinnissa haastattelu on yleensä välttämätön, joskin reliaabeli arviointi on Wongin (1988) mukaan mahdollista myös ilman haastattelua pelkän asiakirjatiedon varassa.

Esillä olevassa tutkimuksessa esitellään Haren (1985b) kehittämän psykopatian piirrelistan suomenkielinen versio ja havainnollistetaan haastatteluvastausten avulla

eräitä Cleckleyn psykopaattien keskeisiä persoonallisuuden ja käyttäytymisen ominaisuuksia. Perusteellisempaa haastatteluvastausten sisällönanalyysia ei kuitenkaan tehdä. Ensimmäisenä tutkimustehtävänä on siten laatia Cleckleyn psykopaatin muotokuva haastattelujen valossa. Yhtenä psykopaattien persoonallisuuden ominaisuutena tarkastellaan elämyshakuisuutta Zuckermanin (1979) teoriasta käsin ja tutkitaan, miten elämyshakuisuus ilmenee psykopaattien haastatteluvastauksissa.

2. CLECKLEYN PSYKOPATIAKUVAUS

Cleckley (1941) esitti psykopaatin kliinisen profiilin omien käytännön työssä tekemiensä havaintojen pohjalta. Hän elävöitti kuvaustaan tapausselestein ja pohti psykopatiakäsitettä myös teoreettisemmin esittämättä kuitenkaan psykopatian teoriaa. Psykopatian etiologiaan Cleckley ei ota täsmällistä kantaa. Jonkin synnynnäisen puutteellisuuden tai orgaanisen defektin mahdollisuutta voitaisiin hänen mukaansa tutkia. Cleckley ei sulje pois perheeseen ja kotiympäristöön liittyviä vaikutuksiakaan. Vanhempien ja lapsen välisessä suhteessa voi olla lapsen ympäristöä vääristäviä, vuorovaikutuksessa ilmeneviä tekijöitä, vaikka monet psykopaattien vanhemmista vaikuttavat hyvin sopeutuneilta.

Cleckley luettelee kuusitoista psykopatian tunnusmerkkiä:

1. Pinnallinen viehätysvoima ja hyvä älykkyys.

Psykopaatti voi tehdä miellyttävän, eloisan ja myönteisen vaikutuksen. Hän näyttää olevan kiinnostunut monista eri asioista, ja hän antaa sosiaalisesti sopeutuneen vaikutelman. Testeissä psykopaatti todetaan usein kyvykkääksi, ja hän vaikuttaa älykkäältä.

2. Harhaluulojen ja muiden irrationaalisen ajattelun merkkien puuttuminen.

Hallusinaatioita, deluusioita, depressiota tai muita psykoottisia oireita ei ole. Arvot, normit ja henkilökohtaiset velvoitteensa psykopaatti hyväksyy verbaalisesti, ja epäsosiaalisen toiminnan seuraukset hän ymmärtää teoriassa. Psykopaatti osaa

näennäisesti suunnitella toimintaansa ja arvostella aikaisempia erehdyksiään.

3. "Hermostuneisuuden" tai psykoneuroottisten oireiden puuttuminen.

Psykopaatti ei ole ahdistunut tai jännittynyt sellaisissakaan tilanteissa, joissa ahdistus ja huolestuneisuus olisivat tarkoituksenmukaisia tunteita. Hän esiintyy yleensä rauhallisesti ja varmasti. Oloissa, joissa toiset olisivat hämmentyneitä, epävarmoja tai kiihtyneitä, psykopaatti on huomattavan tyyni. Jos psykopaatti on levoton, levottomuus herää ulkoisista tilanteista (esim. vankilaan joutuminen), ei koskaan syyllisyyden, katumuksen tai epävarmuuden tuloksena.

4. Epäluotettavuus.

Psykopaatti antaa vaikutelman luotettavuudesta, mutta vastuuttomuus paljastuu pian. Velvoitteiden sitovuus, asian tärkeys tai kiinnijoutumisen mahdollisuus eivät vaikuta hänen käyttäytymiseensä. Epäluotettavuus ilmenee sekä triviaaleissa että vakavissa asioissa. Esimerkiksi toimiessaan menestyksekkäästi psykopaatti voi yllättäen syyllistyä pieneen sekkipetokseen. Tyypillistä on se, että psykopaatti käyttäytyy periodeittain vastuuntuntoisesti. Tämän vuoksi epäluotettavuus voi tulla esiin yllättävästi. Ei voida ennustaa, kauanko tehokas ja sosiaalisesti hyväksyttävä käyttäytyminen jatkuu ja milloin epärehellinen ja vastuuton käyttäytyminen alkaa.

5. Valheellisuus ja epärehellisyys.

Psykopaatin vakuuttaviin selityksiin, lupauksiin ja aikeisiin ei voi luottaa. Hän voi valehdella mistä tahansa ilman syytäkin. Toisaalta hän voi joskus tunnustaa valheensa - varsinkin kun paljastuminen uhkaa - ja silloin hänen näennäinen vilpittömyytensä voi olla aseistariisuvaa. Hän näyttää kohtaavan tekojensa seuraukset rehellisesti ja rohkeasti. Silloinkin kun hän on jäänyt kiinni valheesta ja rikkonut vilpittömimmät valansa, hän ei kaihda puhumasta kunniasanastaan ja yllättyy, jos hänen vakuutuksiaan ei heti oteta todesta. Sanansa pitäminen on psykopaatille vain fraasi, jonka avulla voi hetkellisesti välttää mielipahaa tai saavuttaa muita tarkoitusperiä.

6. Katumuksen tai häpeän puuttuminen.

Psykopaatti voi myöntää vaikeuksiensa olevan omaa syytään, mutta tunnustuksilla on rituaalinomainen sävy. Hän ei tunne häpeää, olipa kyse itsekunnioituksesta tai moraalisisista asioista.

7. Epäsosiaalinen käyttäytyminen, joka on heikosti motivoitua.

Psykopaatti voi tehdä varkauksia, väärennyksiä, petoksia jne., vaikka hyöty olisi pieni ja paljastumisen riski suuri. Rikollisuus ei ole säännöllistä tai tavoitteellista. Antisosiaalisuus ei myöskään ole rajattua (vrt. pyromania tai kleptomania).

8. Huono arvostelukyky ja kyvyttömyys oppia kokemuksista.

Teoreettisissa tilanteissa ja verbaalisella tasolla psykopaatin arvostelukyky on yleensä erinomainen myös eettistä arviointia edellyttävissä asioissa, mutta todellisissa tilanteissa arvostelukyvyn heikkous tulee esiin. Rangaistukset tai muut kielteiset kokemukset eivät saa psykopaattia muuttamaan käyttäytymistään.

9. Patologinen itsekeskeisyys ja kyvyttömyys rakastaa.

Itsekeskeisyyden näkyvät merkit vaihtelevat sen mukaan, kuinka hyvin psykopaatti ne kykenee peittämään. Itsekeskeisyys merkitsee kyvyttömyyttä rakastaa toista ihmistä. Psykopaatti osaa tosin teeskennellä rakkautta ja kykenee hetkelliseen hullaantumiseen ja laimeisiin sympatioihin tai antipatioihin. Hänen tunnereaktionsa, jotka liittyvät muihin ihmisiin, ovat asteeltaan ja kestoaltaan hyvin poikkeavia. Psykopaatti ei piittaa niistä taloudellisista, sosiaalisista, emotionaalisista, fyysisistä tai muista vaikeuksista, joita hän tuottaa väitetyille rakkauden kohteilleen.

10. Yleinen tunneköyhyys.

Psykopaatin tunteita jäljittelevässä käyttäytymisessä on kyse enemmänkin ilmaisuvalmiuksista kuin tunteiden voimasta. Hän voi näyttää joskus kiihtyneeltä, raivostuneelta, innokkaalta, voi puhjeta kyyneliin ja puhua kaunopuheisesti, mutta kyse ei ole aidoista, kokonaisvaltaisista tunteista. Ärtymys, nopeat ja labiilit

kvasitunnepurkaukset, pinnallinen itsesääli, lapsekas turhamaisuus ja ylpeys ja teeskennelty suuttumus voivat olla osa ilmaisuskaalaa.

11. Oivalluskyvyn spesifi puute.

Oivalluskyvyn puute koskee spesifisti omaa käyttäytymistä ja sen seurauksia. Psykopaatilla ei ole kykyä nähdä itseään sellaisena kuin muut hänet näkevät. Hänellä ei ole käsitystä siitä, miltä muista ihmisistä tuntuu, kun nämä tapaavat hänet.

Tavallisesti psykopaatti syyttää muita vaikeuksistaan ja perustelee asian kekseliäästi. Toisinaan hän näennäisesti ottaa syyt niskoilleen ja analysoi tapaustaan, mutta tällä ei ole hänelle juuri mitään merkitystä. Jotkut jopa ehdottavat itse itselleen psykopaattisen persoonallisuuden diagnoosia.

Psykopaatin verbaaliset ilmaisut ovat vain verbaalisia refleksejä. Jopa ilmeet ovat vailla sisältöä, jota niillä pyritään ilmaisemaan. Psykopaatin oivalluksessa ei ole kyse todellisesta oivaltamisesta vaan oivalluksen matkimisesta. Mukana ei ole mitään tunnepitoista. Psykopaatti ei teeskennellessään tajua emotionaalisen panoksen puuttumista eikä ilmeisesti tajua teeskentelevänsä.

Oivalluskyvyn puute tulee esiin myös siinä, että psykopaatti ei käsitä lakien koskevan itseään. Vankeusrangaistukseen hän voi suhtautua ikään kuin se olisi odottamaton ja sopimaton. Psykopaatti voi myös esimerkiksi pyytää suosituksia työpaikkaa varten henkilöltä, joka tuntee hänen aikaisemmat epäonnistumisensa ja joka ei tästä syystä voi suositella häntä. Psykopaatti voi kertoa menestyksestään tilanteessa, jossa asiat ovat todella huonosti. Psykopaatti tietää tosiasiat, mutta ei osaa arvioida niiden merkitystä.

12. Välinpitämättömyys interpersoonallisissa suhteissa.

Lukuun ottamatta pinnallisia eleitä psykopaatti ei osoita arvostavansa muita, ellei siitä ole hänelle hyötyä. Hän hallitsee kohteliaisuudet ja voi vaikuttaa avulialta, anteliaalta ja huomaavaiselta, mutta voi samanaikaisesti kohdella huonosti läheisiään. Pinnallisissa sosiaalisissa suhteissa psykopaatti voi saavuttaa suosiota ja ihailua.

13. Outo ja luotaantyöntävä käyttäytyminen juopuneena ja joskus muulloinkin.

Alkoholinkäyttö voi olla runsasta. Juopuneena psykopaatin käyttäytyminen saattaa olla outoa. Hän voi olla vulgaari, karkea ja riitaisa ja kohdella läheisiään huonosti. Alkoholinkäyttö ei näytä liittyvän ahdistuksen lieventämiseen. Omituisimmat tempunsa psykopaatti tekee usein juuri alkoholin vaikutuksen alaisena. Hän voi saattaa itsensä tilanteisiin, jotka eivät kummallisuudessaan tulisi tavalliselle alkoholin liikkäyttäjälle mieleen.

14. Tekee harvoin itsemurhan.

Psykopaatin elämäntyylillä on tuhoisa, ja se ajaa hänet monesti vaikeisiin tilanteisiin. Alttius väkivaltaiseen itsetuhoon on kuitenkin harvinaista. Itsemurhauhkauksia ja teatraalisia yrityksiä voi esiintyä.

15. Sukupuolielämä on persoonatonta, triviaalia ja heikosti integroitunutta.

Konsistentti, tarkasti rajautunut seksuaalinen poikkeavuus on harvinaista, mutta sukupuolielämässä on outoja piirteitä. Hetken mielihoiteesta psykopaatti voi toimia poikkeavasti seksuaalisellakin alueella. Seksuaalielämään eivät kuulu tärkeät ihmissuhteet. Psykopaattien seksuaaliset tarpeet eivät vaikuta kovin voimakkailla, ja hetkellisten aistimusten lisäksi he eivät ilmeisesti tunne mitään merkittävää mielihyvää. Seksuaalinen halu voi hävitä joskus triviaaleille impulsseille, kuten vaihtelua tuovalle uhkapelille.

16. Elämän suunnitelmattomuus.

Psykopaatti ei ponnistele minkään päämäärän saavuttamiseksi eikä seuraa mitään suunnitelmaa elämässään. Elämänkaari on täynnä tarkoituksetonta käyttäytymistä ja impulsiivisia tekoja.

Cleckley kuvaa psykopaattia taitavasti rakennetuksi koneeksi, joka matkii inhimillistä persoonallisuutta ja simuloi tunteita. Hän toteaa, että tieteellisesti ja objektiivisin

termein on vaikea osoittaa, miksi asianomainen ei ole aito. On kyseessä puute, joka estää tärkeitä normaalin kokemuksen osatekijöitä - erityisesti affektiivisia - integroitumasta kokonaisvaltaiseksi inhimilliseksi reaktioksi.

Jos psykopaatilla ei ole mitään arvoja, emotionaalisesti merkittäviä kokemuksia tai päämääriä, voidaan paremmin ymmärtää, että psykopaatti voi hankkiutua suuriin vaikeuksiin, esimerkiksi menettää työnsä ja perheensä, pienen sekkipetoksen takia. Psykopaatin elämässä ei näytä olevan mitään syvästi merkityksellistä tai jatkuvasti stimuloivaa, eikä hänellä ole todellisia yllykkeitä, jotka kannustaisivat häntä päämäärään. Hän ei myöskään näytä erottavan omia valereaktioitaan (valekatumus, -rakkaus jne.) muiden ihmisten aidoista reaktioista. Jos toiset eivät ota häntä todesta, hänen hämmästyksensä on usein aito. Hän ei ilmeisesti kykene ymmärtämään sitä, mitä ei itse tunne eli aitoja tunteita.

3. PSYKOPATIAN ARVIOINTIMENETELMÄT

3.1. Persoonallisuuskyselyt psykopatian mittareina

Psykopatian arviointiin on käytetty psykologisia testejä tai kliinis-behavioraalisia menetelmiä (ks. Hare, 1970, 1986). Psykologisista testeistä tavallisimpia ovat olleet persoonallisuuden kyselylomakkeet, joista MMPI (Minnesota Multiphasic Personality Inventory) ja CPI (California Psychological Inventory) ovat tunnetuimpia. Korkeita MMPI:n Psychopathic Deviate (Pd)- ja Hypomania (Ma)-pistemääriä on pidetty antisosiaalisen persoonallisuuden ja psykopatian osoittimina (Graham, 1983; Zager, 1988).

CPI:n Socialization (So)-asteikkoa pidetään varhain alkaneen kroonisen antisosiaalisuuden mittarina, ja sen on väitetty mittaavan myös pohjoisamerikkalaista, Cleckleyn ja Haren kuvaamaa psykopatiaa (Barbour-McMullen, Coid & Howard, 1988; Howard, 1988). Toisaalta So-asteikon kyky mitata psykopatiaa tai varhain alkanutta kroonista antisosiaalista käyttäytymistä on asetettu kyseenalaiseksi (Hare, 1984; Raine, 1988).

Asteikoista on rakennettu erilaisia psykopatian indeksejä, kuten Pd+Ma (Hare, 1985a) tai Pd-So (Heilbrun, 1979, 1982; Heilbrun & Heilbrun, 1985; Sutker & Allain, 1987). Myös Blackburn (1975, 1979, 1987; Blackburn & Lee-Evans, 1985;

Blackburn & Maybury, 1985) on käyttänyt psykopatiatutkimuksissaan MMPI-asteikkoja. Hare ja Cox (1978) ovat kritisoineet Pd- ja Ma-asteikkojen käyttöä psykopatian mittareina, koska kaikki korkeita Pd- ja Ma-pistemääriä saavat vastaajat eivät ole psykopaatteja. On myös huomattava, että persoonallisuuskyselyjen käyttäminen antisosiaalisen käyttäytymisen ja psykopaattistyyppisten ominaisuuksien osoittamiseen on dissimulaation vuoksi epävarmaa (Raine, 1988).

3.2. Psykopatian arviointiasteikot ja piirrelista

Psykopatian kliinis-behavioraaliset arviointimenetelmät ovat kehittyneet yksinkertaisesta psykopaatteihin ja ei-psykopaatteihin jaottelevalta luokittelusta arviointiperusteiltaan selkeämmin määriteltyihin piirrelistoihin. Ensimmäisissä tutkimuksissaan Hare (ks. 1986) tutkijaryhmineen pyysi vankilahenkilökuntaa ryhmittelemään vangit psykopaateiksi ja muiksi rikollisiksi. Myöhemmin mukaan otettiin väliryhmä, joka sopi osittain mutta ei täysin Cleckleyn psykopatiaprofiiliin. Kukin vanki arvioitiin 7-kohtaisella asteikolla, ja arviot perustuivat asiakirja- ja haastattelutietoihin. Psykopaateiksi luokiteltiin arvion 6-7 saaneet ja ei-psykopaateiksi arvion 1-3 saaneet vangit. Menettely oli globaali Cleckleyn psykopatian arviointimenetelmä, ja se toimi vaihtoehtona psykologisille testeille ja psykiatrisille diagnooseille. Globaalin arvion arviointsijareliabiliteetti on yleensä ollut yli .85 (Hare, 1980; Hare & Cox, 1978). Yleisesti kliinis-behavioraalisten mittareiden reliabiliteetti on korkeampi kuin persoonallisuusinventareissa, ja erilaisten kliinis-behavioraalisten arviointien keskinäiset korrelaatiot ovat suuria (Hare, 1986).

Koska globaalin arvion sisältöä oli vaikea välittää muille tutkijoille ja arviointi edellytti hyvää Cleckleyn psykopatiakäsitteen tuntemusta, haluttiin kehittää objektiivisempi rikollisten psykopatian arviointimenettely. Hare (1980) laati psykopatian piirrelistaan alun perin 22 osiota, jotka analyysissa erottelivat parhaiten Cleckleyn psykopaatteja muista vangeista. Vangit arvioitiin kussakin osiossa 3-kohtaisella asteikolla sen mukaan, miten hyvin osio kuvasi tutkittavaa. Piirrelistan kokonaispistemäärän arviointsijareliabiliteetti oli .93, piirrelistan sisäinen reliabiliteetti oli .88 ja globaalin psykopatia-arvion korrelaatio piirrelistapistemäärään oli .83 (Hare, 1980). Tutkimusten mukaan 22-osioinen piirrelista korreloi muihin psykopatian arviointimenetelmiin ja sen arviointsija- ja sisäinen reliabiliteetti ovat hyviä (Hare, 1983, 1985a; Hare & McPherson, 1984; Schroeder ym., 1983). Käytännössä piirrelista ja DSM:n diagnoosi antisosiaalinen persoonallisuushäiriö näyttävät

identifioivan samoja yksilöitä. Tämä viittaa siihen, että piirrelistassa on vahvasti esillä myös antisosiaalinen käyttäytyminen.

Hare (1985b) uudisti piirrelistan 20-osioiseksi siten, että osio 22 (Huumeiden tai alkoholinkäyttö, joka ei ole antisosiaalisen käyttäytymisen välitön syy) poistettiin arviointivaikeuksien ja osio 2 (Aikaisempi psykopatiadiagnoosi) saadun tiedon vähäisen hyödyn takia. Alkuperäisen ja uudistetun piirrelistan osiot ovat taulukoissa 1 ja 2.

TAULUKKO 1. 22-osioinen piirrelista (Hare, 1980)

-
1. lipevyys/pinnallinen viehätysvoima
 2. aikaisempi psykopatiadiagnoosi
 3. itsekeskeisyys/vahvalta vaikuttava omanarvontunto
 4. taipumus ikävystymiseen/alhainen frustraatiotoleranssi
 5. patologinen valehtelu ja petollisuus
 6. petkuttaminen/vilpillisyys
 7. katumuksen tai syyllisyydentunteen puuttuminen
 8. tunteettomuus ja emotionaalisen syvyyden puuttuminen
 9. kovuus/empatian puute
 10. loismainen elämäntyyli
 11. äkkipikaisuus/heikko käyttäytymisen kontrolli
 12. promiskuiteetti
 13. varhaiset käyttäytymisongelmat
 14. realististen pitkän tähtäimen suunnitelmien puuttuminen
 15. impulsiivisuus
 16. vastuuton käyttäytyminen vanhemman roolissa
 17. monia avo- tai aviosuhteita
 18. nuorisorikollisuus
 19. heikko menestyminen ehdollisessa tai ehdonalaisessa vapaudessa
 20. kyvyttömyys ottaa vastuuta omasta käyttäytymisestä
 21. monia rikoslajeja
 22. huumeiden tai alkoholinkäyttö ei välitön antisosiaalisen käyttäytymisen syy
-

TAULUKKO 2. 20-osioinen piirrelista (Hare, 1985b)

-
1. lipevyys/pinnallinen viehätyvoima
 2. vahvalta vaikuttava omanarvontunto
 3. stimulaation tarve/taipumus ikävystymiseen
 4. patologinen valehtelu
 5. petkuttaminen/manipulointi
 6. katumuksen tai syyllisyydentunteen puuttuminen
 7. tunteiden pinnallisuus
 8. kovuus ja tunteettomuus/empatian puuttuminen
 9. loismainen elämäntyyli
 10. heikko käyttäytymisen kontrolli
 11. promiskuiteetti
 12. varhaiset käyttäytymisongelmat
 13. realististen pitkän tähtäimen päämäärien puuttuminen
 14. impulsiivisuus
 15. vastuuttomuus
 16. kyvyttömyys ottaa vastuuta omasta käyttäytymisestä
 17. useita lyhytaikaisia avo- tai aviosuhteita
 18. nuorisorikollisuus
 19. ehdonalaisen vapauden peruutus
 20. monipuolinen rikollisuus
-

Vanha ja uusi piirrelistaversio ovat olennaisesti samanlaisia ja luokittelevat yksilöitä samalla tavalla (Hare, 1985b, 1986).

Piirrelistaa on arvosteltu kliinisen spesifyiden puutteesta eli kyvyttömyydestä erotella psykopaatteja muista kliinisistä ryhmistä (Howard, Bailey & Newman, 1984). Hare ja Harpur (1986) ovat vastanneet väitteeseen spesifyiden puutteesta huomauttamalla, että Howardin ym. tutkimuksessa psykopaateiksi luokiteltujen yksilöiden piirrelistapistemäärät eivät olleet riittävän korkeita. Psykopaattiryhmissä ei itse asiassa ollut monta psykopaattia. Toiseksi piirrelistan pisteitysmenettely ei ollut standardin mukainen; asiakirja- ja haastattelutiedot olisi tullut sulauttaa yhdeksi osion pistemääräksi. Kolmanneksi kliiniset ryhmät yhdistettiin erotteluanalyysissa siten, että psykopaattien ryhmään luettiin sekä persoonallisuushäiriö- että skitsofreniadiagnoosin saaneita potilaita. On selvää, että tällä tavoin kootut ryhmät olivat hyvin epämääräisiä.

Piirrelistaa on arvosteltu myös siitä, ettei sen avulla voida erottaa primaaria ja sekundaaria psykopatiatyyppejä toisistaan (Blackburn & Maybury, 1985; Howard ym., 1984). Kritiikki ei ole osuvaa, koska piirrelista on kehitetty arvioimaan nimenomaan

Cleckleyn psykopatiaa. Sekundaarille psykopaatille tyypillinen ahdistuneisuus, neuroottiset oireet ja sosiaalinen vetäytyvyys eivät kuulu Cleckleyn psykopatiaan.

Haren (1985b) piirrelistan pisteitysohjeet ja osioiden kuvaus esitetään seuraavassa luvussa. Kyseessä on suora käännös alkuperäisestä piirrelistasta lukuun ottamatta muutoksia, joita on tehty rikollisuutta koskeviin osioihin 18, 19 ja 20. Kyseisiä osioita on muokattu suomalaiseseen oikeuskäytäntöön soveltuviksi.

4. PSYKOPATIAN PIIRRELISTAN SUOMALAINEN VERSIO

OSIOIDEN KUVAUS JA PISTEITYSMENETTELY (Hare, 1985b)

Kukin 20 osiosta pisteitetään 3-kohtaisella asteikolla (0, 1 tai 2 pistettä). Haastateltavan (hvan) kokonaispistemäärä voi vaihdella välillä 0 - 40. Osiot pisteitetään seuraavien ohjeiden mukaan:

Pisteitä

- 2 Osio sopii hvaan. Jokseenkin hyvä yhteensopivuus tärkeimmissä suhteissa. Hvan käyttäytyminen on yleensä sopuinnussa osion sävyn ja sisällön kanssa.
- 1 Osio soveltuu hvaan tietyssä määrin, mutta ei niin hyvin kuin pistemäärä 2 edellyttää. Yhteensopivuus joissakin suhteissa, mutta monien epävarmuustekijöiden takia pistemäärää 2 ei voi antaa. Osion soveltuvuus on epävarmaa. Tiedoissa on ristiriitaisuuksia, joita ei voi ratkaista joko pistemäärän 2 tai 0 hyväksi.
- 0 Osio ei sovi hvaan. Hvalla ei ole kyseistä piirrettä tai käyttäytymismuotoa, tai hänellä on ominaisuuksia, jotka ovat vastakkaisia tai ristiriitaisia osion sisällön kanssa.

Vaikka pisteitys on subjektiivista, se on useimmissa tapauksissa helppoa. Osiot, joita ei voi riittämättömän informaation takia luotettavasti pisteittää, jätetään väliin. Viisi

osiota voidaan jättää pois reliabiliteetin näkyvästi vähenemättä. Jäljelle jäävien osioiden pistemäärä voidaan suhteuttaa koskemaan 20 osiota.

Kuvattu pisteitysmenettely eroaa joissakin suhteissa alkuperäisen piirrelistan pisteityksestä (ks. Hare & Frazelle, 1980). Aikaisemmin voitiin antaa pistemäärä 1, jos tietoa ei ollut riittävästi osion pisteittämiseksi luotettavasti. Nyt sellaista osiota ei pisteitettäisi lainkaan. Alkuperäiset pisteitysohjeet sisälsivät esimerkkejä käyttäytymisestä, joka oikeuttaisi pistemääriin 1 tai 0 kussakin osiossa. Harkinnan ja esitutkimusten jälkeen päätettiin antaa vain yksityiskohtainen kuvaus kustakin osiosta ja merkitä pistemäärä 2, 1 tai 0 sen perusteella, missä määrin kuvaus sopii yksilöön. Toisin sanoen pistemääriä 1 ja 0 varten ei anneta spesifejä kriteereitä lukuun ottamatta osioita 9 (loismainen elämäntyyli) ja 17 - 20 (useita lyhytaikaisia avo- tai aviosuhteita; nuorisorikollisuus; ehdonalaisen vapauden menetys; monipuolinen rikollisuus).

Osio 1: Lipevyys/pinnallinen viehätysvoima.

Kuvaus:

Osio 1 kuvaa liukaskielista, lipevää, verbaalisesti sujuvaa yksilöä, jolla on runsaasti vilpillistä ja pinnallista viehätysvoimaa, charmia. Hva on usein hauska ja huvittava seuraihminen. Hänellä on aina valmiina nopea ja nokkela vastaus, ja hän osaa kertoa epätodennäköisiä mutta vakuuttavia tarinoita, jotka asettavat hänet hyvään valoon. Hän onnistuu esiintymään edukseen ja voi olla hyvin pidetty. Yleensä hva kuitenkin vaikuttaa liian liukkaalta ja mielistelevältä ollakseen täysin uskottava. Hänellä näyttää olevan tietoa monilta alueilta, ja hän saattaa ohimennen käyttää ammattitermejä ja erikoiskieltä riittävän tehokkaasti tehdäkseen vaikutuksen useimpiin ihmisiin. Tarkat kysymykset tavallisesti paljastavat, että hänen tietonsa ovat vain pintapuolisia.

Informaatiolähteet:

Osio voidaan usein pisteittää haastattelussa saatujen vaikutelmien avulla. Kuitenkin myös asiakirjat voivat olla hyödyllisiä. Etsi mainintoja siitä, että hva on tunnettu lipevistä puheistaan tai että hänellä on hyvät puhelahjat. Haastattelun aikana voi olla vaikea ratkaista, kenellä on ohjat käsissään. Hva saattaa vaikuttaa ystävälliseltä, avoimelta ja yhteistyöhaluiselta, mutta hän voi antaa itse asiassa hyvin vähän

hyödyllistä tietoa. Hän ryhtyy usein vastaamaan kysymykseen mutta päätyy puhumaan täysin eri asioista. Hva antaa sen vaikutelman, että hän on vastannut kysymykseen. Itse asiassa hän ei ehkä ole sanonut mitään olennaista. Hva näyttää tuntevan olonsa erittäin mukavaksi läpi haastattelun eikä osoita mitään merkkejä ahdistuneisuudesta, hämmennyksestä tai epämukavuudesta. Kun hänelle annetaan tilaisuus vastata menneisyyttään koskeviin kysymyksiin (esim. lapsuus, koulunkäynti, matkustaminen), hän saattaa kertoa tarinoita, jotka ovat epätodennäköisiä sen valossa, mitä hänestä tiedetään. Voi osoittautua hyödylliseksi kysyä hvan mielipidettä eri aiheista ja antaa hänen eksyä aiheesta, kun hän on siihen halukas. Sosiologia, psykiatria, lääketiede, psykologia, filosofia, runous, kaunokirjallisuus ja taide ovat joitakin tyypillisiä alueita, joihin perehtyneeltä hva yrittää vaikuttaa. Hänen asenteessaan on yleensä pseudointellektuaalinen sävy.

Osio 2: Vahvalta vaikuttava omanarvontunto.

Kuvaus:

Osio 2 kuvaa yksilöä, jolla on liian mahtipontinen käsitys omista kyvyistään ja paisunut omanarvontunto. Hva vaikuttaa tavallisesti itsevarmalta, mielipiteissään jyrkältä ja tärkeilevältä haastattelun aikana ja käyttäytyy ikään kuin olisi kameran edessä. Hän ei katso olevansa epäonnistunut tai laitapuolen ihminen, eikä hän myöskään ole hämmentynyt nykyisestä tilanteestaan. Hva on vakuuttunut siitä, että hänen tämänhetkiset olosuhteensa ovat tulosta huonosta onnesta, petollisista ystäväistä tai epäoikeudenmukaisesta ja epäpätevästä rikosoikeudellisesta järjestelmästä. Hän saattaa myös nähdä itsensä rikoksen todellisena uhrina, koska hänen on pakko viettää aikaa vankilassa. Sen, että hänellä on ollut vaikeuksia lain kanssa, hän ei katso vaikuttavan haitallisesti tulevaisuuteensa. Itse asiassa hän saattaa ilmaista aikeensa ryhtyä yhteiskunnallisen aseman antavalle uralle. Hva on usein sitä mieltä, että vankilassa opetettu ammattitaito on arvotonta ja hänen alapuolellaan ja että hän kykenee saavuttamaan paljon enemmän. Tämä näkökanta on ristiriidassa hänen aikaisempien saavutustensa kanssa, sillä hän ei aikaisemmin ole tunnollisesti tai menestyksekkäästi seurannut mitään sosiaalisesti hyväksyttäviä ammatillisia tai uratavoitteita. Hänen paisunut minäkäsityksensä ja liioiteltu omien kykyjensä arvostus ovat harvinaislaatuksia, kun tiedetään hänen todellinen elämänsä.

Informaatiolähteet:

Enin osa tämän osion pisteittämiseen tarvittavasta tiedosta tulee haastattelusta, joskin asiakirjat voivat sisältää ehdonalaisvalvojen, laitoksen henkilökunnan ja aikaisempien haastattelijoiden mainintoja ja vaikutelmia hvan minäkuvasta. Haastattelussa hän voi käyttäytyä ikään kuin hän pitäisi lehdistötilaisuutta ja saattaa käyttää ilmaisuja "en kommentoi" tai "en ole valmis vastaamaan tuohon kysymykseen tällä hetkellä". Hva voi olla "vankilalakimies" ja on saattanut jopa toimia omana puolustusasianajajanaan oikeudenkäynnissään. Jos näin on, yritä saada hänet puhumaan syistä, joiden vuoksi hän teki niin, ja hänen käsityksistään siitä, miten hyvin hän suoriutui ja miksi hän hävisi oikeuskäsittelyn. Hvan reaktiot muita ihmisiä koskeviin kysymyksiin osoittautuvat usein paljastaviksi (esim. "Pidätkö muita typerinä, tylsinä, terävinä, ikävystyttävinä, mielenkiintoisina?"). Saattaa olla hyödyllistä tutkia hänen havaintojaan omasta asemastaan laitoksen "nökkimisjärjestyksessä". Hän voi väittää muiden kunnioittavan, pelkäävän, kadehtivan jne. häntä. Tässä osiossa korkeita pistemääriä saava yksilö puhuu tavallisesti mielellään asemastaan ja maineestaan vankilassa (olivatpa ne ansaittuja tai eivät). Muilta laitoksen asukkailta tai henkilökunnalta saatua tietoa voidaan käyttää arvioitaessa sitä kuvaa, joka hvalla on itsestään.

Osio 3: Stimulaation tarve/taipumus ikävystymiseen.**Kuvaus:**

Osio 3 kuvaa yksilöä, jolla on krooninen ja liiallinen uuden ja jännittävän stimulaation tarve ja epätavallinen taipumus ikävystymiseen. Hva ilmaisee tavallisesti suurta mielenkiintoa riskinottoon, elää hurjasti tai "veitsen terällä", on siellä missä tapahtuu ja tekee jännittäviä, vaarallisia ja haastavia asioita. Vaikka hva voi kokeilla ja käyttää monentyypisiä huumeita, hän suosii tavallisesti aineita, joilla on stimuloiva vaikutus. Hän on usein kyvytön tai haluton sietämään rutiininomaista toimintaa tai kiinnittämään jatkuvaa huomiota asioihin, joista hän ei ole luonnostaan kiinnostunut. Hva kuvaa tavallisesti koulua, useimpia työpaikkoja ja monia tavallisia toimintoja ikävystyttäväksi ja pitkävetoisiksi. Hän saattaa huomauttaa, että hänellä on levottomat jalat, että hän on aina menossa ja että hän ei voi kuvitella tekevänsä samaa työtä pitempää aikaa. Hän kieltäytyy usein yrittämästä tehtävää, jota hän pitää

rutiininomaisena, yksitoikkoisena tai mielenkiinnottomana, tai jättää sen nopeasti.

Informaatiolähteet:

Tiedot tähän osioon tulevat sekä haastattelusta että asiakirjoista. Jos hvan työ- ja koulutodistukset ovat käytettävissä, tulisi tutkia merkkejä toistuvista työpaikan vaihdoksista tai poissaoloista, joita taloudellinen tilanne, sairaus tai muut syyt eivät selitä. Laitoksen asiakirjat voivat sisältää merkintöjä työkäyttäytymisestä, huumeidenkäytöstä ja mieluisimmista toiminnoista. Haastattelussa pitäisi selvittää hvan asenteita aikaisempia työ- ja asuinpaikkoja ja erilaisia toimintoja kohtaan (mukaan lukien harrastukset ja huvittelu).

Osio 4: Patologinen valehtelu.

Kuvaus:

Osio 4 kuvaa yksilöä, jolle valehteleminen ja petollisuus ovat olennainen osa kanssakäymistä muiden kanssa. Hänen vakuuttavat ja aseistariisuvat selityksensä, tekosyynsä ja lupauksensa ovat tavallisesti ristiriidassa hänen todellisen käyttäytymisensä kanssa. Hvan halukkuus valehdella ja ilmeinen luontevuus, jolla hän selviytyy siitä kunnialla (jopa hänet hyvin tuntevien ihmisten kanssa), voi olla silmiinpistävä. Sen seurauksena hänen kanssaan tekemisiin joutuvat ovat vuoroin toiveikkaita, vuoroin pettyneitä. Hän kykenee sepittämään huolellisia ja tarkkoja kertomuksia menneisyydestään, vaikka hän tietää, että tarina voidaan helposti tarkistaa. Kun hva jää kiinni valheesta tai kun hänet asetetaan vastakkain totuuden kanssa, hän on harvoin nolo tai hämmentynyt. Hän voi yksinkertaisesti muuttaa tarinaansa tai yrittää muokata tosiasioita siten, että ne ovat sopusoinnussa hänen kertomansa kanssa. Sitä paitsi jopa toistuvasti lupauksensa ja sitoumuksensa rikottuaan hänen on yhä helppo tehdä uusia ja antaa niistä kunniasanansa.

Informaatiolähteet:

Ristiriitaisuudet haastattelu- ja asiakirjatietojen välillä ovat erityisen hyödyllisiä tätä osiota pisteitettäessä. Asiakirjat voivat sisältää mainintoja hillittömästä ja

pakonomaisesta valehtelemisesta, tai asiakirjoissa voi olla joukko aivan erilaisia ja keksittyjä elämäntarinoita. Etsi siviilisäätyny, perhetaustaa, aikaisempia ammatteja, koulutusta, rikosten yksityiskohtia jne. koskevia ristiriitaisia tietoja. Kun hvan epäillään valehtelevan haastattelussa, aseta hänet vastakkain asiakirjoissa olevan tiedon kanssa. Hän saattaa heti vaivattomasti muuttaa tarinaansa ehkä huolellisin ja lähes vakuuttavin rationalisaatioin. Väärien henkilötietojen käyttäminen ilman selvää tarkoitusta tai silminnähtävää hyötyä (lukuun ottamatta viranomaisen erehdyttämistä) ei ole harvinaista. Kannattaa ehkä kysyä laitoksen henkilökunnalta, onko hvalla tapana olla vilpityn ja kertoa totuus.

Osio 5: Petkuttaminen/manipulointi.

Kuvaus:

Vaikka osio 5 on joissakin suhteissa samankaltainen kuin osio 4 (patologinen valehtelu), se koskee enemmän petoksen ja vilpin käyttöä muiden petkuttamiseksi, hyväksikäyttämiseksi tai manipuloimiseksi. Henkilökohtaisen hyödyn (rahan, seksin, aseman, vallan jne.) motivoima ja uhreille aiheutuvista seurauksista piittaamatta toteutettu vehkeily, lurjusmainen toiminta ja petkuttaminen oikeuttavat pistemäärään 2. Toiset näistä hankkeista ovat taidokkaita ja huolellisesti harkittuja, kun taas toiset ovat melko yksinkertaisia. Joka tapauksessa esillä on huomattava määrä kylmäverisyyttä, itsevarmuutta ja röyhkeyttä.

Informaatiolähteet:

Vaikka sekä haastattelu- että asiakirjatietoja voidaan käyttää tämän osion pisteittämiseksi, tulisi korostaa jälkimmäisiä. Hva saattaa olla varsin halukas ja innokas kuvaamaan toimintaansa huijarina tai petosmiehenä, mutta vahvistavaa todisteaineistoa tulisi saada. Etsi todisteita käyttäytymismallista, jossa muita ihmisiä petetään, huijataan tai hämätään. Hvalla saattaa olla petoksesta, kavalluksesta, väärällä nimellä esiintymisestä, valeosakkeilla ja arvottomalla omaisuudella keinottelusta ja kaikenlaisista isommista tai pienemmistä huijauksista saatuja syytteitä ja tuomioita. Hän voi myös olla mieltynyt erilaisiin epärehellisiin tai epäeettisiin menettelyihin, joiden laillisuus on kyseenalainen tai jotka hyödyntävät laissa olevia porsaanreikiä.

Jos käytetään vääriä henkilötietoja, ne ovat tyypillisesti olennainen osa kulloinkin meneillään olevaa vilpillistä hanketta. Kysy hvalta haastattelun aikana, mitä hän ajattelee ihmisistä, jotka ovat tarpeeksi herkkäuskoisia petettäväksi tai huiputettaviksi. Hänen vastauksensa voi paljastaa käsityksen, jonka mukaan maailma koostuu "antajista ja ottajista" ja "ryöstäjistä ja uhreista" tai jonka mukaan olisi typerää olla hyötymättä muiden heikkouksista. Hva voi hyvin terävästi määrittää nämä heikkoudet ja käyttää niitä hyödykseen. Asiakirjat voivat sisältää selostuksia hänen kyvyistään manipuloida henkilökuntaa, muita laitoksen asukkaita ja koko järjestelmää. Hva on voinut esimerkiksi yrittää (ehkä menestyksekkäästi) saada henkilökunnan jäsentä hankkimaan erikoisia etuja itselleen, salakuljettamaan jotakin vankilaan tai vankilasta ulos tai tekemään jotakin muuta itsensä puolesta laitoksen ulkopuolella. Hvalla voi olla taipumus käyttää hyväkseen mahdollisuuksia, jotka antavat vaikutelman vilpittömästä mielenkiinnosta yhteiskuntaan sopeutumista kohtaan. Tällaisia mahdollisuuksia voivat olla uudelleen koulutus, huumeista ja alkoholista vieroittamisohjelmat, uskonnolliset ja näennäisuskonnolliset ryhmät tai mitkä tahansa itsekasvatusohjelmat, jotka sattuvat sillä hetkellä olemaan suosiossa. Monessa tapauksessa hva liittyy järjestöihin pelkästään saadakseen tukea anomuksilleen. Yritä haastattelun aikana arvioida, missä määrin hva kykenee manipuloimaan sinua tekemään jotakin itsensä puolesta.

Osio 6: Katumuksen tai syyllisyydentunteen puuttuminen.

Kuvaus:

Osio 6 kuvaa yksilöä, joka osoittaa yleistä piittaamattomuutta tekojensa seurauksista ja joka ei näytä vakuuttavasti tuntevan syyllisyyttä tai katumusta käyttäytymisensä tai sen muihin heijastuvien vaikutusten takia. Hva voi olla asian suhteen täysin avoin ja sanoa ohimennen (tunteettomasti), ettei hänellä ole syyllisyydentunteita, ettei hän kadu tekemisiään ja ettei hänellä ole mitään syytä välittää asiasta nyt, kun se on mennyttä. Toisaalta hva voi ilmaista sanallisesti syyllisyyttä ja katumusta, mutta hänen toimintansa ei selvästikään tue hänen sanojaan. Syyllisyyden tai katumuksen puuttumisesta voi olla merkinä kyvyttömyys arvioida rikoksen vakavuutta (esim. oman tuomion pitäminen liian ankarana tai tunne epäoikeudenmukaisesta tuomiosta). Merkinä voi olla myös uhrien, muiden ihmisten, yhteiskunnan tai ulkoisten olosuhteiden syyttäminen silloin, kun tosiasiat selvästi osoittavat muuta. Hvalle

merkitsevät myös paljon enemmän rikoksista tai epäsosiaalisesta toiminnasta häneen itseensä kohdistuvat seuraukset kuin uhrien kokemat kärsimykset tai yhteiskunnalle aiheutunut vahinko. Ei esimerkiksi ole harvinaista, että hva syyttää rikosoikeudellista järjestelmää tai tiedotusvälineitä maineensa vahingoittamisesta ja piilevien kykyjensä toteuttamisen estämisestä.

Informaatiolähteet:

Sekä haastattelun että asiakirjojen pitäisi antaa hyödyllistä tietoa. Varovaisuutta on noudatettava, kun arvioidaan haastattelun aikana sanottua. Hvan todelliset ajatukset voivat erota siitä, mitä haastattelijan hänen mielestään pitäisi saada tietää. Tätä ongelmaa voidaan jossain määrin vähentää tekemällä selväksi, että haastattelija ei ole yhteydessä laitokseen ja että kaikki saatu tieto on täysin luottamuksellista (jos asia todella on näin). Vakiokysymys vankeinhoidollisessa haastattelussa on "Kaduteko tekojanne?". Sen vuoksi hva voi olla tottunut vastaamaan tähän kysymykseen, ja hänen vastauksensa voi vaikuttaa harjoitellulta. Kysymykset, jotka koskevat hänen käyttäytymisensä vakavuutta tai sen seurauksia hänelle itselleen tai muille, luultavasti osoittautuvat paljastaviksi. Asiakirjat voivat sisältää merkintöjä, joiden mukaan aikaisempia katumuksen ja syyllisyyden ilmauksia ei seurannut mikään huomattava muutos antisosiaalisen ja rikollisen käyttäytymisen useudessa tai vakavuusasteessa.

Osio 7: Tunteiden pinnallisuus.

Kuvaus:

Osio 7 kuvaa yksilöä, joka vaikuttaa kyvyttömältä kokemaan voimakkaita emootioita. Hvan tunteidenilmaukset antavat yleensä tarkalle havainnoitsijalle sen vaikutelman, että hän näyttelee ja että pinnan alla liikkuu vain vähän todella merkitsevää. Hänen tunnetilansa ovat pikemminkin dramaattisia, pinnallisia, lyhytaikaisia ja vähäisiä kuin syvästi koettuja tai kehittyneitä. Cleckley ilmaisee tämän seuraavasti: "Suuttumus, pahansuopaisuus, nopeat ja labiilit valetunteiden purkaukset, ärtyisiä mielipaha, pinnalliset itsesäilin tunteet, lapsellinen, turhamainen suhtautuminen sekä naurettava ja räikeä närkästyneeksi tekeytyminen ovat kaikki hänen tunneskaalassaan." Hvan tunnekirjo ei kuitenkaan sisällä "kypsää, täydestä sydäimestä tulevaa vihaa, aitoa tai

johdonmukaista narkästymistä, vilpítőntä todellista surua, kestävää ylpeyttä, voimakasta iloa tai oikeaa epätoivoa". Hva ei useinkaan kykene kuvaamaan erilaisten tunnetilojen vivahde-eroja.

Informaatiolähteet:

Tämän osion pisteittämisiksi tarvittavaa tietoa voi saada haastattelusta ja asiakirjoista. On tärkeää - joskin usein vaikeaa - ottaa lukuun vaikutukset, joita vankeudella voi olla hvan yleiseen tunnetasoon. On myös tunnistettava se todennäköinen mahdollisuus, että hva varoo paljastamasta tunteitaan niille, joiden hän ajattelee olevan yhteydessä laitokseen. Ristiriitaisuudet haastatteluvastausten ja asiakirjatietojen välillä voivat olla avuksi. Hva voi esimerkiksi antaa ymmärtää, että hän on vahvasti kiintynyt perheenjäseniinsä. Asiakirjat sen sijaan voivat osoittaa, ettei hän ole yrittänyt lainkaan olla yhteydessä heihin tai ottaa selville heidän vointiaan. Asiakirjat voivat myös sisältää ystäviltä ja sukulaisilta saatua todisteaineistoa, jonka mukaan hvan käyttäytyminen heitä kohtaan on tavallisesti ollut ristiriidassa hänen sanallisten kiintymyksen ilmaisujensa kanssa. Kiinnitä haastattelussa tarkasti huomiota siihen, kuinka hva reagoi vanhempia, rakastettuja, puolisoita ja lapsia koskeviin kysymyksiin. Ratkaise, pystyykö hän antamaan yksityiskohtaista tietoa heidän nykyisestä olinpaikastaan, terveydentilastaan, taloudellisesta tilanteestaan ja yleisestä hyvinvoinnistaan. Hän ei ehkä kykene puhumaan syvällisesti suhteistaan muihin ihmisiin ja tulee epätavallisen hiljaiseksi, kun kysytään yksityiskohtaisesti hänen ihmissuhteidensa luonteesta. Jos perheenjäsen tai ystävä on sairastunut vakavasti tai kuollut, pyydä häntä kuvaamaan, miltä se hänestä tuntui. Kävikö hän sairaalassa tai menikö hän hautajaisiin? Tarkkaile epäjohdonmukaisuuksia verbaalisten ja nonverbaalisten tunneilmaisujen välillä. Voi olla valaisevaa pyytää hva kuvaamaan, miltä hänestä tuntuu, kun hän on todella vihainen, peloissaan, onnellinen, surun murtama, rakastunut jne.

Osio 8: Kovuus ja tunteettomuus/empatian puuttuminen.

Kuvaus:

Osio 8 kuvaa yksilöä, joka jatkuvasti ja paatuneesti on piittaamaton muiden ihmisten tunteista, oikeuksista ja hyvinvoinnista. Hvan empatian puute on syvällekäyvää; hän

näyttää olevan täysin kyvytön asettumaan toisen asemaan ja kuvittelemaan, miltä muista tuntuu. Tämän seurauksena hän kykenee manipuloimaan ja käyttämään muita hyväksi ikään kuin pelkkinä objekteina. Jos hvan onnistuu ymmärtää tekojensa aiheuttavan kärsimyksiä, tuskaa ja hankaluuksia muille, hän ymmärtää sen pelkästään abstraktilla tasolla ja älyllisesti, ei tunteenomaisesti. Hän on itsekeskeinen, ja hänen ainoa huolensa on olla "numero yksi". Hva ei piittaa lainkaan muiden ihmisten tunteista tai käyttäytymisestään muille aiheutuneista vaikutuksista. Hän ei epäröi pitää pilkkanaan niitä, joita on kohdannut epäonni tai jotka kärsivät henkisestä tai fyysisestä vammasta. Hänen piittaamattomuutensa muista ihmisistä voi ilmetä siinä, että hän sanoo olevansa "yksinäinen susi omasta tahdostaan".

Informaatiolähteet:

Tämän osion pisteittämiseen käytetään haastattelu- ja asiakirjatietoja. Asiakirjat voivat sisältää selostuksia muihin ihmisiin kohdistuneesta tunteettomasta ja salistisesta kohtelusta (esim. kylmäverinen murha, törkeät pahoinpitelyt, perheenjäsenten vakava laiminlyönti ja emotionaalisesti tai fyysisesti huono kohtelu, uhrin henkiselle, fyysiselle ja taloudelliselle hyvinvoinnille tuhoisia seurauksia aiheuttaneet varkaudet, huijaukset tai petokset). Etsi merkkejä siitä, että tämäntyyppiset rikokset eivät olleet yksittäisiä ja sattumanvaraisia tapauksia tai ettei niihin liittynyt ymmärrettäviä lieventäviä asianhaaroja. Pitäisi löytyä todisteita pysyvästä varhain alkaneesta käyttäytymismallista, jossa näkyy piittaamattomuus muiden ihmisten - myös perheenjäsenten - tunteista ja hyvinvoinnista. Pyydä hvaa kuvaamaan ja tulkitsemaan tunteitaan, jotka liittyvät uhriin tai uhreihin ja rikokseen. Hänen vastauksensa ovat usein oudon välinpitämättömiä ja asiallisia, kun ottaa huomioon rikoksen vakavan luonteen ja uhrille aiheutuneet tuhoiset seuraukset. Sellaiset kommentit kuin "minä en voi tehdä sen asian hyväksi mitään nyt", "hyvin valitettavaa", "he saivat ansionsa mukaan", "en minä voi kantaa huolta siitä, minulla on omat ongelmani" ja "en oikeastaan ole ajatellut sitä" eivät ole harvinaisia. Hva saattaa huomauttaa, että hänen suhtautumisestaan muihin ohjaa halu selvittää vihamielisessä maailmassa. Esiin tuotu huoli uhreista ei merkitse kovinkaan paljon, jos asiakirjat osoittavat hvan jatkuvasti loukkaavan muiden oikeuksia.

Osio 9: Loismainen elämäntyö.**Kuvaus:**

Osio 9 kuvaa yksilöä, jolle taloudellinen riippuvuus muista on tarkoituksellisesti osa elämäntyöä. Vaikka hva on työkykyinen, hän ei ponnistele hankkiakseen itselleen vakituista, kannattavaa työtä. Sen sijaan hän luottaa jatkuvasti perheensä, sukulaistensa, ystäviensä, huoltoavun tai -työskenneltyään vaaditun vähimmäisajan -työttömyyskorvausten tarjoamaan tukeen. Hän saa mitä haluaa nylkemällä loismaisesti muita, usein vaikuttamalla avuttomalta ja muiden sympatian ja tuen ansaitsevalta, käyttämällä uhkauksia ja pakottamista tai käyttämällä hyväksi uhrinsa heikkouksia. Se, että hva tällä tavoin käyttää toisia hyväksi, ei ole vain seurausta tilapäisistä olosuhteista, jotka estävät häntä työskentelemästä tai elättämästä itseään. Pikemminkin se kuvastaa jatkuvaa käyttäytymismallia, jossa hva vetoaa muihin elättääkseen itsensä ja tyydyttääkseen tarpeitaan, olipa muille aiheutunut taloudellinen ja emotionaalinen rasitus mikä tahansa.

Informaatiolähteet:

Sekä asiakirja- että haastattelutietoja käytetään tämän osion pisteittämiseen. Jos hva on liian nuori työhistorian tarkastelemiseksi, etsi todisteita siitä, että hän on ollut epätavallisen riippuvainen perheestä, ystävistä ja sosiaalihuollosta jätettyään koulun kesken (esim. 15 - 20-vuotiaana). Haastattelussa hän kertoo usein täysin avoimesti haluttomuudestaan elättää itse itseään. On huomattava, että korkean työttömyyden kausina saattaa olla vaikeaa pisteittää tätä osiota pelkän työhistorian avulla. Vanki, joka elättää itsensä ensi sijassa laittomin tuloin (esim. huumekaupalla, varkauksilla, prostituutiolla) tai jolla ei ole mitään nähtävissä olevaa tuloa vankilan ulkopuolella, saa pistemäärän 1. Vanki, joka yleensä elättää itsensä laillisella työllä vapaana ollessaan, saa pistemäärän 0.

Osio 10: Heikko käyttäytymisen kontrolli.**Kuvaus:**

Osio 10 kuvaa käyttäytymistään puutteellisesti kontrolloivaa yksilöä. Hvaa voidaan

kuvata äkkipikaiseksi tai kiivaaksi, ja hän saattaa olla altis reagoimaan turhaumiin, epäonnistumisiin, kuriin ja arvosteluun väkivaltaisella käyttäytymisellä tai uhkauksin ja solvauksin. Hänellä on taipumus loukkaantua helposti ja raivostua mitättömistä asioista. Hänen äkillinen suuttumuksensa ei tavallisesti näytä muista ihmisistä asianmukaiselta kyseisessä yhteydessä. Tällainen käyttäytyminen on usein ohimenevää, ja hva voi pian käyttäytyä ikään kuin mitään epätavallista ei olisi tapahtunut. Alkoholi näyttää entisestään heikentävän hänen muutenkin heikkoa käyttäytymisen kontrolliaan.

Informaatiolähteet:

Asiakirjat tarjoavat tyypillisesti haastattelua paremmin todisteaineistoa tämän osion pisteittämiseksi. Psykiatriset ja psykologiset lausunnot sisältävät tavallisesti relevanttia tietoa käyttäytymisen kontrollista. Tutki, onko laitoksen raporteissa merkintöjä väkivaltaisista ja aggressiivisista purkauksista (esim. yllättävät pahoinpitelyt ja kiihtyneet sanalliset hyökkäykset henkilökuntaa ja muita vankeja kohtaan) tai saaduista nuhteista tai rangaistuksista. Hvan rikosrekisteri voi sisältää spontaania ja aiheetonta väkivaltaa sisältäneistä rikoksista saatuja syytteitä ja tuomioita. Eräät hänen vakavimmista rikoksistaan on ehkä tehty humalatilassa. Haastattelussa hän voi osoittaa merkkejä yllättävästä ärtyisyydestä, harmistumisesta tai kärsimättömyydestä. Kysyttäessä hän usein myöntää olevansa luonteeltaan ärtyisiä tai menettävänsä helposti malttinsa. Pyydä häntä kuvaamaan olosuhteita, joissa näin tapahtuu.

Osio 11: Promiskuiteetti.

Kuvaus:

Osio 11 kuvaa seksuaalisesti aktiivista yksilöä, jonka suhteet muihin ovat persoonattomia, tilapäisiä, merkityksettömiä ja umpimähkäisiä. Promiskuiteetti ilmenee toistuvina tilapäisinä suhteina (esim. "yhden illan jutut"), sukupuolikumppaneiden umpimähkäisenä valintana, lukuisina samanaikaisina sukupuolisuhteina, toistuvana uskottomuutena, prostituutiona tai halukkuutena osallistua moniin erilaisiin seksuaalisiin toimintoihin.

Informaatiolähteet:

Asiakirjat voivat sisältää selostuksia seksuaalisesta käyttäytymisestä ja prostituutiosyyteitä. Haastattelu on hyödyksi erityisesti hankittaessa tietoa seksuaalisesta käyttäytymisestä, joka ei ole laitonta. Kysy hvan seksiä koskevista käsityksistä, hänen sukupuolisuhteidensa määrästä ja luonteesta jne.

Osio 12: Varhaiset käyttäytymisongelmat.

Kuvaus:

Osio 12 kuvaa yksilöä, jolla on vakavia käyttäytymisongelmia ennen 12 vuoden ikää. Näitä ongelmia ovat jatkuva valehteleminen, petkuttaminen, varkaudet, ryöstöt, tulipalojen sytyttäminen, koulupinnaus, häiritseminen koululuokassa, huumaavien aineiden käyttö (esim. alkoholi, liimahaistelu), vandalismi, väkivaltaisuus, heikompien kiusaaminen ja varhaiset seksuaaliset kokemukset. Nämä käyttäytymismuodot ovat vakavampia kuin useimmilla lapsilla, ja ne johtavat usein koulusta erottamiseen tai kontakteihin poliisin kanssa.

Informaatiolähteet:

Asiakirjat ovat ensisijainen tietolähde tämän osion pisteittämiseksi. Vaikka haastattelu voi tuoda esiin rehellisiä kuvauksia varhaisista käyttäytymisongelmista, vahvistavia todisteita tulisi etsiä asiakirjoista. Etsi selostuksia häiritsevistä käyttäytymisestä kotona ja koulussa sekä tietoja toistuvista koulusiirroista ja kosketuksista oikeuslaitokseen. Varhaiset psykiatriset ja psykologiset lausunnot, koulun asiakirjat ja raportit vanhempien ja muiden hvan lapsena tunteneiden haastatteluista ovat myös erityisen hyödyllisiä.

Osio 13: Realististen pitkän tähtäimen päämäärien puuttuminen.

Kuvaus:

Osio 13 kuvaa yksilöä, joka on kyvytön tai haluton laatimaan ja toteuttamaan realistisia pitkän tähtäimen suunnitelmia ja päämääriä. Hvalla on taipumus elää päivä kerrallaan ja muuttaa usein suunnitelmiaan. Hän ei ajattele vakavasti tulevaisuuttaan

eikä kannakaan kovinkaan paljon huolta. Häntä häiritsee harvoin tieto siitä, ettei hän ole siihen mennessä saanut oikein mitään aikaiseksi elämässään ja että hän on jäänyt paikoilleen. Hva saattaa sanoa, ettei häntä kiinnosta vakituinen työ tai että hän ei oikeastaan ole paljon ajatellut sitä. Vaihtoehtoisesti hva voi väittää, että hän toivoo valmistuvansa lakimieheksi, kirjailijaksi, aivokirurgiksi, sosiaalityöntekijäksi, psykologiksi, lentäjäksi jne. Näitä suunnitelmia hva esittelee siitä huolimatta, että hänellä on rikosrekisteri ja että hän ei juuri ole osoittanut kestävästi kiinnostusta muodolliseen koulutukseen. Hva ei myöskään osaa kuvata, kuinka hänellä on tarkoitus saavuttaa päämääränsä. Hvan työhistoria on heikko, ja hän voi viettää vaihtelevaa elämää, jossa suunnitelmat ja päämäärät ovat lyhytaikaisia. Hva puhuu usein siitä, kuinka hän tulee ansaitsemaan paljon rahaa. Hänellä ei kuitenkaan ole sitä varten spesifejä, realistisia suunnitelmia.

Informaatiolähteet:

Asiakirja- ja haastattelutietoja käytetään tämän osion pisteittämisessä. Vapautumista edeltävät suunnitelmat ovat erityisen hyödyllisiä ratkaistaessa, kuinka harkittuja ja realistisia hvan julkilausutut päämäärät ovat. Kysy hvan tulevaisuudesta ja esimerkiksi siitä, mitä hän suunnittelee tekevänsä vapautumisen jälkeen ja miten hän (yksityiskohtaisesti) aikoo saavuttaa mainitsemansa päämäärät. Vertaa hvan tulevaisuudensuunnitelmia hänen edellytyksiinsä ja menneisyyteensä, jotta suunnitelmien realismi voidaan määrittää.

Osio 14: Impulsiivisuus.

Kuvaus:

Osio 14 kuvaa yksilöä, jonka käyttäytyminen on toistuvasti impulsiivista, suunnitelmatonta ja ilmeisen harkitsematonta. Hva tekee tavallisesti asioita hetken mielihohteesta, koska hänestä "tuntuu siltä" tai koska niihin tarjoutuu tilaisuus. On epätodennäköistä, että hän kuluttaa aikaansa toimintansa hyvien ja huonojen puolien punnitsemiseen tai siitä itselleen tai muille aiheutuvien mahdollisten seurausten miettimiseen. Hva katkaisee usein ihmissuhteensa, jättää työpaikkansa ja muuttaa yllättäen suunnitelmiaan ja siirtyy paikasta toiseen lähinnä päähänpistosta vaivautumatta ilmoittamaan muille.

Informaatiolähteet:

Asiakirja- ja haastattelutietoja käytetään tämän osion pisteittämiseksi. Asiakirjoissa saattaa olla todisteita siitä, että monet hvan rikoksista ovat olleet spontaaneja. Hän voi vaihtaa toistuvasti työpaikkaa ja osoitetta. Etsi rikostyyppisiä, joissa ilmeni vain vähän suunnittelua. Kysy haastattelussa, ajatteleeko hän yleensä ennen kuin toimii, ja anna hänen kuvata rikoksiinsa johtaneita olosuhteita. Yritä myös saada esiin hvan käsityksiä suunnittelun ja spontaaniuden tärkeydestä hänen elämäntyyliinsä.

Osio 15: Vastuuttomuus.**Kuvaus:**

Osio 15 kuvaa yksilöä, joka tavallisesti ei onnistu täyttämään tai pitämään arvossa velvoitteita ja sitoumuksia toisia kohtaan. Hvalla on vain vähän tai ei lainkaan velvollisuudentuntoa tai lojaaliutta perhettään, ystäviään, työnantajiaan, yhteiskuntaa, aatteita tai asioita kohtaan. Hänen vastuuttomuutensa ilmenee esimerkiksi seuraavilla alueilla: taloudelliset asiat (huonot luottotiedot, lainojen maksun laiminlyöminen, kyvyttömyys selviytyä veloista jne.), muiden hengen vaarantava käyttäytyminen (liikennejuopumus, toistuvat ylinopeudet jne.), työkäyttäytyminen (toistuvat myöhästymiset tai poissaolot, muusta kuin kykyjen puuttumisesta johtuva huolimaton työsuoritus jne.), liikesuhteet (sopimusten rikkominen, laskujen maksamatta jättäminen jne.) sekä käyttäytyminen perhettä ja ystäviä kohtaan (tarpeettomien kärsimysten aiheuttaminen, vaaraan saattaminen, pettäminen, kyvyttömyys tukea puolisoa tai lapsia taloudellisesti jne.).

Informaatiolähteet:

Suurin osa tämän osion pisteittämiseksi tarvittavasta tiedosta löytyy asiakirjoista. Erityisen hyödyllisiä voivat olla merkinnät työhistoriasta, rikossyytteistä, taloudellisista toimista, jokapäiväisestä toiminnasta ja perheen elatuksesta hvan vapausaikana. Jos hva on naimisissa tai hänellä on lapsia, kysy miten heidän elatuksensa on hoidettu ja elättääkö hva heitä silloin, kun ei ole vankilassa.

Osio 16: Kyvyttömyys ottaa vastuuta omasta käyttäytymisestä.

Kuvaus:

Osio 16 kuvaa yksilöä, joka on kyvytön tai haluton ottamaan henkilökohtaista vastuuta omasta käyttäytymisestään. Hvalla on tavallisesti käyttäytymiselleen jokin puolustus, esimerkiksi järkeistävä selittely tai muiden (yhteiskunnan, perheen, rikoskumppanien, uhrien, systeemin jne.) syyttäminen.

Informaatiolähteet:

Asiakirja- ja haastattelutietoja käytetään tämän osion pisteittämiseksi siten, että painotetaan jälkimmäisiä. Asiakirjat voivat sisältää tietoja siitä, millaisia syitä hva on rikoksiinsa antanut poliisille ja oikeudelle. Tutki haastattelussa hvan rikoksiin liittyneitä olosuhteita ja rikosten syitä. Suosittuja selityksiä ovat muistinmenetykset, tajunnan hämärtyminen, jakautunut persoonallisuus ja tilapäinen mielenhäiriö. Kun hvaa pyydetään kuvaamaan koettuja oireita, hän antaa usein epämääräisiä, lääketieteellisesti epätodennäköisiä tai oppikirjamaisia vastauksia. Hän voi myös syyttää käyttäytymisestään alkoholin liikakäyttöä tai huumeita mutta samanaikaisesti kieltäytyä ottamasta vastuuta niiden käyttämisestä.

Osio 17: Useita lyhytaikaisia avo- tai aviosuhteita.

Kuvaus:

Osio 17 kuvaa yksilöä, jolla on ollut useita lyhytaikaisia "aviollisia" suhteita mukaan lukien avio- ja avoliitot ja muu joko hetero- tai homoseksuaalinen yhdessä eläminen. Tässä yhteydessä "lyhytaikainen" on määritelty alle vuoden kestäväksi, kun ei oteta huomioon muualla (esim. vankeudessa tai päämäärättömästi matkustelemassa) vietettyä aikaa. Tätä osiota pisteittäessäsi yritä ratkaista, onko suhteiden syntymiselle ollut kohtuullisesti tilaisuuksia. Olisi parempi jättää tämä osio väliin, jos hva on hyvin nuori tai jos hän on viettänyt suuren osan aikuisiästään vankilassa tai laitoksissa. Mikäli hän siitä huolimatta on onnistunut solmimaan useita suhteita, voidaan huoletta antaa pistemäärä 2.

Informaatiolähteet:

Haastattelu- ja asiakirjatietoja käytetään tämän osion pisteittämiseksi. Usein tiedot ovat ristiriitaisia. Hyväksytyjen vierailijoiden ja kirjeenvaihtotovereiden luettelo (puolisoksi, avovaimoksi jne. ilmoitetut henkilöt) voi antaa vihjeitä hvan suhteiden määrästä. Luetteloissa saattaa olla eri puolisoita eri vankilatuomioiden tai saman vankilatuomion aikana. Pyydä hvaa antamaan yksityiskohtaista tietoa kustakin suhteesta, samoin kuin muista suhteista, joita hänellä on voinut olla. Eri pistemääriin vaadittavat lyhytaikaisten suhteiden määrät ovat seuraavia:

Pistemäärä	Alle 30-vuotiaana	30-vuotiaana tai vanhempana
2	vähintään 3	vähintään 4
1	2	3
0	0 - 1	0 - 2

Osio 18: Nuorisorikollisuus.

Kuvaus:

Osio 18 kuvaa yksilöä, joka on tehnyt suuren tai vakavan rikoksen ennen 17 vuoden ikää ja joutunut tekemisiin lain kanssa (syytteitä tai tuomioita, vaikka ei välttämättä vangitsemista). (Suomessa nuorella rikoksenteijällä tarkoitetaan henkilöä, joka rangaistavan teon tehdessään on ollut 15 mutta ei 21 vuotta täyttänyt. Osio voisi Suomessa siten koskea yksilöä, joka on tehnyt rikoksen ennen 21 vuoden ikää. Osiossa on kuitenkin haluttu säilyttää alkuperäisen piirrelistan ikäraja.) Esimerkkejä vakavammista rikoksista ovat murha, murhayritys, tappo, raiskaus, ruumiinvamman aiheuttanut pahoinpitely, ryöstö, autovarkaus, törkeät liikenne rikkomukset (esim. heikentynyt ajokyky, varomattomuus liikenteessä, onnettomuuspaikalta pakeneminen), törkeä varkaus, murhapoltto, petos ja huumekauppa. Lievemmat ja pienemmät rikokset käsittävät huumeiden hallussapidon, varkauden (alle 200 dollaria eli n. 800

Smk), varastetun tavaran hallussapidon, pahoinpitelyn, vahingonteon, häiriön aiheuttamisen, ajokorttita ajon jne.

Informaatiolähteet:

Asiakirjat ovat pääasiallinen tietolähde. Ristiriitaisuudet asiakirja- ja haastattelutietojen välillä ratkaistaan edellisten hyväksi. Vaikka nuorisorikollisuudesta ja muusta rikollisuudesta tehdyt viralliset yhteenvedot ovat luotettavimpia tietolähteitä, ennen tuomiota tehdyt, ehdollista tuomiota koskevat ja henkilötutkintaraportit voivat myös olla hyödyllisiä. Seuraava ohjenuora on osoittautunut hyödylliseksi pisteitettäessä tätä osiota:

Pistemäärä

2	vähintään 1 suurempi rikos
1	vähintään 1 pienempi rikos
0	ei nuorisorikollisuutta

Osio 19: Ehdonalaisen vapauden peruutus.

Kuvaus:

Osio 19 kuvaa yksilöä, jonka ehdonalaisen vapauden viranomaiset ovat peruuttaneet tai joka ei ole kyennyt täyttämään ehdollisen tuomion ehtoja. (Alkuperäisessä piirrelistassa "major conditional release", joka tarkoittaa valvontaan yhdistettyä vapauttamista vankilasta ennen tuomion suorittamista. Esimerkiksi Kanadassa tietyt vangit voivat saada täydellisen ehdonalaisen vapauden, "full parole", suoritettuaan 1/3:n tuomiostaan. Toinen ehdonalaisen vapauttamisen muoto on "mandatory supervision", jonka voi saada hyvän laitospäätöksen perusteella ja joka yleensä myönnetään, kun 2/3 tuomiosta on suoritettu. Suomessa vanki voi rangaistuksen täytäntöönpanosta annetun asetuksen 2 luvun 13 pykälän perusteella päästä ehdonalaiseen vapauteen, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan 2/3 tai erityisissä tapauksissa - lähinnä ensikertaisuuden nojalla - 1/2 tuomiosta. Vapauttamista koskevan päätöksen tekee yleensä vankilan johtokunta, mutta tietyissä tapauksissa asia on alistettava vankeinhoito-osaston ratkaistavaksi. Vapauttamista voidaan lykätä

esim. rikosten nopean uusimisen, törkeiden väkivalta- ja huumerikosten tai törkeän loma-, siviilityö- tai opintoluvan ehtojen rikkomisen vuoksi. Vapauttamista voidaan aikaistaa mm. naisvangin synnytyksen tai miesvangin asevelvollisuuden suorittamisen perusteella. Ehdonalaisesti vapautunut voidaan määrätä valvontaan, joka kestää koeajan eli vähintään 3 kk. Valvojana voi olla sopivaksi katsottu yksityishenkilö, Kriminaalihuoltoyhdistys tai poliisi.)

Lievempiä tai pienempiä rikkeitä voivat olla sellaiset ehdonalaisen vapauden ehtojen rikkomiset, jotka eivät johda muodolliseen vapauden peruuttamiseen. Valvottava voi rikkoa annettuja valvontamääräyksiä tai jättää ilmoittautumatta valvojalle. Tällaiset rikkomukset pisteitetään eri tavoin kuin ehdonalaisen vapauden peruuttaminen (ks. alla). Rikokseen syyllistyminen voi aiheuttaa ehdonalaisen vapauden peruuttamisen.

Informaatiolähteet:

Tämä osio pisteitetään kokonaan asiakirjatietojen pohjalta. Seuraavia ohjeita käytetään osion pisteittämiseksi:

Pistemäärä

2	vähintään 1 ehdonalaisen vapauden peruutus tai epäonnistuminen ehdollisen tuomion ehtojen täyttämässä
1	vähintään 1 ehdonalaisen vapauden ehtojen rikkomus, joka ei johda peruutukseen
0	ei mitään edellisistä

Osio 20: Monipuolinen rikollisuus.

Kuvaus:

Osio 20 kuvaa yksilöä, jonka rikollinen ura sisältää monista erityyppisistä rikoksista saatuja syytteitä tai tuomioita. Alkuperäisen piirrelistan rikoskategoriat on muutettu Suomen rikoslakiin soveltuviksi. Osion pisteittämisessä käytetään seuraavia luokkia (rikosten yritykset, lievät ja törkeät muodot sekä yllytys tai avunanto rikokseen sisältyvät kategorioihin ilman eri mainintaa):

1. Varkaus ja näpistys (RL 28). Varastetun tavaran kätkeminen ja muu luvaton ryhtyminen rikoksen kautta saatuun tavaraan (RL 32). Haaskaus (RL 33). Irtaimen omaisuuden luvaton käyttöönnotto ja käyttö (RL 38: 6A, 1 ja RL 38:6,2).
2. Ryöstö (RL 31). Ryöstäminen, kiristäminen ja ryöstöntapainen kiristäminen (RL 31).
3. Huumausainerikokset ja muut päihderikokset (Alkoholilaki ja huumausainelaki ja -asetus).
4. Pahoinpitely ja kuolemantuottamus pahoinpitelyyn liittyvänä (RL 21). Ruumiinvamman tai sairauden tuottamus pahoinpitelyyn liittyvänä (RL 21).
5. Tappo ja murha (RL 21).
6. Ampuma-aseiden ja -tarpeiden luvaton hallussapito ja muut rikokset ampuma-asetusta vastaan. Rikokset teräselakia vastaan. Rikokset räjähdysvaarallisista aineista annettua lakia ja asetusta vastaan.
7. Siveellisyysrikokset (RL 20).
 - paritus
8. Liikenne rikokset (RL 21, RL 23, RL 38: 6A, 2-3; tieliikennelaki ja -asetus).
 - rattijuopumus ja kuolemantuottamus
 - rattijuopumus ja ruumiinvamman tai sairauden tuottamus
 - varomattomuus liikenteessä ja kuolemantuottamus
 - varomattomuus liikenteessä ja ruumiinvamman tai sairauden tuottamus
 - rattijuopumus
 - liikennepako ja uhrin auttamatta jättäminen
 - liikenteen vaarantaminen
 - kulkuneuvon luovuttaminen juopuneelle
 - moottoriajoneuvon luvaton käyttöönnotto
 - huumaantuneena ajaminen
 - raide-, ilma- ja vesiliikennejuopumus
9. Petos (RL 36). Yleisen tai yksityisen asiakirjan väärentäminen tai käyttö (RL 36). Kavallus (RL 29). Pesän kavaltaminen (RL 30). Viranomaisen erehdyttäminen (RL 16). Väärä ilmianto (RL 26). Konkurssirikokset (RL 39). Salakuljetusrikokset (RL 38). Aviorikokset (esim. naineena kihlautuminen) (RL 19). Muut petos- ja epärehellisyytyypiset rikokset (RL 36 - RL 40).
10. Vangin karkaaminen (RL 16). Rikokset asevelvollisuuslakia ja -asetusta vastaan. Haitanteko virkamiehelle ja väkivalta virkamiestä vastaan (RL 16). Muut rikokset julkista viranomaista ja yleistä järjestystä vastaan (RL 16).
11. Laiton vangitseminen ja pakottaminen (RL 25). Laiton uhkaus (RL 25). Vapauden riisto (RL 25).
12. Murhapolttolitto (RL 34).
13. Sekalaiset (rangaistusasteikollisesti) pienemmät rikokset:
 - kotirauhan rikkominen (RL 24)
 - vahingonteko (RL 35)
 - ilkivalta (RL 42)
 - vaaran aiheuttaminen (RL 21, RL 34 ja RL 44)
 - herjaus ja solvaus (RL 27)
 - uhkapeli (RL 43)
 - luvaton valtakunnan rajan ylitys (RL 42)
 - rikoksen suosiminen (RL 16)
 - salakuuntelu (RL 24)
14. Luvaton poissaolo oikeudesta (Oikeudenkäymiskaari). Perätön lausuma (RL 17).
15. Rikokset valtiota vastaan (RL 11 ja RL 12)

Informaatiolähteet:

Tämä osio tulisi pisteittää vain asiakirjatietojen perusteella seuraavien ohjeiden mukaisesti:

Pistemäärä

2	vähintään 6 rikostyyppiä
1	4 - 5 rikostyyppiä
0	1 - 3 rikostyyppiä

5. PSYKOPAATTIEN ELÄMYSHAKUISUUS

Psykopaattien halukkuutta etsiä uutta ja vaihtelevaa stimulaatiota ikävien seurausten ja rangaistusten uhallakin on tutkittu korrelatiivisin asetelmin, joilla on tarkasteltu Zuckermanin (1979) määrittelemän elämyshakuisuuspiirteen (sensation seeking) yhteyttä erilaisiin stimulaatiota tarjoaviin käyttäytymismuotoihin. Psykopaattien on todettu mm. neuroottisiin yksilöihin verrattuna haluavan enemmän sensorista, sosiaalista ja riskejä sisältävää stimulaatiota (Gawecka & Poznaniak, 1979). Antisosiaalinen käyttäytyminen on korreloinut positiivisesti elämyshakuisuuteen (Goma, Perez & Torrubia, 1988; Perez & Torrubia, 1985; Wallbank, 1985). Myös Haren ja Jutain (1986) mukaan osa psykopaatin antisosiaalisesta ja rikollisesta käyttäytymisestä voitaisiin ymmärtää voimakkaan elämyshakuisuuden avulla.

Cleckleyn (1982) klassisessa psykopaatiakuvauksessa tulee esiin psykopaatin taipumus ikävystyä ja pyrkiä eroon yksitoikkoisuudesta. Koska psykopaatilla ei elämässään ole mitään primaareja arvoja tai päämääriä, hän voi toimia epäsosiaalisesti ja impulsiivisesti saadaakseen stimulaatiota ja lievittääkseen ikävystymistä (Cleckley, 1982). Cleckleyn kuvauksessa on yhtymäkohtia Quayn (1965) teoriaan psykopaattien patologisesta stimulaation tavoittelusta. Teorian mukaan psykopatia edustaa stimulaatiota etsivän käyttäytymisen ääripäätä. Psykopaatti on impulsiivinen ja kyvytön viivästäämään tarvetydytystä ja sietämään rutiinia ja yksitoikkoisuutta. Psykopaatin käyttäytymistä selittää Quayn mukaan vaihtelevan

sensorisen stimulaation tarve ja aistiärsytykseen adaptoituminen. Käyttäytyminen voi perustua autonomisen hermoston puutteelliseen reagoivuuteen tai tavallista nopeampaan adaptaatioon. Psykopaatti ehkä tarvitsee muita enemmän ja vaihtelevampia sensorisia ärsykeitä miellyttävän tunnetilan ylläpitämiseksi. Quay tekee siis psykopatian fysiologisesta perustasta oletuksia, jotka ovat lähellä nykyisiä tutkimustuloksia psykopaattien autonomisesta aktivaatiosta.

Psykopaatin käyttäytymistä voidaan tulkita myös Zuckermanin (1979, 1983) elämyshakuisuusteoriasta käsin. Elämyshakuisuus on piirre, johon liittyy vaihtelevien, uusien ja kompleksisten elämysten ja kokemusten tarve sekä halukkuus ottaa fyysisiä ja sosiaalisia riskejä sellaisten kokemusten takia (Zuckerman, 1979). Elämyshakuinen yksilö suosii uusia kokemuksia, jännitystä ja vaihtelua ja on halukas riskinottoon. Elämyshakuisuus voi ilmetä sosiaalisesti hyväksyttävänä muotoina (esim. vaaralliset ammatit ja harrastukset) tai epäsosiaalisempina toimintoina (esim. huumeidenkäyttö, uhkapelit, rikollisuus) (Zuckerman, 1979). Elämyshakuisuutta on korreloitu erilaisiin psykopatian mittareihin (ks. Blackburn, 1978; Emmons & Webb, 1974; Hare & Jutai, 1986; Zuckerman, 1978). Johdonmukaisia yhteyksiä elämyshakuisuuden ja psykopatian välillä ei ole löydetty, mutta selvimmin psykopaatteja muista vangeista on erotellut estojen puuttumista kuvaava asteikko (Zuckerman, 1978). Tutkimustulosten tulkintaa vaikeuttaa se, että psykopatiaa on mitattu eri tutkimuksissa eri menetelmin. Kun on käytetty Cleckleyn kuvaukseen perustuvaa piirrelistaa, psykopatia ei ole ollut kovin vahvasti yhteydessä elämyshakuisuuden asteikkopistemääriin (Hare & Jutai, 1986).

Aktivaatioteorian, optimaalisen stimulaation tarpeen ja elämyshakuisuusteorian avulla voidaan tehdä kiintoisia oletuksia psykopaatin käyttäytymisestä. Monet psykopaatin persoonallisuuden ominaisuuksista eivät kuitenkaan ole selitettävissä yksin näillä teorioilla. Elämyshakuisuusteorian avulla on vaikea ymmärtää esimerkiksi psykopaatin empatian, katumuksen ja syyllisyydentunteiden puutteita. On tietysti mahdollista, että psykopaatin tunnekyllämyyden ja elämyshakuisuuden taustalla on samoja psykofysiologisia tai biokemiallisia tekijöitä. Zuckermanin (1983) elämyshakuisuusteoria perustuu pitkälti biologisiin oletuksiin biokemiallisten välittäjäaineiden ja eksploraatiivisen, stimulaatiota tavoittelevan ja elämyshakuisen käyttäytymisen välisistä yhteyksistä. Aivojen limbisen systeemin palkitsevaa ja mielihyväsävyistä aktivaatiota välittävillä alueilla voi teorian mukaan olla merkitystä elämyshakuisuuden kannalta. Limbinen systeemi liittyy tunteiden säätelyyn, joten myös psykopaattien tunteettomuutta tutkittaessa näillä aivoalueilla saattaa olla

ratkaiseva rooli. Suuri osa biologisten tekijöiden ja psykopaattisen käyttäytymisen välisiä yhteyksiä koskevasta tutkimustiedosta on kuitenkin korrelatiivista, osin ristiriitaista ja metodologisia artefaktariskejä sisältävää, joten varmoja johtopäätöksiä ei ole syytä tehdä.

6. TUTKIMUSJÄRJESTELYT

6.1. Tutkittavat

Psykopatiaa on tutkittu useimmiten laitosympäristössä, sillä metodologia laitoksen ulkopuolella elävien psykopaattien tutkimiseksi on kehittymätöntä (Hare & Cox, 1978). Tästä syystä käsillä olevassa tutkimuksessa on päädytty vankitokseen.

Vangit pyrittiin valitsemaan siten, että eri ikäryhmistä ja rangaistuslaitoskertaisuusryhmistä tulisi henkilöitä jokseenkin yhtä paljon. Tutkimuksessa oli mukana kolme keskusvankilaa ja yksi lääninvankila, jotka pääasiassa sijaitsivat maantieteellisesti eri lääneissä. Lopullinen valinta tehtiin seuraavin kriteerein:

1. ikä yli 20 v mutta alle 55 v
2. enintään kolme väkivaltarikosta (esim. pahoinpitely); ryöstöjä ei tässä tutkimuksessa poikkeuksellisesti pidetty väkivaltarikoksina
3. ei törkeitä väkivaltarikoksia (esim. törkeä pahoinpitely)
4. rikoshistoriassa omaisuus- (erityisesti petostyyppisiä), liikenne- ja/tai huumerikoksia
5. ei mielisairautta, vaikeaa aivovammaa, muuta vaikeaa sairautta tai kehitysvammaisuutta

Nuorisovangit ja iäkkäimmät vangit jätettiin otannan ulkopuolelle, sillä nuorilla persoonallisuuden kehitys saattaa olla pahasti kesken ja vanhemmilla rikoksentekijöillä voi olla näkyvä rikollisuuden ns. loppuunpalaminen ja siihen liittyviä käyttäytymismuutoksia. Koska väkivaltarikoksiin syyllistyneiden vankien persoonallisuuden oletettiin poikkeavan selvästi ei-väkivaltaisista teoista tuomittujen persoonallisuudesta, otokseen ei haluttu vakavia tai toistuvia väkivaltarikoksia tehneitä

vankeja, vaikka psykopatiaan voikin liittyä väkivaltaisuus.

Vankiloiden ns. nimilehtiarkistoista poimittiin aluksi kriteerit 1 - 4 täyttävät vangit, jotka jaettiin laitospertaisuusryhmiin ja ikäryhmiin. Laitospertaisuusryhmittäin vangit luokiteltiin 1.-2.-kertaisiin, 3.-5.-kertaisiin, 6.-8.-kertaisiin sekä 9.- tai yli 9.-kertaisiin. Ikäryhminä olivat 21-25-vuotiaat, 26-35-vuotiaat, 36-45-vuotiaat ja 46-55-vuotiaat. Kuhunkin kertaisuus- ja ikäryhmän muodostamaan soluun pyrittiin saamaan yhtä paljon vankeja, joista systemaattisen satunnaisotannan avulla koottiin otos. Koska iäkkäitä 1.-2.-kertaisia tai nuoria 9.- tai yli 9.-kertaisia luonnollisestikin oli hyvin vähän, otannan tavoitetta ei saavutettu. Alun perin otanta oli tarkoitus toteuttaa ositettuna otantana, jolloin vankilaositteista olisi poimittu vankeja satunnaisesti suhteessa vankipaikkojen määrään. Lopullisessa otoksessa tämä tavoite saavutettiin epätäydellisesti, koska eri kertaisuus- ja ikäryhmät olivat eri tavoin edustettuina eri vankiloissa. Kun otos oli koottu, vankilahenkilökunnan antamien tietojen ja asiakirjojen avulla suljettiin otoksesta vielä pois vangit, jotka eivät täyttäneet kriteeriä 5. Taulukossa 3 esitetään lopulliseen otokseen valitut vangit ikä- ja kertaisuusryhmissä.

TAULUKKO 3. Vangit ikä- ja laitospertaisuusryhmittäin

Laitospertaisuus	Ikä (v)				Yhteensä
	21-25	26-35	36-45	46-55	
1.-2.	5	7	5	3	20
3.-5.	11	18	11	3	43
6.-8.	2	9	6	4	21
9.-	0	2	4	2	8
Yhteensä	18	36	26	12	92

6.2. Tutkimuksen toteutus

Aineisto kerättiin kussakin laitoksessa ryhmätutkimuksin ja yksilöhaastatteluin. Lisäksi tutustuttiin vankilassa oleviin asiakirjoihin ja rikosrekisteritoimiston asiakirjoihin (rikosrekisterit).

Vangeille selostettiin tutkimuksen tarkoitus tiedotustilaisuudessa. Tutkimus esiteltiin vankien persoonallisuustutkimuksena ja painotettiin tietojen luottamuksellisuutta. Tilaisuuden päätteeksi tutkittavat täyttivät kyselylomakkeet (ks. luku 6.3.).

Suostumuksen ja ryhmätutkimuksen jälkeen kukin tutkittava vanki kutsuttiin haastatteluun. Kahdesta tutkijasta vuoroin toinen haastatteli ja toinen kirjoitti haastattelua muistiin. Keskusteluja ei haluttu nauhoittaa, koska nauhoitus vankilaoloissa olisi voinut lisätä tutkittavien epäluuloisuutta ja koska nauhojen purkaminen olisi ollut työlästä. Asiakirjoihin tutustuttiin sekä ennen haastatteluja että niiden jälkeen. Haastattelu- ja asiakirja-aineiston perusteella kumpikin tutkija täytti itsenäisesti psykopatian piirrelistan (Hare, 1985b) jokaisesta tutkittavasta.

6.3. Tutkimusmenetelmät

6.3.1. Kyselylomakkeet

Tutkimuksessa käytettiin psykopatian asteikkomittareina seuraavia persoonallisuuskyselyjä:

- Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI)-kyselyn Psychopathic Deviate (Pd)- ja Hypomania (Ma)-asteikot (Dahlström & Welsh, 1960; Hathaway & McKinley, 1951)
- California Psychological Inventory (CPI)-kyselyn Socialization (So)-asteikko (Gough, 1969)
- Sensation Seeking Scale (SSS, Form V)-kysely (Zuckerman, 1979)
- Eysenck Personality Questionnaire (EPQ)-kysely (Eysenck & Eysenck, 1975)

SSS- ja EPQ-kyselyjen suomalainen standardointi on kuvattu aikaisemmissa julkaisuissa (Eysenck & Haapasalo, 1989; Haapasalo, 1989, 1990b). EPQ:n suomalaiset faktorit vastasivat hyvin englantilaisia faktoreita, ja ne nimettiin samalla tavalla. Standardointiaineistossa psykoottisuus (P), ekstraversio (E)-, neuroottisuus (N)- ja valheasteikon (L) reliabiliteetit (alfa-kerroin) olivat järjestyksessä .67, .86, .86 ja .85 (Haapasalo, 1989).

SSS-faktorien ortogonaalisen rotaation tuloksena saatiin standardointiaineistossa

kolme faktoria, TAS (Thrill and Adventure Seeking), ES (Experience Seeking) ja Dis (Disinhibition). Asteikkojen reliabiliteettikertoimet (alfa) standardointiaineistossa olivat .86 (TAS), .58 (ES) ja .77 (Dis); kokonaispistemäärän reliabiliteetti oli .87 (Haapasalo, 1989).

Eysenckin ja Eysenckin (1977; Eysenck, 1987) mukaan psykopaatit saavat korkeita pistemääriä EPQ-kyselyn P-, E- ja N-asteikoilla. Rikollisuuden ja korkeiden ekstraversio- ja psykoottisuuspistemäärien välisen yhteyden taustalla voisi olla E- ja P-pistemääriin liittyvä impulsiivisuus, riskinotto ja stimulaationtarve. Ekstraversio, psykoottisuus, impulsiivisuus ja Zuckermanin (1979) elämyshakuisuus viittaavat kaikki disinhibitoriseen käyttäytymiseen ja antisosiaaliseen stimulaation tavoitteluun.

Zuckermanin (1979) SSS-kyselyä ei voida pitää varsinaisesti psykopatian mittarina, mutta elämyshakuisuuden on havaittu olevan yhteydessä psykopatiaan ja antisosiaaliseen käyttäytymiseen (esim. Emmons & Webb, 1974; Perez & Torrubia, 1985; Wallbank, 1985; Zuckerman, 1979). Zuckerman (1979) on luonnehtinut elämyshakuisia yksilöitä ekstraverteiksi, epäsovinnaisiksi, riskejä ottaviksi, jossain määrin epäsosiaalisiksi ja hedonistisiksi. Elämyshakuisuus voi suuntautua epäsosiaalisiin käyttäytymismuotoihin.

MMPI:n Pd- ja Ma-asteikkoja on pidetty antisosiaalisuuden ja rikollisen käyttäytymisen mittareina; korkeisiin Pd- ja Ma-asteikkoarvoihin (ns. 49/94-koodi) liittyy usein antisosiaalinen persoonallisuus ja emotionaalinen epäkypsyyttä ja epävakaisuus (ks. esim. Hathaway & McKinley, 1951). Pd-asteikkoon sisältyy 50 ja Ma-asteikkoon 46 osiota. Esillä olevan tutkimuksen vankiotoksessa Pd-asteikon reliabiliteetti (alfa-kerroin) oli .65 ($n = 70$) ja Ma-asteikon .68 ($n = 73$). CPI:n So-asteikon on katsottu mittaavan yksilön sosialisointia astetta (Gough, 1969). Alhainen So-pistemäärä voi merkitä puutteita eläytymis- ja empatiakyvyssä, vaikeuksia perhesuhteissa, vieraantuneisuutta, vastuuttomuutta, epäsovinnaisuutta, heikkoa koulumenestystä ja kapinallisuutta. Asteikon teoreettisena pohjana on Goughin (1948) sosialisointiteoria. Hän on kuvannut mm. psykopaattien heikkoa roolinottokykyä. Tämän tutkimuksen vankiotoksessa So-asteikon reliabiliteetti oli .67 ($n = 68$). Osioita asteikolla on 54.

MMPI:n asteikkojen ja CPI:n So-asteikon suomalaiset versiot ovat tarvittaessa saatavissa kirjoittajalta. EPQ- ja SSS-kyselyjen suomalaisversiot on julkaistu aikaisemmin (Haapasalo, 1989).

6.3.2. Haastattelu

Haastattelua varten laadittiin lomake, jossa oli sekä avoimia että vaihtoehtokysymyksiä. Lomake kattoi seuraavat sisältöalueet: (a) ikävuodet 0-15 ja koulunkäynti, (b) opiskelu ja työelämä, (c) perhe-elämä 18-vuotiaasta alkaen, (d) rikollisuus ja epäsosiaalinen elämäntapa, (e) harrastukset ja kiinnostuksen kohteet. Haastatteluun sisällytettiin myös kysymyksiä, joilla saataisiin psykopatia-arvion kannalta tärkeää tietoa haastateltavien tunne-elämän piirteistä (esim. rikoksien tekemiseen liittyvät tunteet, läheiset ihmissuhteet). Haastattelun alueet valittiin siten, että haastattelun pohjalta olisi tarvittaessa mahdollista laatia myös antisosiaalisen persoonallisuushäiriön diagnoosi. Cleckleyn psykopatia ja antisosiaalinen persoonallisuushäiriö ovat korreloineet melko vahvasti (esim. Hare, 1983).

Haastattelu eteni pääasiassa ennalta laaditun kysymysrunгон ohjailemana, mutta haastattelun kuluessa esitettiin haastateltavan tunteenomaista suhtautumista tarkentavia kysymyksiä. Kysymyksiä muokattiin tilanteen mukaan haastateltaville soveltuviksi, jos niitä ei voitu esittää sellaisenaan. Usein tutkittavan annettiin kertoa kysymykseen liittyvistä asioista vapaasti laajemmin. Haastattelut kestivät n. 1,5 - 3 tuntia.

Haastattelulomakkeen käyttöä tutkimuksessa voidaan perustella seuraavasti:

1. Kun tutkimuskohteena on psykopatia, erityisten teemojen valinta teemahaastattelun tapaan on vaikeaa. Teemojen tai aihepiirien käsittelyä tärkeämpää on haastattelun aikana syntyvä vaikutelma tutkittavan tunteista.
2. Lomakkeen avulla voitiin pitää haastattelutilanteen luonne ja kesto mahdollisimman vakiona kunkin haastateltavan kohdalla. Näin haastateltavien antamien vastausten vertailu oli helpompaa.
3. Lomake salli luontevan muistiinpanojen tekemisen haastattelun aikana. Muistiinpanokäytäntö oli hyvä, sillä sen ansiosta haastattelija kykeni keskittymään haastatteluun avustajan toimiessa observoijana ja muistiinpanojen kirjoittajana.

Haastattelulomakkeen saa tarvittaessa kirjoittajalta.

6.3.3. Asiakirjat

Rikosrekisteritiedot ja rangaistusten täytäntöönpanoon liittyvät asiakirjatiedot kerättiin kaikista vangeista. Muilta osin tutkittavista saatu asiakirja-aineisto oli melko

epäyhtenäistä; kaikista vangeista ei ollut käytettävissä samoja tietoja. Mielentilatutkimukset ja henkilötutkinnat saatiin käyttöön, mikäli vangista oli sellaisia tehty. Koska otoksessa ei ollut väkivaltarikollisia, mielentilatutkimukset olivat harvinaisia. Niukimmin asiakirjatietoja oli haastateltavien kehityshistoriasta, perhesuhteista sekä huumeiden- tai alkoholinkäytöstä.

Tutkimuksessa käytettiin seuraavia asiakirjoja:

- rikosrekisterinotteet
- vangin nimilehti (tiedot tuomiosta, vapautumisajasta, poistumisluvista, siviilityö- ja opintoluvista, karkaamisista, avolaitoksesta luvatta poistumisesta, hoitajaksoista vankeinhoitolaitoksen psykiatrisissa yksiköissä ja siirroista)
- kurinpitolehti (tiedot järjestyksikkomuksista ja muista rikkomuksista laitoksessa)
- henkilötutkinnat
- terveydenhuollon asiakirjat
- behandlingsjournal (Ruotsi)
- lausunnot vankilaoikeudelle nuorista rikoksentehtävistä
- tapaamiskortti
- avolaitos-, poistumislupa-, opintolupa- ja siirtoanomukset
- rikoksen tutkintapöytäkirjat
- vangin henkilölehti (oma kertomus rikoksen tapahtumista ja syistä, tiedot perhesuhteista ja merkintöjä rangaistusaikana; ei ole käytössä nykyisin)
- vangin päästämistä ehdonalaiseen vapauteen koskevat vankilan esitykset ja vangin mielipide ehdonalaiseen vapauteen päästämistä koskevassa asiassa
- virkatodistus
- valvontakirja
- etsintäkuulutuspyynnöt

6.3.4. Psykopatian piirrelista

Haren (1985b) 20-osioinen psykopatian piirrelista käännettiin suomeksi, ja osioita muokattiin suomalaisiin oloihin ja oikeuskäytäntöön soveltuviksi. Erityisesti osioihin 19 (Ehdonalaisen vapauden peruutus) ja 20 (Monipuolinen rikollisuus) jouduttiin tekemään muutoksia, koska suomalainen ehdonalaisen vapauttamisen käytäntö poikkeaa kanadalaisesta ja koska rikosnimikkeet ovat osin erilaisia. Piirrelista osioineen kuvattiin luvussa 4.

Kumpikin tutkija arvioi tutkittavat vangit itsenäisesti piirrelistan kunkin osion suhteen asteikolla 0 - 2. Molempien arvioitsijoiden pisteitys oli käytettävissä 71 vangista, ja arvioitsijareliabiliteetti oli .79. Piirrelistan osioista jouduttiin puutteellisten tietojen ja arviointivaikeuksien takia poistamaan osiot 11 (Promiskuiteetti), 14 (Impulsiivisuus) ja 17 (Useita lyhytaikaisia avo- tai aviosuhteita). Jäljelle jääneen 17-osioisen piirrelistan alfa-reliabiliteetti oli .90. Vangit jaettiin piirrelistan kokonaispistemäärän perusteella kolmeen ryhmään: psykopaatteihin, keskiryhmään ja

ei-psykopaateihin.

Tulostarkasteluissa käytettiin myös Cleckleyn psykopatian globaalia arviota, joka perustui haastattelu- ja asiakirjatietojen pohjalta syntyvään vaikutelmaan ja jonka teki kokeneempi tutkija heti haastattelun jälkeen. Globaali arvio oli kategorinen arvio siitä, oliko tutkittava Cleckleyn psykopaatti vai ei.

7. HAASTATTELUVASTAUSTEN ANALYYSI

Haastatteluista analysoitiin aluksi psykopaateille tyypilliset verbaalisen ilmaisun piirteet ja etsittiin haastatteluvastauksia, jotka olisivat ominaisia psykopaateille mutta eivät muille vangeille. Vankien ryhmittely psykopaateihin ja ei-psykopaateihin olisi voitu tehdä Haren (1985b) psykopatian piirrelistan kokonaispistemäärän perusteella siten, että psykopaattien ja ei-psykopaattien ryhmän piirrelistapistemäärien katkaisukohdiksi olisi valittu tietyt pistemäärät. Vaarana olisi silloin päätelmien kehämäisyys, koska piirrelista-arviot tehtiin suurelta osin juuri haastatteluvastausten perusteella. Tästä syystä haastatteluvastausten tarkastelussa päädyttiin piirrelistaryhmien sijasta tutkimaan globaalisti psykopaateiksi ($n = 19$) ja ei-psykopaateiksi ($n = 73$) arvioitujen vankien vastauksia. Cleckleyn kriteereihin perustuvan globaalin arvion teki kokeneempi tutkija heti haastattelu- ja asiakirjamateriaaliin tutustumisen jälkeen.

Tarkasteltaessa psykopaattien kiinnostusta yritystoimintaan (taulukko 4, s. 47) ja psykopaatteja rikoksentekijöinä vangit on edellisestä poiketen jaettu psykopaateihin, keskiryhmään ja ei-psykopaateihin piirrelistan kokonaispistemäärän perusteella.

7.1. Psykopaattien verbaalisen ilmaisun piirteitä

Haastattelussa Cleckleyn psykopaateiksi arvioitujen tutkittavien käyttäytymisessä kiinnittivät huomiota erityisesti seuraavat seikat:

1. Rönsyily.

Psykopaatit olivat puheliaita, vastasivat kysymyksiin helposti "asian vierestä" ja rönsyilivät asiasta toiseen. Osa psykopaateista vastaili kysymyksiin teennäisen

hillitysti, asiallisesti ja kirjakielisesti. Psykopaatit käyttivät runsaasti eleitä, huudahduksia ja haastatteliijoille osoitettuja vastakysymyksiä. Fraasit, ammattitermit ja psykologisoivat ilmaisut olivat tyypillisiä. Psykopaatit tuijottivat haastattelijoita yleensä rävähtämättä silmiin, ja näytti siltä, että haastattelukäyttäytymisen tarkoituksena oli tehdä vaikutus haastattelijoihin.

Esimerkkeinä (E) psykopaatin rönsyilytaipumuksesta ovat seuraavat vastaukset:

E1: (Millainen olet luonteeltasi?) *Siinäpä oli kysymystä... Mä olen vilkas, määrätietonen, hallitseva, mä heti otan auktoritäärisen asenteen porukassa, oli tuntematon porukka tai ei. Minusta lähtee sektorin kulma. Mä oon tutkinu astrologiaakin, no tänne ei saa kaukoputkee, olen tutkinut horoskooppimerkkejä, no tää nyt poikkeee vähän asiasta..."Tamara kertoo" se ei meinaa mitään (alkaa puhua horoskooppimerkeistä).*

E2: (Pidätkö yhteyttä sukulaisiin?) *Mä pidän velipuoleen, äitiin ja mul on nuorempi veli. Hän on semmonen, että mä voin aina luottaa häneen. Tärkeintä on luottamus, mä olen nyt huomannut. Poliisit luotti minuun. Voitko sä luottaa semmoseen ihmiseen, joka myy toisen? Ne katuu syvästi, kertoo kaiken ja syyttää toista...kukaan ei koskaan ole nähnyt mun lyövän tai pahoinpitelevän, niin ei semmosiin ihmisiin voi luottaa, ne on iljettäviä ilmiantajia.*

E3: (Keskustellaan huumerikoksista.) *Se ei oo kielletty se teko, sä ostat omalla rahalla sen (huumeen), tuot sen maahan luvattomasti ja rikot sääntöjä, mutta siinä ei ole sitä rikollista tekoa. Ilman lakiakin me tiedetään että ne teot on pahoja, esimerkiks lyöminen, mutta huumerikos on keinotekoisesti tehty rikollinen teko. Tiekssä Gaddafin? Mennään taas vähän uuteen asiaan, Reaganin tulo on onnenpotku, se saa huomion kiinnitetty maahansa, meillä yhteiskunnassa nyt vainotaan kovalla työllä huumerikollisia. Ei voida lähtee puhumaan siitä...tietekste Hill Streetin? Ei me voida ruveta puhumaan siitä. Amerikka on ihan eri maa, täällä liikkuu pienemmät summat.*

2. Vastakysymykset.

Esimerkeissä 2 ja 3 on näkyvissä myös psykopaateille ominainen tapa tehdä haastatteliijoille kysymyksiä, joihin ei kuitenkaan varsinaisesti odoteta vastausta.

Esimerkkeinä psykopaateille tyypillisistä vastakysymyksistä ovat seuraavat vastaukset:

E4: (Pidätkö saamaasi rangaistusta epäoikeudenmukaisena vai oikeudenmukaisena?)
Hyvin epäoikeudenmukaisena. Onko teillä kuvaa, mikä on todistuskynnys? Milloin te pidätte että näyttö on riittävä?

E5: (Miten suhtaudut työntekoon?) *Mitä sä luulet? No työnteko on tärkeää. Se että mä oon yrittäjä kertoo jo paljon.*

E6: (Keskustellaan haastattelukysymyksistä haastattelun loppuksi.) *Mun mielest tuosta puuttuu sellasia tärkeitä asioita kuin minä sä pidät kuolemaa ja niin edelleen, jos haluaa saada luonteesta kuvan. No sanos, mitä mieltä sä oot kuolemasta?*

Kysymyksiä tekemällä psykopaatit ehkä pyrkivät vakuuttamaan haastattelihoita tai luomaan kontaktia sanallisella tasolla tilanteessa, jossa tunnepitoisempi kontakti jäi syntymättä ja jossa haastateltava puhui pitkään haastattelijoiden pysytellessä hiljaa. Jos kysymysten tehtävä oli vakuuttaminen, ne voitaisiin rinnastaa erilaisiin huudahduksiin, painokkaisiin äänensävyihin ja teatraalisiin eleisiin, joita psykopaatit käyttivät. Jos niiden tehtävä oli luoda tai varmistaa kontaktia haastattelijoihin, ne ehkä kuvaavat psykopaattien halua saada verbaalista palautetta haastattelihoilta. Taustalla saattaa olla kyvyttömyys ottaa vastaan nonverbaalista tai emotionaalista palautetta.

3. Valehtelu ja liioittelu tarkkojen yksityiskohtien avulla.

Psykopaattien verbaaliselle ilmaisulle oli ominaista valehtelu ja liioittelu tarkkojen lukumäärien avulla. Eräs haastateltava antoi paljon tämänkaltaisia vastauksia, kuten esimerkiksi 7 ilmenee.

E7:

- *Mä tiedostan ja hyväksyn uskonnon, mutta kouluaineena... Koulussa oli 72 uskontotuntia ja mä olin paikalla kahdella tunnilla.*
- *Kun tein mainosta yhdelle firmalle kaks päivää, sain kahdeksan tonnia rahaa, se on älyttömän vähän.*
- *Kaks viikkoa ennen koulun loppumista pamahti 40 asteen kuume yhdessä sekun-*

nissa. Jouduin kolmeksi vuorokaudeksi sairaalaan.

- *Mä pystyn 10 minuutissa arvioimaan aika hyvin ihmisen.*

- *Joka kerta oon edustanu itseäni oikeudessa, 17 syytettä mä puhuin nurin.*

4. Epämääräiset ilmaisut.

Psykopaatit vastasivat kysymyksiin paitsi rönsyilevästi ja varsinaisia kysymyksiä kiertäen myös epämääräisin ilmaisuin, josta esimerkkeinä ovat seuraavat vastaukset:

E8: (Missä ammateissa olet toiminut viiden viimeisen vapausvuoden aikana?) *Mä olin tavallaan niinku henkilökuntapäällikkö, mikskä sitä nyt nimitetään. Tutkin myyjän ja asiakkaan välistä yhteistyötä.... Osastopäällikön tittelihän mulla tavallaan oli.*

E9: (Millainen kuri oli kotona?) *Noin yleisesti ottaen, siitä on nyt pitkä aika, ei sitä sillat pysty yksilölmään. (Rikoitko sääntöjä ja sopimuksia, kun olit alle 15-vuotias?) Emmä oikeestaan tehny väärää, en tuntenu tekeväni väärin, olin tasanen luonne muistini mukaan, kyllähän sitä jotain pientä piikkiä vois olla...*

"Tavallaan", "ei oikeestaan", "ei varsinaisesti", "sitä on vaikea sanoa", "ihan normaalia" jne. ovat esimerkkejä psykopaattien suosimista epämääräisistä vastauksista. Työelämästä puhuttaessa psykopaatit kertoivat usein epämääräisesti toimivansa yksityisyrittäjänä, liikealalla, projektitöissä, konsulttina, johtamistehtävissä jne. Tarkemmin kysyttäessä he tosin nopeasti sepittivät vakuuttavia yksityiskohtia. Esimerkkejä työelämään liittyvistä vastauksista ovat seuraavat:

E10: (Montako työpaikkaa sinulla on ollut viiden viimeisen vapausvuoden aikana?) *Mul ei varsinaisesti ole ollut yhtään. Jos mutsin firmat otetaan, neljä viis. Jos free lancerina kaikki työnantajat, noin 20. Työpaikat on olleet tavallaan omia tai mutsin. (Mitä firmoja äidillä on?) Nahkavaate-, hajuvesi-, kello- ynnä muita maahantuontifirmoja, siivous- ja remonttifirma, konsulttifirma. Mutsilla oli liikaa firmoja. (Mikä on firmojen liikevaihto?) Vaatefirman liikevaihtovero oli noin 900 000. Konsulttifirma...saan poikkeuksellisesti välittää tuotteita ulkomaille...mä myyn täällä vaikka makkaratikkuja, se on yks puhelinsoitto vaan...Mutsin firmassa pääpaikka on Australiassa, Englannissa on paljon, ympäri Eurooppaa. Mul on prokuraoikeus mutsin pieniin firmoihin. (Miten äiti on edennyt näin pitkälle?) *Se on**

liikesalaisuus, ei kukaan kerro miten se on noussut, se ois muuten helppo painaa alas. Mullakin on kolme firmaa stadissa, enkä mä oo edes käyny niissä. (Huom. Asiakirjoista ei löydy todisteaineistoa hvan kertomukselle.)

E11: (Mitä ammattia varten olet opiskellut?) *Olen rakennusinsinööri, puupuoli on aina kiinnostanut minua. Opiskelin Yhdysvalloissa ja olen työskennellyt (luettelee maita Lähi-Idästä ja Afrikasta). Minustahan piti aina tulla lääkäri, se on mulle toiveammatti aina ollu. Mä hain Tampereelle, Jyväskylään...Olisin päässyt lukemaan yhteiskuntatieteitä ja liikuntatieteitä, mutta ajattelin että teknilliseen opistoon, saa nopeasti tutkinnon. (Missä ammateissa olet toiminut viiden viimeisen vapausvuoden aikana?) Projektitöissä, mulla on oma yritys. Tällä hetkellä on kolme firmaa, yrittäjä on aina yrittäjä...(luettelee firmojensa nimiä ja näyttää lompakossaan olevia käyntikortteja), konsultointihomma, toimitusjohtajana olen mukana kaikissa hommissa. (Montako työpaikkaa sinulla on ollut viiden viimeisen vapausvuoden aikana?) Eri firmoista mistä olen rahaa saanu on paljonkin, kaks, se on niin suhteellinen kysymys se työpaikka... (Huom. Asiakirjatietojen perusteella hvan kertomus ei pidä paikkaansa.)*

E12: (Mitä ammattia varten olet opiskellut?) *Elektroniikka-asentajaksi, työnantaja on kouluttanut. Se on ollut myös harrastus, olen opiskellut elektroniikkaa. (Missä ammateissa olet toiminut viiden viimeisen vapausvuoden aikana?) Siitä vois kirjoittaa kirjan! Itsenäisenä yrittäjänä, kaupallisella alalla, raskaan konepajateollisuuden parissa, elektroniikkaa myös konsulttitasolla, työpaikan vaihtuessa taso on ollut aina korkeampi. Olen ollut tietokonepäätteiden ja oheislaitteiden huoltotehtävissä. Ilmailua olen opiskellut USA:ssa, San Franciscossa. Autokorjaamotyötä olen tehnyt Kanadassa. (Montako työpaikkaa sinulla on ollut viiden viimeisen vapausvuoden aikana?) Olen toiminut yksityisyrittäjänä. (Huom. Asiakirjoista ei löydy todisteaineistoa hvan kertomukselle.)*

5. Fraasien ja sivistyssanojen teennäinen käyttö.

Fraasien, ammattitermien ja sivistyssanojen käyttö ja psykologiasta tai filosofiasta puhuminen oli psykopaateille ominaista. Esimerkkeinä ovat seuraavat vastaukset:

E13: (Kertoo kirjeestään vankeinhoitoviranomaisille.) *Sain tietokoneen käyttöön ja*

voitin sen erän. Se oli kuin Pyrrhoksen voitto.

E14: (Miten arvelet vapausrangaistuksen vaikuttavan sinuun?) *Myönteisesti. Mä olen tullut muutamien elämän pääprinsiippien eteen ja selvittänyt ne. Ne ovat lähinnä uskontofilosofiaa, steinerilaisuutta...*

E15: (Mitä mielestäsi on rakkaus?) (Nojautuu taaksepäin teatraalisesti.) *Olen tutkinut kuuluisien antropologien tutkimuksia. Olen järkevästi rakastunut ihminen, välittää toisesta ihmisestä...Nykyaikana ensimmäisen kapakkaillan jälkeen sanotaan "minä rakastan sinua" ja aamulla sanotaan morjens. Mä rakastan vaimoani sillä tavalla, että meillä synkkaa hyvin. Se pysyy myötä- ja vastamäessä, silloin mä luulen että me rakastetaan toisiamme. (Haastateltavan äänensävy on teennäinen ja dramaattinen.)*

Vielä selvemmin fraasinomaisuus, kaunopuheisuus ja hienojen termien käyttö tuli esiin asiakirjoihin liitetyissä kirjeissä, joita psykopaateiksi arvioidut vangit olivat kirjoittaneet mm. vankeinhoitoviranomaisille.

E16: (Kirje vankeinhoito-osastolle.) *Täällä eristetyssä ja karussa elämässä, johon rikolliset tekoni ovat minut johtaneet, olen joutunut vakavasti harkitsemaan asennoitumistani elämää ja tulevaisuutta kohtaan ja oppinut tajuamaan sen, että paras itseni ja koko yhteiskunnan kannalta on rehellinen ja kunniallinen elämäntapa, jota vilpittömän vakaumukseni mukaan tulen täältä vapauduttuani noudattamaan. Pitkän vankilassa oloni ajan olen mahdollisuuksien mukaan käyttänyt hyödylliseen opiskeluun ja kehittänyt itseni lojaaliselta ajattelutavaltani sellaiseksi, että pitäisin onnistumistani vapaassa yhteiskuntaelämässä erittäin varmana. En ole myöskään jäänyt osattomaksi siitä kasvattavasta hengellisestä valistustyöstä, mitä vankiloissamme hyvin paljon harjoitetaan. Vaikka en kehittymättömän sielunelämäni vuoksi voinutkaan sitä täydellisesti itselleni omaksua, niin kuitenkin mieleeni painui erittäin voimakkaasti ne eetilliset perussäännöt, jotka ovat pääpiirteittäin yhteiset kaikille maailman uskonnoille.*

E17: (Kirje vankeinhoito-osastoon.) *Haluan oppia tuomioistani ja rikkeistäni, mitä olen tehnyt ja kun vapaudun, niin palaan yhteiskuntaan sopivana kansalaisena ja elän lain oikealla puolella. En vihaa oikeuslaitosta, vaan oli näin parempi, että jouduin vankilaan ja näin ollen minun rikoskierteeni katkesi. Minut pidätti*

rikospoliisi X ja hänen kanssaan olen erittäin hyvä ystävä. Hän tuntee minut ja tietää, millainen olen. Olen vilkas ja iloinen ihminen, mutta myös auttavainen toista ihmistä kohtaan. Tämä on luonteeni, jolle en voi mitään, mutta osaan käyttäytyä korrektisti.

E18: (Kirje vankeinhoito-osaston yllijohantajalle.) *Arvoisa herra yllijohtaja. Rikoksistani olen rangaistuksen saanut ja ansainnutkin, mutta se on minulle tällä hetkellä vain ikävä muisto, jonka haluaisin siirtää menneisyyden myötä taka-alalle. Vankeus on ollut minulle kehittävää aikaa, olen saanut selvitettyä itselleni tulevaisuuden ja mitä teen sen toteuttamiseksi. - Koska itse olen omaava jonkinlaista suunnittelu- ja organisointikykyä olen pakostakin joutunut kysymyksen eteen mitä teen siviilissä. Oma yritys on minulle se askel joka ehkä tekee minut yhteiskuntakelpoiseksi, ei niinkään rahan kuin itse tekojen vaan sen tähden että yrittää omin käsin saada elantonsa. - Vakuutan vilpittömyyttäni asioissa, jotka olen esittänyt ja pyytäisin yllijohatajaa huomioimaan haluni tulla yhteiskunnan nuhteettomaksi kansalaiseksi.*

7.2. Vahvalta vaikuttava omanarvontunto

Verbaalisen ilmaisun erityislaadun lisäksi haastatteluvastauksista löytyi psykopaatteja ja ei-psykopaatteja keskeisesti erottelevia persoonallisuuden ominaisuuksia, joissa ilmenivät erityisen selvästi eräät Cleckleyn psykopatian olennaiset tunnusmerkit ja Haren (1985b) piirrelistan osioiden kuvaamat ominaisuudet. Piirrelistan osio 2 kuvaa psykopaattien vahvalta vaikuttavaa omanarvontuntoa, joka voi tulla esiin itsevarmana ja tärkeilevänä käyttäytymisenä ja liioiteltuna omien kykyjen arvostuksena. Haastattelussa erityisesti ammattikoulutukseen ja työelämään liittyvät kysymykset, asemaa vankijoukossa koskevat kysymykset ja pyydetyt kuvaukset omasta luonteesta toivat esiin psykopaateiksi arvioitujen tutkittavien vahvalta vaikuttavan omanarvontunnon. Usein he vetosivat myös "tunteimiinsa" yhteiskunnallisesti merkittävässä asemassa oleviin ihmisiin. Tällä tavoin he ilmeisesti halusivat antaa itsestään kuvan menestyvänä ja kyvykkäänä ihmisenä.

1. Esiintyminen menestyjänä.

Ammattikoulutuksesta ja työelämästä kysyttäessä psykopaateiksi arvioidut vangit usein valehtelivat koulutuksensa ja ammatinsa ja korostivat mielellään kykyjään ja taitojaan

eri aloilla. Esimerkkeinä ovat seuraavat vastaukset:

E19: (Puhutaan työpaikkojen vaihtamisesta.) *Mä olen aina ylennyt tai sitten vaihtanu yhtiötä. Aina kun oon saanu paremman aseman, niin olen siirtynyt Helsinkiin päin.*

E20: (Oletko koskaan jättänyt työpaikkaa työn soveltumattomuuden takia?) *Minä en ole soveltumaton työhön, vaan työ on soveltumaton minulle. (Miten suhtaudut työntekoon?) Teen työn parhaalla mahdollisella tavalla, vaadin arvostusta. Koen muiden ylimielisyyden ristiriitaisena. Suhtautuminen on muuttunut vankilassa. En katso olevani enää yhtä tärkeä.*

E21: (Mikä on peruskoulutuksesi?) *Ylioppilas. Jenkeissä opiskelin kaikkee pientä aikani kuluksi. Suomessa teknillinen opisto. (Asiakirjat: ei ylioppilastutkintoa eikä ammattikoulutusta.) (Miten suhtaudut työntekoon?) Tottakai, työtä on tehtävä jokaisen, yhteiskunta järkkyy, elleivät ihmiset tee työtä. Se on mun motto. Työ minua motivoi, kun mä saan tehdä sitä työtä mitä mä haluan.*

Taulukosta 4 ilmenee, että psykopaatit olivat muita vankeja useammin kiinnostuneita yritystoiminnasta. Vankijoukko on tässä tarkastelussa jaettu kolmeen ryhmään piirrelistan kokonaispistemäärän perusteella. Psykopaattien ryhmään (P) kuuluivat vangit, jotka saivat piirrelistalla vähintään 20 pistettä. Keskiryhmän (M) vankien piirrelistapistemäärän vaihteluväli oli 9 - 19, ja ei-psykopaattien ryhmässä (NP) kokonaispistemäärä oli 0 - 8.

TAULUKKO 4. Yritystoimintaan kohdistuva kiinnostus piirrelistaryhmissä

Mainitseeko kiinnostuksen yritystoimintaan?	Piirrelistaryhmät		
	NP (n=25)	M (n=30)	P (n=25)
Kyllä	6	8	16
Ei	11	22	9

NP = ei-psykopaatit, M = keskiryhmä, P = psykopaatit.

Piirrelistaryhmät erosivat toisistaan merkitsevästi, $\chi^2 (2) = 10.936$, $p < .01$. Yrittäjäyys, "oma homma" ja esimiesasema olivat psykopaattien ihannetyön ominaisuuksia. Kun psykopaateilta tiedusteltiin työhistoriaa ja ammatteja, he käyttivät vastauksissaan epämääräisiä ilmaisuja (liikealalla, yksityisyrittäjänä, projektitoissa, toimitusjohtajana, johtamistehtävissä, kirjoittajana, kustannusalalla jne.), kun taas muut vangit ilmoittivat selkeitä ammattinimikkeitä (rakennusmies, varastomies, koneenkuljettaja, metsuri jne.). Psykopaattien taipumukseen antaa epämääräisiä ja valheellisia vastauksia työelämää koskeviin kysymyksiin viitattiin jo jaksossa 7.2. Hämmästyttävää ei ollut, että 19.2 %:lla psykopaateista (n = 26) koulutusta koskevat haastattelutiedot eivät käyneet yksiin asiakirjatietojen kanssa, ja 44 %:lla ammattia koskevat tiedot eivät täsmänneet (n = 25). Vastaavat luvut ei-psykopaateilla olivat 0 % (n = 25) ja 4 % (n = 25).

2. Esiintyminen luottomiehenä.

Globaalisti psykopaateiksi arvioitujen vankien (n = 19) vastaukset omaa asemaa

vankilassa koskeviin kysymyksiin olivat yleensä omanarvontuntoisia, kuten Haren piirrelistassakin kuvataan. Esimerkkeinä ovat seuraavat vastaukset:

E22: (Millainen asema sinulla on vankilassa?) *Olen luotettava henkilö, kirjastossa työssä. Tulen henkilökunnan ja vankien kanssa hyvin toimeen.*

E23: *Täällä vallitsee hierarkia kyllä. Ei mul oo probleemia, kaikki vangit pitää minusta, ne luottaa, tilaan paperit, teen valituskirjelmät, mä tykkään auttaa toisia ihmisiä. Mä käytän aikaani lukemiseen, teen työtä. Meil on porukka, meil menee poikien kanssa mukavasti, jos hätä tulee niin kyllä mä aina siellä olen, pojat tulee keskustelemaan kahvikupposen ääreen. (Asiakirjat: Sopeutumisvaikeuksia muiden vankien kanssa. Haluaa asettua toisten yläpuolelle ja toimia vetäjänä asioissa. Syytetty vasikaksi. Vetänyt vankilassa kurseja merkintöjen mukaan erittäin hyvin ja tunnollisesti. Tehnyt työnsä erinomaisesti ja käytös ollut moitteetonta. Lomansa hoitanut kunnolla.)*

E24: *Mä oon niinku sosiaaliohjaaja täällä. Jos rikoksia ajatellaan, mä olisin ihan yläpäässä...(kertoo luottamustehtävistään) moni henkilökunnasta katsoo mua vähän ylöspäin....Mul on kaks päivää viikossa töitä, loput mulla on vapaata sitte, se on ylivartija katonu, että mulla on niitä muita hommia niin paljon....Emmä niin paljon keskustele vankien kanssa....Tää on aika maskuliininen paikka, vedetään kovan miehen roolia, sen väkivallan aistii koko ajan....Ei täällä niin paljon älykkäitä ihmisiä ole, että pystys keskustelemaan asioista...Mä oon pikkuhiljaa joutunu siihen asemaan, tehdään anomuksia ja vangit tulee mun puheilleni.*

Asiakirjojen mukaan monet psykopaatit olivatkin toimineet vankilassa luottovankeina tai käyttäytyneet muuten mallikelpoisesti. Asiakirjoista löytyi esimerkiksi seuraavia merkintöjä:

- Osoittanut vankilassa erikoisen hyvää ahkeruutta ja saanut hyvän työntekijän kunniakirjan.
- Luottomiehenä virkailijain asuinrakennuksilla.
- Vaikuttaa luotettavalta. Käytös moitteeton. Osallistuu Krim-toimintaan.
- Luottovankina. Vankilakäytös moitteetonta. Kokenut uhkaa vankitovereiden taholta. Avoin ja iloinen.

Näyttää siltä, että vankilahenkilökunta ei aina kykene tunnistamaan psykopaatin persoonallisuuden todellisia ominaisuuksia. Psykopaatin on helppo antaa itsestään luotettava kuva ja manipuloida vankilan henkilökuntaakin.

3. Omien myönteisten ominaisuuksien ylikorostaminen.

Globaalin vaikutelman perusteella psykopaateiksi arvioidut vangit kuvasivat omaa luonnettaan usein myönteisin ominaisuuksin (esim. rehellisyys, luotettavuus, ahkeruus, älykkyys), mikä tuntui olevan erityisen räikeästi ristiriidassa heidän todellisen käyttäytymisensä kanssa. Psykopaatit puhuivat itsestään ja hyvistä ominaisuuksistaan mielellään. Vastaukset paljastavat omaa käyttäytymistä koskevan oivalluskyvyn puutteen. Samalla he usein puhuivat muista halveksivasti. Haastattelulomakkeen kysymykseen 93 (Millaisista ihmisistä pidätte?) tuli myös paljastavia vastauksia. Esimerkkeinä ovat seuraavat vastaukset:

E25: (Millaisista ihmisistä pidät?)

- *Rehellisistä, en lihavista.*
- *Rehellisistä, reiluista, suorista, ei mitään kapakkaperhosia, yölintuja, eikä rikollisista.*
- *Avoimista, elävistä, yleensä ihmisistä pidän. Onhan niitä kaikkia kieroilijoita olemassa, mutta emmä niistä pidä.*

E26: (Millainen olet luonteeltasi?) *Jos mä sanoisin et mä oon lainkuuliainen, niin uskoksä? Rehellinen ja luotettava ja herkkä, mä pidän itseäni aika herkkänä, hyväuskonen, pidän ihmisistä, kyllä vois sanoa että mä oon itserakas, nytkin mä viihdyn kun puhutaan musta, suuruudenhullu. (Onko sinulla herkkä omatunto?) Joo tietenkkin mä katon että mulla on herkkä omatunto, se kolkuttelee kaikesta mikä on väärää...huumerikollisuus on loppujen lopuks aika pieni paha. (Millaisista ihmisistä pidät?) Hän on aika sympaattinen, mutta emmä oikein tiedä mitä sympaattisella tarkoitetaan, omasta mielestäni ne on älykkäitä ihmisiä.*

7.3. Ihmissuhteiden ja tunteiden pinnallisuus

Psykopaattien ihmissuhteille tyypillisiä piirteitä on kuvattu erityisesti piirrelistan

osioissa 5 (Petkuttaminen/manipulointi), 6 (Katumuksen ja syyllisyydentunteen puuttuminen), 7 (Tunteiden pinnallisuus), 8 (Kovuus ja tunteettomuus/empatian puuttuminen), 11 (Promiskuiteetti), 15 (Vastuuttomuus) ja 17 (Useita lyhytaikaisia avo- tai aviosuhteita). Vakuuttavan ja sujuvan käyttäytymisensä ansiosta psykopaatit kykenevät helposti petkuttamaan ja manipuloimaan muita. He osaavat jäljitellä aitoja tunnereaktioita ja omaksua kulloiseenkin tilanteeseen sopivan roolin, jonka alla oleva todellinen tunteettomuus ja vastuuttomuus paljastuvat vasta myöhemmin. Tässä tutkimuksessa ei voitu luotettavasti arvioida osioita 11 tai 17, mutta haastatteluvastauksista ja asiakirjoista saatiin jonkin verran ihmissuhteiden laatua koskevaa tietoa. Globaalın vaikutelman nojalla psykopaateiksi arvioitujen vankien ihmissuhteiden laatua kuvastavat seuraavat esimerkit:

E27: Tuomo oli luvannut laivalla tapaamilleen miehille työpaikat Lähi-Idästä ja saanut näin miehiltä huomattavia rahasummia etumaksuna tai eräänlaisena järjestelymaksuna. Tuomo esiintyi insinöörinä, ja todistajien mukaan hän vaikutti luotettavalta ja miellyttävältä.

E28: Mauno oli esiintynyt keksityllä nimellä ja kertonut olevansa hyvin varakas eronnut mies. Hän oli luvannut seurustelukumppanilleen maksaa kaikki laskut ja erehdyttänyt siten naisen antamaan itselleen runsaasti käteistä rahaa. Nainen oikeutti Maunon myös tekemään osamaksukauppoja ja käyttämään luottokortteja. Toisella kerralla Mauno oli esiintynyt hammaslääkärinä ja hankkinut avioliittolupauksilla käteistä rahaa.

E29: Ilkka oli seurustelusuhteen aikana saanut tyttöystävänsä maksamaan hankkimastaan autosta ensimmäiset osamaksuerät ja luvannut hoitaa asiaa siitä eteenpäin. Osamaksusopimus tehtiin tytön nimiin. Sen jälkeen Ilkka ehdotti auton myymistä ja laiminlöi lupaamansa osamaksuerät. Auto myytiin, eikä tyttö ymmärtänyt syyllistyvänsä rikokseen. Asian paljastuttua tyttö ei esittänyt korvausvaatimuksia Ilkkaa vastaan, ja kuulusteluissa Ilkka oli ollut kovin katuvainen ja luvannut korvata kaikki vahingot.

E30: Jouko oli erikoistunut hotellipetoksiin. Hän oleskeli perheineen pitkään hotellissa ja väitti oikeusministeriön maksavan laskut. Myöhemmin hän poistui hotellista maksamatta laskuaan. Jouko oli myös perustanut yhtiön, jolla oli komealta kuulostava

kansainvälinen nimi. Hän kutsui erään naisen loistohotellissa pidettyyn "konferenssiin" sihteeriksi yhden päivän ajaksi ja lupasi hyvän palkan. Konferenssi pidettiin, ja se ei näyttänyt johtavan mihinkään tulokseen. Jouko lupasi maksaa palkan myöhemmin toisessa hotellissa ja sopi naisen kanssa tapaamisen sinne. Nainen saapui, mutta Joukoa ei näkynyt. Monien yritysten jälkeen nainen onnistui saamaan puhelimitse yhteyden varattomaan työnantajaansa, joka pahoitteli kovasti saamatta jäänyttä palkkaa ja lupasi palata asiaan. Vielä neljän vuoden jälkeenkään palkkaa ei kuulunut, ja Jouko oli aina puhelimen tavoittamattomissa.

Perhesuhteissa psykopaateiksi arvioitujen vankien tunteiden pinnallisuus tuli esiin erityisen hyvin. Monet haastateltavat tosin kertoivat ihmissuhteistaan kaunopuheisesti, joten haastatteluvastaukset saattavat luettuina vaikuttaa aitojen tunteiden ilmaisuilta. Haastatteluvaikutelmaksi kuitenkin jäi teatraalinen tunteiden jäljittely. Psykopaatit tiesivät, miten heidän tulisi vastata läheisiä suhteita ja rakkautta koskeviin kysymyksiin.

E31: (Totti on ollut kahdesti naimisissa ja eronnut. Hän on ollut myös avoliitossa kaksi kertaa. Lapsia on yhteensä viisi.) *(Oletko ollut rakastunut koskaan?) Kyllä mä olen itse tuntenut, että olen ollut silmittömästi rakastunut. Osaatko sinä sanoa, miltä suola maistuu? Se täytyy itse jokaisen kokea, sitä on mahdoton sanoa kuvailla. Tietysti se on ystävyyttä, luotettavuutta, kumppanuutta, yhteenkuuluvaisuuden tunnetta.*

E32: (Armas on ollut kahdesti naimisissa ja eronnut. Hänellä on myös takanaan avoliitto ja yksi naineena kihlautuminen. Lapsia on kolme.) *Tämän talon paperien mukaan olen ollut neljä kertaa naimisissa, todella en ole ollut kuin kerran. Minä olen paperien mukaan ollut sellaisen tytön kanssa naimisissa, jota en ole nähnytkään. En tiedä, onko rakkautta olemassa. Mun mielestä se on toisen kunnioittamista, hyväksyy toisen virheet. Helppo sanoa, että on rakastunut. Nykyiseen vaimoon olen kyllä todella rakastunut.*

E33: (Ilmari on ollut kolmesti naimisissa ja eronnut. Avoliittoja on ollut kolme. Lapsia on kaksi.) (Haastattelussa kysytään avioliitoista.) *Joo, yks oli kuukauden, elämäni ensimmäinen avoliitto, sitten lähdin kävelemään. Menin rahan takia naimisiin. (Oletko ollut rakastunut koskaan?) Mä olen rakastanu kolmeakin naista samaan aikaan. Mä tapasin niitä kaikkia yhtä aikaa, mä pidin niistä niitten itsensä*

takia. Näissä kaikissa näin jotain hyvää. Tää viimeinen se jotenkin omalla olemuksellaan vaikutti siihen, että mä tein sen ratkaisun. Se ei mitenkään patistanu mua, olin tervetullut yövieras aina. Jos Suomessa sais olla kolme vaimoa, mä olisin ottanu ne kaikki.

7.4. Elämyshakuisuus

Piirrelistassa on osioita, jotka viittaavat suoraan psykopaattien elämyshakuiseseen käyttäytymiseen. Esimerkiksi osiossa 3 (Stimulaation tarve/taipumus ikävystymiseen) kuvataan "yksilöä, joka osoittaa kroonista ja liiallista uuden ja jännittävän stimulaation tarvetta ja epätavallista taipumusta ikävystymiseen. Hän ilmaisee tavallisesti suurta mielenkiintoa riskinottoon, elää hurjasti tai "veitsen terällä", on siellä missä tapahtuu ja tekee jännittäviä, vaarallisia ja haastavia asioita. Vaikka hän voi kokeilla ja käyttää monentyypisiä huumeita, hän suosii tavallisesti aineita, joilla on pirstävä vaikutus. Hän on usein kyvytön tai haluton sletämään rutiininomaista toimintaa tai kiinnittämään jatkuvaa huomiota asioihin, joista hän ei ole luonnostaan kiinnostunut " (Hare, 1985b). Kuvaus on hyvin lähellä elämyshakuisuuspiirteen määritelmää. Jännityksen etsiminen, riskinotto, huumeidenkäyttö ja rutiininomaisen toiminnan välttäminen ovat asioita, joita myös Zuckermanin (1979) elämyshakuisuusasteikko mittaa.

Globaalisti psykopaateiksi arvioitujen vankien haastatteluvastauksissa ja asiakirjoissa elämyshakuisuus tuli esiin mm. seuraavasti:

E34: Mä etsin elämästä jännitystä jopa niin, että jotkut pitää mua hulluna. Se on suoraan seurausta mun harrastuksesta, mä sukellan, ja ajoin moottoripyörällä kilpaa. Mä en tota henkensä vaarantamista pidä minään, mulla on vaarallisia harrastuksia.

E35: En pidä pilveä pahana, tuo aistinautintoa. Kotona iltaisin ennen nukkumaanmenoa on kiva kippailla kivassa seurassa. Pirstä ja hasiksesta saa aistinautintoja ja seksuaalista aktiivisuutta ja iloisuutta. Sopisi tänne linnaan joka jätkälle. (Haastateltava kertoo tekevänsä myös rikoksia jännityksen vuoksi.) Pidän suunnittelusta, esimerkiksi miten huumeen kuljettaa....Pyrin asumaan parhaimmissa hotelleissa, ajamaan parhaimmilla autoilla. Jos jää kiinni, niin onhan ainakin tullut nautittua. Saa rahoilleen vastinetta.

E36: (Asiakirjamerkintä.) Han har alltid älskat fart och motorer och det har gett honom ett slags spänning.

E37: *Luonteessa on sellainen piirre, että tekee jotain arvaamatontakin, jotta saisi rutiinin rikki. Pientä vaihtelua pitää olla jollakin sektorilla.*

E38: (Haastateltava kertoo alle 15-vuotiaana tehdystä karkumatkasta.) *Se oli semmonen hieno tunne, semmonen uskallus. Mä tiedän sen tunteen, kun tekee jotain rohkeaa. Se on niinku laskuvarjohyppyä, se on semmonen tunne, se on semmonen elämys oikein. Se oli semmonen seikkailu.*

Elämishakuisuus tuli vastauksissa ilmi kuvauksina rikoksien tekemisestä, uhkapeleistä, huumeidenkäytöstä, päämäärättömästä seikkailusta ja matkustelusta, vaarallisista harrasteista ja kyvyttömyydestä sietää rutiininomaista elämää. Elämysten etsimistä näillä keinoin haastateltavat kuvasivat mm. "kiehtovan jännäksi", "irtonaiseksi oloksi", "vapauttavaksi tunteeksi", "kiihottavaksi tilaksi" ja "seikkailuksi".

7.5. Psykopaatit rikosentekijöinä

Tutkimuksen tavoitteena oli luoda myös haastatteluvastausten perusteella muotokuva Cleckleyn psykopaatista rikosentekijänä. Haastattelulomakkeen osa "Rikollisuus ja epäsosiaalinen elämäntapa" sisälsi rikoksien tekemiseen liittyviä avoimia kysymyksiä ja väittämiä, joihin psykopaatit ja ei-psykopaatit vastasivat eri tavoin. Vangit jaettiin tässä piirrelistan kokonaispistemäärän perusteella psykopaatteihin, keskiryhmään ja ei-psykopaatteihin (vrt. taulukko 4). Aluksi tarkastellaan, miten psykopaatit vastasivat rikoksen tekemistä koskeviin haastattelulomakkeen väittämiin. Sen jälkeen selostetaan psykopaattien ja ei-psykopaattien haastattelussa ilmaistuja rikoksiin liittyviä tunteita (tai tunteettomuutta).

7.5.1. Miten psykopaatit tekevät rikoksia?

Haastattelulomakkeen osassa "Rikollisuus ja epäsosiaalinen elämäntapa" kysyttiin rikoksista, vankilasta, tuomioista ja rikoksiin liittyvistä tunteista. Lisäksi pyrittiin epäsuorasti tutkimaan haastateltavien suhtautumista omiin tekoihinsa (esim. Pidätkö saamaanne rangaistusta epäoikeudenmukaisena vai oikeudenmukaisena?). Tutkittaville

esitettiin haastattelussa myös 12 väitettä, joiden avulla selvitettiin rikoksien tekemisen tapaa ja tilanteita (esim. humalassa vs. selvin päin, suunnitelmallisuus vs. hetken mielijohde, yksin vs. yhdessä, muiden yllytyksestä vs. omasta päätöksestä), subjektiivisia syitä (hyöty, jännitys, muun tekemisen puute) ja rikoksiin liittyviä tunteita (aikomus jatkaa rikollisuutta, katumus, kiinnijäämisen pelko, suhtautuminen "vasikointiin").

Psykopaateista 64 %, keskiryhmästä 40 % ja ei-psykopaateista vain 20 % piti saamaansa rangaistusta epäoikeudenmukaisena. Kysymykseen "Pidättekö saamaanne rangaistusta epäoikeudenmukaisena vai oikeudenmukaisena?" psykopaatit antoivat seuraavankaltaisia vastauksia:

E39: Epäoikeudenmukaisena. Emmä oo tehny näitä tekoja, mistä mut on tuomittu. En mä oo sitä kieläny et mä oon ostanu (varastettua tavaraa), mut ku mut tuomittiin syyttä teoista, varkauksista. Sanottiin, että mä suunnittelin. Ne muut pääsi kuin koira veräjämästä, ehdollisella tuomiolla. Olen muka yllyttänyt, kuljettanut ja suunnitellut. Nyt ne miehet on peruneet puheensa, nyt se tuomio muuttuu varmasti. He kerto itse sillä tavalla, että pääsis vähemmällä. Se on korkeimman oikeuden kädessä. Kyllä sen tutkijatkin on sanoneet, että en ole syyllinen. Muut on aina tehny ja mä oon saanu tuomion. Mä olin suunnitellu petoksen, se on eri asia kun teosta saa....Onko ajatukset rikoksia?

E40: Epäoikeudenmukaisena. Jos mä saan teosta tuomion, jos mä en oo tehny sitä, se on epäoikeudenmukainen. Mut laki sanoo niin, tääl ei oo resursseja lähtee muuttaa lakia, se on lain mukaan tullu. Joka kerta oon edustanu itteäni oikeudessa, 17 syytettä mä puhuin nurin. Selitin tuomarille, mikä mun osuus on ollu. Laukoo vaan mitä tulee mieleen ja luottaa itseensä.

Vähäisempi osa psykopaateista piti tuomiotaan oikeudenmukaisena. Esimerkkeinä ovat seuraavat vastaukset:

E41: Oikeudenmukaisena. Siihen nähden, mitä olen tehny, pääsin vähällä. Rikoslakia luettiin niin.

E42: Oikeudenmukaisena. Mä oon tehny paha ja saanu tuomion siitä. Emmä voi missään nimessä moittia. Muutenhan kaikki tekis paha, ellei tuomioita tulis.

(Haastatteluvaikutelmaksi jäi, että vastaaja uskoi haastattelijoiden odottavan tällaista vastausta ja siksi ilmaisi epäaidolta kuulostavaa katumusta.)

Taulukossa 5 esitetään piirrelistan kokonaispistemäärän perusteella muodostettujen ryhmien (psykopaatit, keskiryhmä, ei-psykopaatit) vastaukset niihin rikoksien tekemisen tapaa ja tilanteita, rikosten subjektiivisia syitä ja rikoksiin liittyviä tunteita koskeviin väittämiin, joissa ryhmät erosivat toisistaan merkitsevästi.

TAULUKKO 5. Vastaukset eräisiin haastattelulomakkeen väitteisiin

Väite	Pitää paikkansa (f)	Ei pidä paikkaansa (f)	χ^2 ^a	p<
1. teen rikokset yleensä selvin päin				
- NP (n=23)	4	19	9.082	.05
- M (n=30)	12	18		
- P (n=25)	15	10		
2. teen rikokset yleensä hetken mieltäjohteesta				
- NP (n=24)	18	6	9.538	.01
- M (n=30)	18	12		
- P (n=25)	8	17		
10. kun olen tehnyt rikoksen, yleensä kadun tekoani				
- NP (n=24)	17	7	12.090	.01
- M (n=27)	13	14		
- P (n=24)	5	19		
11. suunnitellen rikokseni hyvin				
- NP (n=23)	2	21	6.802	.05
- M (n=30)	10	20		
- P (n=24)	10	14		

NP = ei-psykopaatit, M = keskiryhmä, P = psykopaatit.

^a

df = 2.

Väitteisiin 3 (teen rikoksia yleensä saadakseni elämään jännitystä), 4 (teen rikoksia yleensä hyötyäkseni niistä), 5 (teen rikoksia, koska minulla ei ole muutakaan tekemistä), 6 (teen rikoksia yleensä muiden yllätyksestä), 7 (aion tulevaisuudessa jatkaa rikosten tekemistä), 8 (teen rikokset yleensä yksin), 9 (rikosta tehdessäni pelkään kiinni jäämistä) ja 12 (en voisi koskaan ilmiantaa rikoskumppaniani) psykopaatit ja muut vangit vastasivat yllättävän samalla tavoin. Suurin osa vangeista kielsi tekevänsä rikoksia jännityksen (väite 3) tai joutilaisuuden (väite 5) takia. Enemmistö tekee rikokset yksin (väite 8) eikä tunnusta pelkäävänsä kiinni jäämistä (väite 9). Ilmiantamiseen, "vasikointiin", suhtauduttiin kielteisesti (väite 12).

Väitteisiin annetut vastaukset otaksuttavasti kuvastavat suomalaisille rikosentekijöille yhteisiä epäsosiaalisen elämäntavan piirteitä, jotka ovat riippumattomia psykopatian asteesta. Väittämiin saatujen vastausten valossa ei-psykopaatteja voitaisiin kuvata alkoholia käyttäviksi, impulsiivisiksi ja tekojaan katuviksi rikosentekijöiksi, kun taas psykopaatit olivat väitteisiin antamiensa vastausten perusteella selviä, suunnitelmallisia ja teoistaan piittaamattomia rikollisia.

7.5.2. Rikoksiin liittyvät tunteet ja tunteettomuus

Haastattelulomakkeen kysymyksen 82 (Miltä teistä yleensä tuntuu (a) ennen rikoksen tekemistä, (b) rikosta tehdessä ja (c) rikoksen jälkeen?) avulla pyrittiin tutkimaan rikoksiin liittyviä tunteita. Vastaukset luokiteltiin kunkin kysymyksen osan (a, b ja c) kohdalla kuuteen kategoriaan, minkä jälkeen katsottiin vastausten jakautumista näihin luokkiin piirrelistaryhmissä (psykopaatit, keskiryhmä, ei-psykopaatit).

Loglineaariset analyysit osoittivat, että psykopatian ja tunteiden välinen riippumattomuusmalli ei ollut voimassa (Haapasalo, 1990a). Psykopaattien rikoksiin liittyvät tunteet olivat usein miellyttäviä (esim. tyytyväisyys, miellyttävä jännitys, kiihottus, hieno tunne, mukava tunne, vapauttavaa, kiinnostavaa, kivaa, kuin kettu kanalassa) tai laskelmoivia (esim. kylmänrauhallinen, ammattimainen, viileä, suunnittelusta nauttiminen, hyödyn laskeminen, ei omantunnontuskia, aistit valppaana, kuin tekisi töitä). Muut vangit kuvasivat useammin epämiellyttäviä tuntemuksia (esim. pumppu hakkaa, hermostunut, jännittynyt, ahdistunut, rauhaton, paha tunne, tyhjä fiilis, masennustila, pelko, kuin menisi ensi-iltaan). Epämiellyttäviä tunteita viestivien vastausten määrä väheni siirryttäessä ei-psykopaattien ryhmästä psykopaatteihin, ja

viilestä, laskelmoivasta suhtautumisesta kertovien vastausten määrä kasvoi ei-psykopaattien ryhmästä psykopaattien ryhmään.

Kun tarkasteltiin ehdollisia riippumattomuusmalleja eli ajankohdan (a, b tai c) vaikutusta ei otettu huomioon, malli oli voimassa vain rikoksen tekoheikellä. Tunteiden ja psykopaattien välillä ei siis havaittu riippuvuutta (b)-kohtaan annetuissa vastauksissa. Sen sijaan ennen rikosta ja rikoksen jälkeen riippumattomuusmalli ei ollut voimassa. Psykopaateilla oli enemmän miellyttävistä tunteista kertovia vastauksia, ja ei-psykopaattien ryhmässä epämiellyttävät tunteet olivat yleisempiä. Samoin laskelmoivaa ja kylmäveristä suhtautumista kuvaavat vastaukset lisääntyivät siirryttäessä psykopaattien ryhmään.

Piirrelistan kokonaispistemäärän perusteella psykopaateiksi arvioitujen vankien rikoksiin liittyviä miellyttäviä tunteita paljastivat mm. seuraavat vastaukset:

E43: (Miltä teistä yleensä tuntuu ennen rikoksen tekemistä?)

- *Se on ihan mukava tunne, se on semmonen kiihottava tila, sillä tavalla kun mä maalaan ku mulla on inspiraatio. Se on semmonen vähän kun lähdetään Espanjaan nakkipussi kainalossa. Se on kiihotustila, uskaltaako vai ei, onnistuuko vai ei.*
- *Kiehtovan jännältä, vieläkö on vanha taito tallella.*
- *Mua on aina kiinnostanu enemmän uudet paikat. Se on tietysti kiinnostavaa, jos on kultasepäniäliikkeessä paljon tavaraa, eiks tunnukki? Eiks tunnukki? Vähän semmonen irtonainen olo, se tuntuu vapautavalta. (Oletko jännittynyt?) Ei voi korostaa jännittyneisyyttä. Mun mielestä se on mielenkiintoista, nyt se ei tunnu, kun mä en aio tehdä enää rikoksia. Mä oon ollu helvetin onnellinen ja tyytyväinen.*

Ei-psykopaattien epämiellyttävistä tunteista kertovat vastaukset poikkesivat huomattavasti edellä olevista vastauksista:

E44: (Miltä teistä yleensä tuntuu ennen rikoksen tekemistä?)

- *Hermostunnu, sehän tietysti vähän jännittää.*
- *Jos meinaa varkaksiin mennä, kyllä sitä tietysti jo pelkää siinä vaiheessa, että jos joutuu kiinni.*
- *Ei mul oo ku semmonen kova jännitys päällä, jääkö kiinni, en mä sit ajattele niitä seurauksia, oon mä suuremman osan tehny kännissä, menny vaan ja ottanu....Epämiellyttävä jännitys.*

Psykopaattien laskelmoivista, kylmäverisistä suhtautumistavoista ovat esimerkkeinä seuraavat vastaukset:

E45: (Miltä teistä yleensä tuntuu ennen rikoksen tekemistä?)

- *Eihän se tunnu miltään, mä lasken hyödyn, mä asetan tavoitteen, kylmä, viileä, on ammattimainen, se menee luontevasti.*
- *Ei tunnu yhtään miltään, rauhallinen, jopa kylmänrauhallinen, tavallaan miellyttävää jännitystä, meneekö asiat niin kuin on suunniteltu.*
- *Mä tiedän sen ihan kylmäpäisesti.*

Psykopaateille ominainen laskelmoiva rikosten tekotapa, johon liittyy muiden ihmisten manipuloiminen, havainnollistuu hyvin seuraavissa vastauksissa:

E46: (Haastattelija kysyy petosten tekotavasta.) *Rekvisiitta tietenkin, se että on väärentänyt valmiiksi tiettyjä papereita. Kun menen sinne luotettavan näköisensä, ei ikinä ole kysytty henkilöpapereita. Menettelytapa on se, että herätät luottamusta toisissa ihmisissä. Ehkä mä oon niin tavallisen näköinen sitten. Jos sulla on joku nainen mukana, joka pukeutuu samalla tavalla. Sinne mennään aina rahan kanssa. Mulle on ollut rikosten tekeminen erittäin helppoa. Kyllä mä varmasti tosipaikan tullen tullen pystyn valehtelemaan esimerkiksi pankkitiskin takana. Se kysyy kyllä todella pokkaa, se on kamala tilanne. Ehkä se on yks, että olet kohtelias. Eihän mun tarvitse muuta kuin samastaa itseni siihen henkilöön, kenen tili on, eiks se näin ole?*

E47: *Olen tehnyt myös tilauskeikkoja. Hommaat väärät paperit ja menet töihin johonkin firmaan. Käytät ensimmäisen mahdollisuuden, jonkun tonnin takia ei kannata tehdä. Rikosten tekeminen ei ole nerokasta tai hohdokasta, se on työtä. Työtä hakiessa täytyy tietää omat rajoitukset. Ei sovi yli ampuu, siisti pukeutuminen ynnä muu, yrittää olla rehellinen, avoin mahdollisimman pitkälle. Jos käy säveltämään liian monimutkaisia tarinoita, jossain vaiheessa aina puhuu ristiin.*

7.5.3. Tapausesimerkki

Seuraavassa esitetään haastattelu- ja asiakirjatietojen pohjalta laadittu muotokuva rikoksenteijästä, joka sekä globaalin arvion että piirrelistapistemäärän mukaan oli Cleckleyn psykopaatti:

Karl-Johan on 29-vuotias vanki, jota on tuomittu lähinnä petoksista. Piirrelistalla hän sai pistemäärän 25. Haastattelussa hän oli hyvin puhelias, nauroi epäaidon tuntuisesti, elehti runsaasti ja tuijotti haastattelihoita rävähtämättä silmiin. K-J:n silmät vaikuttivat ilmeettömiltä. Hän oli miellyttävän näköinen ja siististi pukeutunut. K-J:n käyttäytyminen oli teennäistä, eikä tunnepitoista haastattelukontaktia syntynyt. Haastattelu kesti n. kolme tuntia, ja K-J viihtyi silminnähdessä huomion keskipisteenä.

Lapsuudenkoti ja koulunkäynti:

Henkilötutkinnan mukaan K-J:n isä oli alkoholisti. Äidin persoonallisuudesta ei ole tietoja. Vanhemmat ovat pienviljelijöitä. Perheen neljästä lapsesta K-J. on toiseksi nuorin. Hänellä on kymmenen vuotta vanhempi veli, yhdeksän vuotta vanhempi sisar ja kolme vuotta nuorempi sisar. K-J:n varhaiskehitys on asiakirjojen mukaan ollut normaali. Perheen taloudellinen asema on ollut tyydyttävä.

Haastattelussa K-J. kuvasi itsensä yrittäjäperheen lapseksi. Hän kertoi esimerkiksi seuraavaa: *"Yrittäjäperheen lapsi kun olen niin totta kai tuli pinnattua (koulusta). Jouduin olemaan firmassa juoksupoikana. Se on Suomen toiseksi suurin alan firma."* Kotikasvatuksestaan hän kertoi: *"Jos jonnekin lähdettiin, kerrottiin minne oltiin menossa. Päivällinen oli klo 17, ja jos tulit viis minuuttia myöhässä, ei syöty enää. Kiireisiä ihmisiä molemmat vanhemmat, se oli ymmärrettävää. Heilläkin oli omat kiireensä."* Toisessa yhteydessä hän sanoi dramaattisin äänenpainoin: *"Vanhempien rakkaus peittyi sanomalehden taakse. Annettiin rahaa sen sijaan."*

Kotoa karkaaminen ei K-J:n mukaan "tullut kuuloonkaan". *"Oli semmonen koti, ettei voinut alkoholia ja tupakkaa ottaa."* Alkoholinkäytön hän kielsi täysin. Valehdelleensa hän sanoi vain joskus ja totesi: *"Ainahan kaikenlaista koiruutta teki, sitä on vaikea muistaa. Tarkotaksä perheelle vai? Rehellistä elämää se oli, tommosta pientä juttua."* Tappeluista hän kertoi: *"Puolustin pienempiä, mä vihaan sellasta, aina olin väliin menemässä. Yleensä mä olen joutunu harvoin riitaan, olen luonteeltani sovitteluva."* Kun haastattelussa tiedusteltiin, rikkoiko hän alle 15-vuotiaana usein erilaisia sääntöjä ja sopimuksia, vastaus kuului: *"Tietenkin tuntui pahaltakin, jos omatunto yhtään on ihmisellä. Minun aikaan 15-vuotias oli täysin kakara, omatunto kolkutteli aina, jos oli jotain."* Varhaisista sukupuolisuhteista kysyttäessä K-J. kertoi teatraalisesti: *"Joo, eikä ollu tai oli mulla, emmä muista. Noin 16-vuotiaana aloin*

vakituisesti seurusteleen. Tottakai kimmoja oli joka puolella. Ensi rakkaus...se on hurja tilanne, suurta rakkautta etsin neljä vuotta, kyllä mä sain paljon itselleni siitä, ajattelin että nyt mä olen löytänyt sen elämäni naisen. Ei siinä sitten niin käynytäkään. Se oli rakkautta se teinirakkaus, erilaista kuin nyt. Oli helppo sanoa 'minä rakastan sinua'. Olen kirjoittanut siitä tarinan...Olen lukenut psykologiaa ja olen hyvin kiinnostunut ihmistuntemuksesta."

Asiakirjojen mukaan K-J. on tenttinyt keskikoulun yksityisesti käytyään ensin oppikoulua kolme vuotta, keskeytettyään ja siirryttyään takaisin kansakouluun. Haastattelussa hän väitti suorittaneensa ylioppilastutkinnon ja lisäsi: *"Sitten teknillinen opisto Suomessa. Jenkeissä opiskelin myös jonkin aikaa, kaikkee pientä aikani kuluksi."* Eräiden asiakirjatietojen mukaan hän on käynyt ammattikoulua ja vuoden teknistä opistoa. Toisten tietojen perusteella hän olisi suorittanut teknisen koulun. Lisäksi on mainintoja erilaisista ammattikursseista. Osa asiakirjatiedoista perustuu K-J:n omaan ilmoitukseen. Vankilassa sosiaaliohjaaja on todennut lausunnossaan: "K-J:n luotettavuutta pidän kyseenalaisena. Ilmoitti käyneensä teknillisen koulun, uusintakeskustelussa ilmoittikin koulun jääneen kesken." Ammattitavoiteitaan K-J. selosti haastattelussa omanarvontuntoisesti: *"Minustahan piti aina tulla lääkäri, se on mulle toiveammatti aina ollu. Mä hain Tampereelle. Jyväskylään olisin päässyt lukemaan yhteiskuntatieteitä ja liikuntatieteitä, mutta ajattelin, että teknilliseen opistoon, saa nopeasti tutkinnon."* Haastattelussa K-J. esiintyi johdonmukaisesti teknillisen opiston käyneenä insinöörinä.

Työelämä:

K-J. väitti saaneensa alansa koulutusta myös Yhdysvalloissa ja työskennelleensä useissa eri maissa Lähi-Itää ja Afrikkaa myöten. *"Olen ollut projektitöissä, ja mulla on oma yritys. Tällä hetkellä mulla on kolme firmaa, yrittäjä on aina yrittäjä."* Tässä haastattelun vaiheessa K-J. kaivoi esiin lompakkonsa ja esitteli siellä olevia käyntikortteja, joihin oli painettu erilaisia toimitusjohtajan titteleitä. K-J. kertoi töistään mielellään ja jatkoi: *"Lisäksi konsultointihommaa. Kursseilla olin viimeksi Saksassa. Aina jos jossain on joku alaan liittyvä kurssi, mä menen sinne."* Kun haastattelussa kysyttiin, montako työpaikkaa hänellä oli ollut viiden viimeisen vapausvuoden aikana, hän vastasi: *"Eri firmoja mistä olen rahaa saanu on paljonkin. Kaks? Se on niin suhteellinen kysymys se työpaikka."* Työttömänä hän ei kertomansa mukaan ole ehtinyt olla koskaan. *"Mul on työpaikka aina. Kun konkurssi on tullu, on*

perustettu uusi firma. Mul on tässä neljä konkurssia." Hän kuvasi itseään hyvin ahkeraksi: *"Mä oon töissä aina, mä oon tossa puhelimessa aina yötin."* (Työsiirtolassa voi soittaa puhelinkopista ilman valvontaa.) Suhtautumisestaan työntekoon K-J. sanoi: *"Tottakai, työtä on tehtävä jokaisen, yhteiskunta järkkyy, elleivät ihmiset tee työtä. Se on mun mottoni. Työ minua motivoi, kun mä saan tehdä sitä työtä mitä mä haluan."* Hän kuvaili edelleen itseään: *"Mä olen voi sanoa viimesen päälle kiireinen mies, ei ehdi mihinkään."* Kun kysyttiin, mikä on ollut hänen pääasiallinen toimeentulolähteensä, hän vastasi: *"Mä oon kassasta ottanu rahaa, se on mun toimeentuloni."* Kysyttäessä rikoksilla ansaitun rahan merkityksestä K-J. totesi naureskellen: *"Tämä olikin erittäin terävä kysymys, mä pärjään hyvin, emmä halua mainostaa, mutta kyllähän tää rikoskin myötävaikutti, emmä huvikseni täällä istu, olen sen verran älykäs kaveri."*

Ihmissuhteet:

Asiakirjojen mukaan K-J. on naimisissa. Haastattelussa hän vastasi totuudenmukaisesti: *"Minun on pakko tunnustaa, että olen naimisissa (naurua). Mites mut onkaan vihitty...joo, -83."* Asiakirjojen mukaan K-J. vihittiin v. -84, ja hän oli lähettänyt vihkiäiskutsun myös vankilan johtajalle. Aikaisemmasta avoliitostaan K-J. kertoi haastattelussa: *"Neljä vuotta olin kihloissa, se ei ollu mun elämäni nainen, sitten mä löysin sen elämäni naisen."* Haastattelussa kysyttiin, montako sukupuolisuuhdetta K-J:llä keskimäärin oli ollut vuoden aikana ennen vapausrangaistusta, ja hän vastasi: *"Monta. Se on suhteellinen kysymys. Paha tunnustaa, mutta kun mä kierrän paljon tota Eurooppaa ristiin rastiin...(puheessa vilisee vieraiden maiden nimiä)."*

Haastattelussa yritettiin saada kuva K-J:n ihmissuhteiden laadusta kysymällä erilaisista tunteista ja suhteista muihin ihmisiin. Vastaukset olivat yleensä hyvin esitelmöiviä ja teatraalisia. Suhteistaan kotiin K-J. kertoi: *"Jos silta palaa, niin mä yritän rakentaa, mutta jos ei ole rakennusaineita...Se on karu tosiasia, mä oon kuitenkin jälkeenjäänyt...mä pääsin taloudellisesti pisimmälle. Mua kiehtoo ainoastaan raha. Se teki mut onnelliseksi. Mä oikoteitä käytin aina kun pystyin."* Suhteesta äitiin hän kertoi kysyttäessä: *"Se on hyvä kysymys. Äitini kanssa on hyvät suhteet, erittäin hyvät kaverit ollaan, soitellaan joka päivä. Mutta mitä tulee sisaruksiin, ne on korkeakouluihmissä kaikki (luettelee akateemisia arvoja), ja minä olen opistoinssi, ei meillä ole mitään yhteistä."* K-J:ltä kysyttiin, miten hän reagoisi läheisten ihmisten

kuolemaan tai vakavaan sairastumiseen. *"Joo, mun isä kuoli juuri äskettäin seisovilta jaloiltaan. Ihminen kokee sen monella tavalla, kun joku tukipilari kaatuu. Isäni kuoli, koska minä jouduin tänne. Isä suri sitä niin paljon, että viimein se sydän pokshti. Mä näin, että mies vaipu, mies vaipu...(teatraalisesti). Meil on vankila ollu kauhea sana aina. Se kärsi niin paljon isä. Jos vaimo kuolis tai lapsi kuolis, emmä vaivu synkkyuteen. Se (kuolema) on tietty kolkko, viilee sana...Kuolla meidän tarttee kuitenkin kaikkien...(jatkaa isän kuolemasta) Se oli kiva tilanne, surutilanne tietenkin, mä seisoin omilla jaloillani, se oli kova tilanne. Jos jotain tarvitsi, isä järjesti aina. Äiti oli oikein mahtinainen, piti perheen koossa, mutta isän poika olin aina."*

Epäsosiaalinen elämäntapa ja rikollisuus:

K-J. kertoi asuneensa elämänsä aikana useilla paikkakunnilla. Hän luetteli myös monia ulkomaankaupunkeja, joihin hän sanoi tutustuneensa. Ilman päämäärää hän kiisti matkustaneensa koskaan. *"Ei mul oo aikaa ollu. Yleensä teknillisen alan ihminen on laskelmoiva, yritän laskea tarkkaan reissut."* Ulkomailla asumisen syistä K-J. kertoi: *"Mä oon rykänny, että nää on mukavia reissuja. Se on vähän niinku itsetehostustakin ollu. Mä olen halunnu olla paras kaikessa, aina olen halunnu olla ykkönen. Se on ollu lapsuudesta lähtien, kuka on paras. Kuten mä kirjoitin yhdessä kirjelmässä, niin täytyy olla häviäjiä, että voi olla voittajia."*

Ensimmäisen tuomionsa K-J. sai 19-vuotiaana tekemistään väärentämisrikoksista. Seurauksena oli 1 v 1 kk ehdollista vankeutta. K-J:tä on tuomittu yhteensä seitsemän kertaa pääasiassa petoksista. Hän on esimerkiksi esiintynyt tekaistun yrityksen nimissä sen omistaja-toimitusjohtajana, erehdyttänyt autoliikettä luovuttamaan henkilöauton ja jättänyt maksut maksamatta. Samoihin aikoihin hän esiintyi paikkakunnalla vakavaraiseksi tunnetun yrityksen markkinointiosaston palveluksessa olevana henkilönä, erehdytti huonekaluliikettä luovuttamaan konttorihuonekaluja ja jätti laskut maksamatta. Myöhemmin - edelleen varattomana ja maksukyvyttömänä - hän esiintyi perustamansa yrityksen toimitusjohtajana ja valitsi yritykselle nimen siten, että se oli helposti sekoitettavissa paikkakunnalla toimivaan luotettavaksi tunnettuun yritykseen. K-J:n yritystä ei ollut merkitty kaupparekisteriin mm. yritysten nimien samankaltaisuuden vuoksi, eikä sillä ollut varsinaista liiketoimintaa. Käyttämällä hyväksi kyseisen luotettavan yrityksen ja oman "yrityksensä" nimien samankaltaisuutta K-J. onnistui saamaan eri liikkeistä omaisuutta haltuunsa maksamatta laskuja. Kun hän joutui rikoksista etsintäkuulutetuksi, hän poistui ensin

Ruotsiin ja sitten Espanjaan. Jäätyään kiinni hän kertoi avoimesti rikoskumppaniensa osuudesta ja auttoi omaisuuden takaisin saamisessa. Myöhemmin vankilassa K-J. kirjoitti asiasta eräässä kirjeessään seuraavasti: *"Oheisena seuraa apulaisoikeusasiamiehen kannanotto asioihini. Kuitenkin kirjoituksen lopussa tulee esille se, että olen syyllistynyt petoksiin jo vankilassa olon aikana. Kuitenkin minä en ole syyllistynyt petosrikoksiin, vaan yritys, jonka omistin ja olin täysin vastuuhenkilö siinä. Vankilassa ollessani firmaani hoitivat vaimoni ja myyntimiehemme, mutta minä annoin täydet prokuraaoikeudet heille ja näin ollen olen joutunut sijaiskärsijäksi."*

Sekkipetoksiin K-J. syyllistyi varastettuaan yökerhossa seurassaan olleelta naiselta sekkipetoksesta ja väärennettyään sekkeihin tekaistut nimet. K-J. toimi myös kirjaedustajana, valmisti vääriä tilaussopimuksia ja toimitti ne yhtiöön saadakseen rahat. Laivalla sattumalta tapaamilleen miehille hän lupasi hankkia työpaikat ulkomailta ja erehdytti miehiä antamaan työpaikkojen hankkimista varten rahasumman. Hän esiintyi insinöörinä, ja todistajien mukaan "mies vaikutti luotettavalta ja miellyttävältä".

Vankilassa K-J. on erilaisissa anomuksissa kirjoittanut rikollisuudestaan ja tulevaisuudensuunnitelmistaan vakuuttavaan sävyyn. *"En halua puolustella enkä kaunistella rikoksiani, joita olen tehnyt. Tehty mikä tehty ja näitä ei saa tekemättömiksi. Haluan elää juuri tämänhetkistä tilannetta ja tämän juuri haluan tuoda teille esille realistisessa mielessä ajatellen kokonaisuutena tulevaa elämääni varten."* Toisessa anomuksessa hän kirjoitti: *"Haluan oppia tuomioistani ja rikkeistäni, mitä olen tehnyt ja kun vapaudun, niin palaan yhteiskuntaan sopivana kansalaisena ja elän lain oikealla puolella. En vihaa oikeuslaitosta, vaan oli näin parempi, että jouduin vankilaan ja näin ollen minun rikoskierteeni katkesi. Minut pidätti rikospoliisi X ja hänen kanssaan olen erittäin hyvä ystävä. Hän tuntee minut ja tietää, millainen olen. Olen vilkas ja iloinen ihminen, mutta myös auttavainen toista ihmistä kohtaan. Tämä on luonteeni, jolle en voi mitään, mutta osaan käyttäytyä korrektisti."* Edelleen K-J. on kirjoittanut: *"Tämän vankila-ajan olen halunnut ottaa opetuksena ja ojenuksena ja nähden syyt vain itsessäni."* Ja: *"Olen saanut uusia elämän arvoja itselleni, jotka ovat avartaneet näkemyksiä eteenpäin. Jos saan mahdollisuuden Teiltä, että pääsen täältä pois, tulen näyttämään, että pärjään siviilielämässä ja olen luottamuksenne arvoinen."* Usein K-J:n kirjeissä on ylikohtelias tai mielistelevä sävy, ja ne on allekirjoitettu tyylytellyin koukeroin.

Haastattelussa K-J. piti viimeksi petoksista saamaansa rangaistusta epäoikeudenmukaisena. Hän sanoi: *"Mä oon tehny rikoksen, mutta mä oon saanu*

näin pitkän tuomion. Muuten mä hyväksyn, mä oon tehny rikoksen. Mä en pidä rikoksena tätä asiaa. Minkä takia Suomen kriminologia näkee petoksen niin kovana rikoksena." K-J. väitti tuomionsa pituudeksi yli kuusi vuotta, mutta rikosrekisterinotteen mukaan tuomio oli 2 v 3 kk. Hän sanoi valittaneensa kaikista tuomioista aina ylimpään oikeusasteeseen ja saaneensa aina valitusluvan, mikä ei kuitenkaan pitänyt asiakirjojen mukaan paikkaansa. K-J. lisäsi: *"Mä olen oikeuskanslerinkin vienyt syytteeseen. Sveitsin lakien mukaan mua ei olis syytettykään."*

Petoksistaan K-J. kertoi melko totuudenmukaisesti. Petostensa määräksi hän arvioi 200. Liikennejuopumuksia hänellä ei ollut, ja niistä hän totesikin, että *"ikinä en aja kännissä"*. Petosrikoksista hän sanoi: *"Mä olen tietoisesti tehnyt rikoksen. Olen saanut joka pennin piiloon."* Rikoksiin johtaneista syistä hän kertoi: *"Raha, ainoa ja suurin syy. Mä oon halunnu aina olla liian hyvä. Mul on ollu kaikkeen, mitä mä olen halunnu. Mä olen ollu oikein viimesen päälle materialisti. Olen aina yrittänyt päästä oikotietä onneen. Must on kiva, että on vapaa tekemään, mitä tahtoo. Minä en ole syytön, minä olen tehnyt rikoksen."*

Alkoholi- ja huumeongelmat K-J. kielsi. Alkoholista hän sanoi: *"Minuun se ei vaikuta ollenkaan, mä osaan pitää hauskaa ilman viinaakin. Konjakki on paras lääke."*

K-J:n tulevaisuudensuunnitelmat olivat vauhdikkaita. *"Kun mä vapaudun tästä kahden kuukauden kuluttua klo 7, niin lento lähtee Arlandaan. Lähdän Eskilstunaan ja olen Espanjassa seuraavat neljä vuotta. Mulla vaihtuu nimi, olen uusi mies, sosiaaliturvatunnuskin muuttuu, senkin voi rehellisesti tehdä, pientä korruptiota käyttää."* Vastaavia suunnitelmia hänellä oli joitakin vuosia aikaisemmin, jolloin hän kertoi omistavansa yrityksen Kanadassa ja palaavansa sinne, mikäli saa passin.

8. DISKUSSIO

Psykopatiakäsitteen historia on pitkä ja kirjava. Käsitteen kehityslinjoja tarkasteltaessa havaitaan, että monilla varhaisilla psykopatiakuvauksilla on yhtymäkohtia Cleckleyn (1941, 1982) klassiseen psykopatiaan (ks. Haapasalo, 1985). Cleckleyn psykopatia muistuttaa myös antisosiaalista persoonallisuushäiriötä (Hare, 1983; Modlin, 1983; Wulach, 1983), ja sillä on yhteyksiä muihinkin diagnostisiin luokkiin (Blackburn,

1987; Hart & Hare, 1989; Wulach, 1988), mutta psykopatia, antisosiaalinen persoonallisuushäiriö tai narsistinen persoonallisuushäiriö eivät ole rinnakkaisia käsitteitä. Antisosiaalisen persoonallisuushäiriön diagnoosikriteerit painottavat enemmän epäsosiaalista ja rikollista käyttäytymistä kuin psykopatiaan kuuluvia persoonallisuuden ominaisuuksia. Narsistiseen persoonallisuushäiriöön voi sisältyä mm. ahdistuneisuutta ja muita tunnereaktioita, jotka eivät ole tunnusomaisia Cleckleyn psykopatiale.

Psykopatiaan näyttää tämän tutkimuksen perusteella liittyvän runsaasti narsistisia piirteitä. Grandiositeetti (ks. esim. Ronningstam, 1987) tuli esiin vahvalta vaikuttavana omanarvontuntona, joka ilmeni haastattelussa oman aseman ja omien myönteisten ominaisuuksien ylikorostamisena. Psykopaatit valehtelivat usein koulutuksensa ja ammattinsa, kerskailivat, ilmaisivat kiinnostusta johtotehtäviin ja yritystoimintaan ja pyrkivät esiintymään menestyjinä ja luottomiehinä. He liittivät itseensä arvostettavia ominaisuuksia, mihin usein kytkeytyi muiden aliarvioiminen ja halveksiminen. Muilta saadun ihailun ja arvostuksen merkitys näytti Cleckleyn psykopaateilla korostuvan narsistiseen tapaan. Narsistiselle persoonallisuudelle ja psykopatiale yhteisiä piirteitä näyttivät olevan myös empatian puute, ihmissuhteiden pinnallisuus, muiden hyväksikäyttö ja antisosiaalinen käyttäytyminen. Narsistiselle persoonallisuudelle ominainen sosiaalinen fasadi, kyky menestyä sosiaalisesti vaikeasta häiriöstä huolimatta, muistuttaa psykopaattien pinnallista sujuvuutta.

Psykopatian ja mainittujen diagnoosiluokkien keskeisenä erona on se, että psykopaateilla ei näytä olevan tunnereaktioita, jotka antisosiaalisessa tai narsistisessa persoonallisuushäiriössä ovat mahdollisia. Psykopaatti ei ole ahdistunut eikä koe aitoja syyllisyyden, masennuksen, tyhjyyden tai tarkoituksettomuuden tunteita. Cleckleyn psykopaatti on ikään kuin narsistinen persoonallisuus vailla tunteita. Myös valehtelun ja liioittelun korostunut osuus psykopatiassa erottaa sen narsistisesta ja antisosiaalisesta häiriöstä. Psykopaattien valehtelu oli selvästi patologista, ja se muistutti jossain määrin frontaalialueiden vaurioihin liittyvää konfabulointia (ks. Joseph, 1986). Näytti siltä, että psykopaattien valheet eivät aina olleet tietoista yritystä valehdella, miellyttää tai säilyttää omanarvontunto, vaan psykopaatit tuntuivat uskovan itsekin valheisiinsa. Psykopaattien valehtelussa oli piirteitä grandioottisesta konfabulaatiosta, johon liittyi kyvyttömyyttä tunnistaa valheita valheiksi sekä kierteleviä, asiaa sivuavia tai irrelevantteja ajatuksia.

Cleckleyn psykopatian arvioinnissa haastattelu näyttää välttämättömältä juuri tunnereaktioiden testaamisen kannalta. Tunteiden aitoudesta tai epäaitoudesta,

tunteiden pinnallisuudesta ja Haren (1985b) piirrelistan kuvaamasta pinnallisesta viehätysvoimasta ja lipevydestä voi saada riittävän kuvan haastattelussa, mutta muilla menetelmillä tunnekylmyyden havaitseminen on vaikeampaa. Piirrelistan avulla on helppo vangita psykopaatin keskeisiä persoonallisuuden ominaisuuksia, jotka tulevat esiin haastattelun kuluessa. Tässäkin tutkimuksessa piirrelistan arvioitsijareliabiliteetti oli hyvä.

Cleckleyn psykopatiakriteereiden valossa piirrelista näyttää painottavan liikaa epäsosiaalista ja rikollista käyttäytymistä. Tähän viittaa myös se, että piirrelistan korrelaatio DSM-III:n antisosiaalisen persoonallisuushäiriön diagnoosiin on ollut melko korkea (Hare, 1983). Hodgins ja von Grunau (1988) ovat huomauttaneet, että piirrelista ja antisosiaalisen persoonallisuushäiriön diagnoosi identifioivat pitkälti samat yksilöt. Korkea piirrelistan pistemäärä voi muodostua eri tavoin, joten kaikki kokonaispistemäärän ylimpään kolmannekseen sijoittuvat vangit eivät tutkimuksessa olleet Cleckleyn psykopaatteja. Koska samaan piirrelistan kokonaispistemäärään voi yltää sekä persoonallisuuden ominaisuuksien että epäsosiaalisen ja rikollisen käyttäytymisen ansiosta, piirrelistan kokonaispistemäärä ei välttämättä ole sellaisenaan hyvä arvio Cleckleyn psykopatiakriteereiden täyttymisestä. Yhtenä ratkaisuna voisi olla piirrelistan puhdistaminen epäsosiaaliseen ja rikolliseen käyttäytymiseen liittyvistä osioista.

Epäsosiaalista käyttäytymistä, rikollisuutta ja psykopatiaa on pyritty selittämään myös Zuckermanin (1979) elämyshakuisuusteorian avulla. Tässä tutkimuksessa haluttiin selvittää, miten elämyshakuisuus mahdollisesti ilmenee käyttäytymisen tasolla. Tästä syystä tarkasteltiin elämyshakuisuudesta kertovia haastatteluvastauksia. Kun psykopaatti on elämyshakuinen, elämyshakuisuus saa kenties äärimmäisempiä ja itsetuhoisempia muotoja kuin muilla vangeilla. Tähän viittaisivat eräät haastatteluvastaukset, joissa elämyshakuisuus tuli esiin kuvauksina rikosten tekemisestä, uhkapeleistä, huumeidenkäytöstä, päämäärättömästä matkustelusta, vaarallisista harrasteista ja henkensä vaarantamisesta. Elämyshakuisuusteoriassa on tehty oletuksia limbisen systeemin välittäjäaineiden merkityksestä elämyshakuisen käyttäytymisen säätelijöinä (Zuckerman, 1983). Elämyshakuisuudessa, epäsosiaalisessa käyttäytymisessä ja psykopatiassa aktivaatiotason ja emootioiden säätelyllä näyttää olevan huomattava rooli. Emootioiden kokemiseksi tarvitaan riittävä aktivaatioita, jonka viriäminen on yhteydessä aivorungon retikulaariformaation ja limbisen systeemin toimintaan. Emootioihin liittyy autonomisen hermoston toiminnan muutoksia, joita välittää erityisesti hypothalamus. Psykopaattien tunteettomuus

(Cleckley, 1982), pelkoreaktioiden vähäisyys (Hare, 1965; Hare & Quinn, 1971) ja tehokas uhkaavien ja aversiivisten ärsykkeiden torjunta (Hare, 1978, 1982; Hare, Frazelle & Cox, 1978) voivat liittyä puutteisiin autonomisen hermoston toiminnassa tai retikulaariaktivaatiojärjestelmän kortikaalisissa linkeissä. Samoin elämishakuisuuden taustalla saattaa olla limbisen systeemin ja kortikaalisten alueiden aktivaatiota säätelevä toiminta, joka johtaa pyrkimykseen kohottaa vireystilaa ja siten tavallista vahvempaan stimulaation tarpeeseen.

Emootioiden säätelyssä tärkeään hypotalamukseen vaikuttaa koko limbinen systeemi, jolla vuorostaan on yhteyksiä kortikaalisiin, erityisesti frontaalisiin alueisiin (ks. Heilman, Watson & Bowers, 1983). Emootioilla on siten yhteyksiä kortikaalisiin alueisiin, limbisiin rakenteisiin ja hypotalamukseen. Psykopaattien emootioiden puutteellisuuden, tunnekyllyyden, taustalla voitaisiin ajatella olevan näiden emootioiden synnyssä ratkaisevien alueiden toimintahäiriö. Frontaalialueilla on tehtävänsä emootioiden säätelyssä, joten frontaalialueiden ja psykopatian välisiä yhteyksiä koskevat tutkimukset ovat tässä kohdin relevantteja. Frontaalialueiden toimintahäiriöiden ja psykopatiaan liittyvien käyttäytymismuotojen välinen yhteys on analoginen, eikä samantyyppisten käyttäytymisseurausten perusteella voida tehdä kausaalisia ja etiologisia päätelmiä. Tässä tutkimuksessa tuli kuitenkin esiin joitakin psykopaattien verbaalisen ilmaisun ja muun käyttäytymisen piirteitä, jotka muistuttavat frontaalialueiden vaurioissa ja toimintahäiriöissä esiintyviä löydöksiä.

Viimeaikaisissa tutkimuksissa on otaksuttu, että psykopatia olisi yhteydessä siihen tapaan, jolla kieltä prosessoidaan, käytetään ja ymmärretään (Hare, 1979; Hare & Jutai, 1988; Hare, Williamson & Harpur, 1988; Williamson, Harpur & Hare, 1986). Tämän tutkimuksen haastatteluosuudessa kertyi runsaasti tietoa psykopaattien verbaalisesta ilmaisusta, jossa esiintyi rönsyilyä, vastakysymyksiä, valehtelua ja liioittelua tarkkojen yksityiskohtien avulla, epämääräisiä ilmaisua ja fraasien ja abstraktien käsitteiden teennäistä käyttöä. Psykopaattien rönsyilytaipumus muistuttaa Haren ym. (1988) havaintoa psykopaattien taipumuksesta hyppiä puheessa asiasta toiseen. Rönsyilytaipumus, asioiden kiertely ja sivuava puhe on ominaista myös frontaalipotilaille (Joseph, 1986; Kandel & Freed, 1989; Stuss & Benson, 1984). Psykopaattien vastaukset kysymyksiin tulivat usein "asian vierestä" tai vastauksissa esitettiin kritiikkittömästi eri asioita samassa yhteydessä. Myös frontaalipotilaiden konfabuloivissa vastauksissa samankaltainen verbaalinen disinhibitio voi olla esillä; frontaalipotilas ilmaisee estottomasti virheellisiä ja mielikuvituksellisia asioita ja näyttää itse uskovan konfabulaatioihinsa (Joseph, 1986). Frontaalipotilaalla ja

psykopaatilla näyttäisi olevan samanlaisia ongelmia ehkäistä varsinaista asiaa sivuavien ja kiertelevien ajatusten virtaa ja monitoroida kriittisesti omia vastauksia. Lisäksi psykopaattien taipumus käyttää abstrakteja termejä ja fraaseja muistuttaa frontaalivaurioihin toisinaan liittyvää taipumusta puhua abstraktein metaforin (ks. Joseph, 1986).

Frontaalipotilaille ja psykopaateille näyttää olevan yhteistä myös emotionaalinen latteus, ahdistuneisuuden puuttuminen, käyttäytymisen estottomuus, pinnallinen kerskailu, oman käyttäytymisen seurausten puutteellinen ennakointi ja sosiaalisen arviointikyvyn heikkous (ks. Damasio & Van Hoesen, 1983; Kandel & Freed, 1989; Miller, 1988; Stuss & Benson, 1984). Blumer ja Benson (1975) ovat nimittäneet frontaalivaurioiden käyttäytymispiirteitä pseudopsykopaattiseksi syndroomaksi, johon liittyy estottomuus, pinnallinen asenne, hedonismi ja muista piittaamattomuus. On myös kiinnitetty huomiota siihen, että verbaalisten reaktioiden ja käyttäytymisen välinen yhteys on frontaalipotilailla usein katkennut (Stuss & Benson, 1984), mikä muistuttaa psykopaateilla todettua sanallisen aikomuksen ja todellisen käyttäytymisen välistä ristiriitaa. Frontaalialueiden toimintahäiriöissä on tyypillistä myös kyvyttömyys vaihtaa kognitiivista toimintatapaa joustavasti tehtävän vaatimusten mukaisesti (Stuss & Benson, 1984). Psykopaateilla on havaittu taipumus tehdä välttämisoppimiskokeissa vertailuryhmää enemmän virheitä, joissa rankaisuun johtavaa reaktiota ei opita välttämään (ks. Newman, 1987; Newman & Kosson, 1986). Taipumus on yleensä tulkittu disinhibitoriseksi kyvyttömyydeksi ehkäistä vääriä reaktioita (Gorenstein & Newman, 1980; Newman, 1987), mutta ehkä kyseessä voisi olla häiriö reagointistrategian joustavassa vaihtamisessa. Tilanteessa, jossa toiset reaktiot johtavat rankaisuun ja toiset palkitsemiseen, koehenkilöiden on opittava säätelemään reaktioitaan koetilanteesta saatavien vihjeiden mukaan. Psykopaatin näyttäisi olevan vaikeampaa muuttaa vakiintunutta reaktiosettiä ja sopeutua koetilanteen ärsykeyhteyksien muutoksiin.

Hare ym. (1988) varoittavat tekemästä suoria päätelmiä psykopatian taustalla olevista tekijöistä sen perusteella, että verrataan aivovammapotilaiden ja psykopaattien käyttäytymisen piirteitä ja löydetään yhtäläisyyksiä. Ei tosin voida väittää sitäkään, ettei psykopaateilla olisi neurologisia puutteita tai häiriöitä (Hare ym., 1988). Kiistattomia ja riittäviä todisteita ei kuitenkaan ole. Tämän tutkimuksen havainnot psykopaattien ja frontaalipotilaiden verbaalisen ilmaisun ja muun käyttäytymisen samankaltaisista piirteistä jäivät havaintojen tasolle, koska asian selvittäminen ei kuulunut tutkimuksen tavoitteisiin. Psykopaattien ja muiden ihmisten aivotoiminnassa

saattaisi olla toiminnallisia ja rakenteellisia eroja, mutta toistaiseksi tutkimustuloksia ei ole riittävästi. Aivotoimintoihin liittyvän puutteen tai häiriön mahdollisuutta psykopatian selittäjänä ei voitane sulkea pois, kun otetaan huomioon tunnekyllmyyden ja autonomisen hermoston hyporeaktiivisuuden keskeinen merkitys psykopatiassa.

Haastatteluissa havaittiin, että psykopaatit käyttivät mielellään fraaseja, sivistyssanoja ja arvoviritteisiä käsitteitä. Sanojen käyttö vaikutti kuitenkin teennäiseltä ja "opitulta" ikään kuin sanat olisivat irti emotionaalisesta merkityksestään. Psykopaatit viittasivat usein arvoihin ja käyttivät emotionaalisesti voimakkaita sanoja. Verbaalisessa ilmaisussa narsistisille persoonallisuushäiriöille tyypillinen ihannointi ja devaluaatio näyttivät tulevan esiin voimakkaina sananvalintoina. Haren ym. (1988) ja Williamsonin ym. (1986) mukaan psykopaatit reagoivat muita heikommin emotionaalisiin sanoihin ja käyttivät sanoja luokitellessaan vähemmän emotionaalisiin merkityksiin liittyviä perusteita ja enemmän semanttisia ja denotatiivisia perusteita. Psykopaattien teennäisen verbaalisen ilmaisun ja kaunopuheisuuden taustalla voisi olla tämänkaltainen emotionaalisten sanojen pinnallinen, vailla tunnesisältöä oleva käsittely. On kuitenkin muistettava, että tässä tutkimuksessa ei psykopaattien verbaalista ilmaisua analysoitu tarkemmin, vaan havainnot perustuvat puhtaasti haastatteluvaikutelmiin.

Psykopaatit esittivät haastattelijoille vastakysymyksiä, joiden funktio saattaisi olla verbaalisen palautteen saaminen tai vakuuttaminen. Psykopaattien on ehkä vaikea koodata nonverbaalista palautetta, esimerkiksi haastattelijan kuuntelevaa ilmettä tai muuta nonverbaalisesti ilmaistua kiinnostusta asiaan. Vastakysymyksiä esittämällä he mahdollisesti toivoivat suoraa, verbaalista palautetta. Toiseksi vastakysymykset saattoivat palvella samaa tehtävää kuin painokkaat, teatraaliset äänensävyt tai eleet, jolloin vastakysymyksillä pyrittiin vakuuttamaan tai manipuloimaan haastattelijaa. Samaa pyrkimystä vakuuttaa haastattelijaa voisi ilmentää myös psykopaattien valehtelu ja liioittelu tarkkojen yksityiskohtien avulla. Norris (1988) on maininnut, että monilla sarjamurhaajilla - joista osa sopii Cleckleyn psykopatiakuvaukseen - on kyky muistaa pienimpiäkin yksityiskohtia jostakin tapauksesta (hypermnesia). Saattaa olla, että kyseessä on ollut taipumus tuoda esiin runsaasti yksityiskohtia, olivatpa ne oikeita tai eivät. Kyse voi tietysti olla myös hyvästä muistista, jota on pidetty psykopaatin yhtenä ominaisuutena (esim. Andrew, 1982).

Psykopaatit voivat valita voimakkaita sanoja, painokkaita äänensävyjä, eleitä, valheellisia yksityiskohtia ja vastakysymyksiä varmistaakseen sanoman perillemenon. Ilmiö voisi kuvastaa psykopaatin kommunikaatiovaikeuksia ja ongelmia verbaalisen

ja nonverbaalisen palautteen koodauksessa ja tulkinnassa. Jos psykopaatilla ei ole käytettävissä kommunikaation affektiivisiä elementtejä tai affektiiviset elementit eivät ole integroituneet semanttisiin merkityksiin, kommunikaatio on normaalia vaikeampaa. Muiden kanssa puhuessaan psykopaatin on silloin esimerkiksi palautteen saamisessa turvaututtava vastakysymysten kaltaisiin strategioihin. Psykopaattien kielellistä prosessointia koskevat tutkimukset voivat tuoda tietoa psykopaattien verbaalisen ilmaisun ominaispiirteistä ja mahdollisesti niiden taustalla olevista orgaanisista tekijöistä. Yleensä ajatellaan, että vasen aivopuolisko on erikoistunut kielellisen materiaalin prosessointiin ja että psykopaattien kielellinen prosessointi ei olisi lateralisoitunut selvästi vasemman aivopuoliskon eduksi (Hare & Jutai, 1988). Psykopaattien kielellinen ilmaisu on muodollisesti häiriötöntä mutta emotionaalisesti puutteellista. On mahdollista, että oikealla aivopuoliskolla on erityinen sija emotionaalisen käyttäytymisen välittämisessä ja vireystilan säätelyssä, sillä oikean aivopuoliskon vaurioissa affektiivisen materiaalin prosessointi heikentyy ja tunnereaktiot voivat olla vähäisiä ja viittaavat välinpitämättömyyteen ja alhaiseen vireystilaan (Heilman ym., 1983). Näistä syistä oikean hemisfäärin alueiden roolia psykopaattien kielellisessä prosessoinnissa ja emotionaalisten merkitysten puuttumisessa voitaisiin tutkia lähemmin.

Psykopaattien rikosten tekemiseen liittyvät tunteet ovat emootioiden puutteellisuuden näkökulmasta kiinnostavia. Tutkimuksessa todettiin, että psykopaatit ilmaisivat runsaasti rikosten tekemiseen liittyviä miellyttäviä, laskelmoivia ja kylmänrauhallisia ajatuksia. Laskelmoivuus ja rauhallisuus sopivat psykofysiologisiin havaintoihin psykopaattien elektrodermaalisista reaktioista aversiivisen ärsykkeen antisipaation tilanteissa ja psykopaattien pelkoreaktioiden vähäisyydestä. Tässä valossa tuntuu luonnolliselta, että rikosten tekemisen tilanteissakin psykopaatit ovat rauhallisia eivätkä ahdistu. Muilla vangeilla sen sijaan hermostuneisuus, epämiellyttävä jännitys ja pelko kiinnijäämisestä olivat melko yleisiä rikoksiin liittyviä tunnetiloja. Laskelmoivuus, rauhallisuus ja voimakkaiden tunteiden puuttuminen rikostilanteessa sopii hyvin myös kuvaan Cleckleyn psykopaatin tunnekylmyydestä. Tunteiden latteus ja alhainen vireystila rikoksen yhteydessä voi johtaa pyrkimykseen kohottaa vireystilaa miellyttävämmälle tasolle etsimällä stimulaatiota, kuten optimaalisen stimulaation ja aktivaation teorian nojalla voitaisiin olettaa (ks. Ellis, 1987; Zuckerman, 1979). Osa haastatteluvastauksista kertoikin, että psykopaatit saavat rikoksista jännittäviä ja kiihottavia elämyksiä.

Tutkimuksessa vahvistettiin, että Cleckleyn psykopatiakuvaukseen sopivia

rikoksentekijöitä voidaan löytää suomalaisten omaisuus-, liikenne- ja huumerikoksista tuomittujen vankien joukosta. Cleckleyn psykopaatit poikkeavat persoonallisuudeltaan muista rikoksentekijöistä siinä määrin, että voitaisiin puhua persoonallisuustyypistä. Piirrelistan muokkaaminen vain Cleckleyn psykopaatin persoonallisuutta koskevaksi olisi selkeyttävää. Arviointimenetelmien kehittämisen lisäksi on jatkettava yrityksiä psykopatian teoreettiseksi ymmärtämiseksi. Psykopatian teorian rakennusaineita ovat tähän mennessä olleet esimerkiksi elämyshakuisuusteoria ja aktivaatioteoria. Myös aivotointojen, esimerkiksi frontaalialueiden toimintahäiriöiden, ja psykopatian väliset yhteydet on nostettu esiin. Teoreettisesti Cleckleyn psykopatia on mielenkiintoinen persoonallisuustyyppe, koska sillä näyttää olevan liittymäkohtia laajemminkin inhimilliseen käyttäytymiseen ja käyttäytymisen perustana oleviin kognitiivisiin prosesseihin ja emootioiden säätelyyn.

LÄHTEET

- Andrew, J. M. (1982). Memory and violent crime among delinquents. *Criminal Justice and Behavior*, 9, 364-371.
- Barbour-McMullen, J., Coid, J., & Howard, R. (1988). The psychometric identification of psychopathy in mentally abnormal offenders. *Personality and Individual Differences*, 9, 817-823.
- Blackburn, R. (1975). An empirical classification of psychopathic personality. *British Journal of Psychiatry*, 127, 456-460.
- Blackburn, R. (1978). Psychopathy, arousal, and the need for stimulation. Teoksessa R. D. Hare & D. Schalling (toim.), *Psychopathic behaviour: Approaches to research*. Chichester: Wiley.
- Blackburn, R. (1979). Cortical and autonomic arousal in primary and secondary psychopaths. *Psychophysiology*, 16, 143-150.
- Blackburn, R. (1987). Two scales for the assessment of personality disorder in antisocial populations. *Personality and Individual Differences*, 8, 81-93.
- Blackburn, R., & Lee-Evans, J. M. (1985). Reactions of primary and secondary psychopaths to anger evoking situations. *British Journal of Clinical Psychology*, 24, 93-100.
- Blackburn, R., & Maybury, C. (1985). Identifying the psychopath: The relation of Cleckley's criteria to the interpersonal domain. *Personality and Individual Differences*, 6, 375-386.
- Blumer, D., & Benson, D. F. (1975). Personality changes with frontal and temporal lobe lesions. Teoksessa D. F. Benson & D. Blumer (toim.), *Psychiatric aspects of neurologic disease*. New York: Grune & Stratton.
- Cleckley, H. (1941). *The mask of sanity* (5. painos). St. Louis: Mosby.
- Cleckley, H. (1982). *The mask of sanity* (6. painos). St. Louis: Mosby.
- Dahlstrom, W. G., & Welsh, G. S. (1960). *An MMPI handbook: A guide to clinical practice and research*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Damasio, A. R., & Van Hoesen, G. W. (1983). Emotional disturbances associated with focal lesions of the limbic frontal lobe. Teoksessa K. M. Heilman & P. Satz (toim.), *Neuropsychology of human emotion*. New York: Guilford.
- Ellis, L. (1987). Relationships of criminality and psychopathy with eight other apparent behavioral manifestations of suboptimal arousal. *Personality and Individual Differences*, 8, 905-925.
- Emmons, T. D., & Webb, W. W. (1974). Subjective correlates of emotional responsivity and stimulation seeking in psychopaths, normals, and acting-out neurotics. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 620-625.
- Eysenck, H. J. (1987). Personality theory and the problem of criminality. Teoksessa B. J. McGurk, D. M. Thornton, & M. Williams (toim.), *Applying psychology to imprisonment: Theory and practice*. London: Her Majesty's Stationery Office.
- Eysenck, H. J., & Eysenck, S. B. (1975). *Manual of the Eysenck Personality Questionnaire*. London: Hodder & Stoughton.
- Eysenck, S. B., & Eysenck, H. J. (1977). Personality differences between prisoners and controls. *Psychological Reports*, 40, 1023-1028.
- Eysenck, S. B., & Haapasalo, J. (1989). Cross-cultural comparisons of personality: Finland and England. *Personality and Individual Differences*, 10, 121-125.
- Gawecka, H., & Poznaniak, W. (1979). Reactivity and stimulation-seeking in psychopathic delinquents and neurotic patients. *Polish Psychological Bulletin*, 10, 175-185.

- Goma, M., Perez, J., & Torrubia, R. (1988). Personality variables in antisocial and prosocial disinhibitory behavior. Teoksessa T. E. Moffitt & S. A. Mednick (toim.), *Biological contributions to crime causation*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.
- Gorenstein, E. E., & Newman, J. P. (1980). Disinhibitory psycho pathology: A new perspective and a model for research. *Psychological Review*, 87, 301-315.
- Gough, H. G. (1948). A sociological theory of psychopathy. *American Journal of Sociology*, 53, 359-366.
- Gough, H. G. (1969). *Manual for the California Psychological Inventory*. Palo Alto: Consulting Psychologists Press.
- Graham, J. R. (1983). *The MMPI: A practical guide*. New York: Oxford University Press.
- Haapasalo, J. (1985). Psykopatiakäsitteen kehitys ja sisältö. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 273.
- Haapasalo, J. (1986). Psykopatian ja antisosiaalisuuden biologisesta tutkimuksesta. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 287.
- Haapasalo, J. (1989). Eysenckin persoonallisuuskyselyn ja Zuckermanin elämyshakuisuusasteikon standardointi Suomessa. Jyväskylän yliopisto. Psykologian lisensiaatintyö.
- Haapasalo, J. (1990a). Crimes and crime-related feelings among the Cleckley psychopaths. *Julkaisematon käsikirjoitus*.
- Haapasalo, J. (1990b). The Eysenck Personality Questionnaire and Zuckerman's Sensation Seeking Scale (Form V) in Finland: age differences. *Personality and Individual Differences*, 11, 503- 508.
- Hare, R. D. (1965). Temporal gradient of fear arousal in psychopaths. *Journal of Abnormal Psychology*, 70, 442-445.
- Hare, R. D. (1970). *Psychopathy: Theory and research*. New York: Wiley.
- Hare, R. D. (1978). Electrodermal and cardiovascular correlates of psychopathy. Teoksessa R. D. Hare & D. Schalling (toim.), *Psychopathic behaviour: Approaches to research*. Chichester: Wiley.
- Hare, R. D. (1979). Psychopathy and laterality of cerebral function. *Journal of Abnormal Psychology*, 88, 605-610.
- Hare, R. D. (1980). A research scale for the assessment of psychopathy in criminal populations. *Personality and Individual Differences*, 1, 111-119.
- Hare, R. D. (1982). Psychopathy and physiological activity during anticipation of an aversive stimulus in a distraction paradigm. *Psychophysiology*, 19, 266-271.
- Hare, R. D. (1983). Diagnosis of antisocial personality disorder in two prison populations. *American Journal of Psychiatry*, 140, 887-890.
- Hare, R. D. (1984). Performance of psychopaths on cognitive tasks related to frontal lobe function. *Journal of Abnormal Psychology*, 93, 133-140.
- Hare, R. D. (1985a). Comparison of procedures for the assessment of psychopathy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, 7-16.
- Hare, R. D. (1985b). The psychopathy checklist. *Julkaisematon käsikirjoitus*.
- Hare, R. D. (1986). Twenty years of experience with the Cleckley psychopath. Teoksessa W. H. Reid, D. Dorr, J. I. Walker, & J. W. Bonner (toim.), *Unmasking the psychopath*. New York: W. W. Norton.
- Hare, R. D., & Cox, D. N. (1978). Clinical and empirical conceptions of psychopathy, and the selection of subjects for research. Teoksessa R. D. Hare & D. Schalling (toim.), *Psychopathic behaviour: Approaches to research*. Chichester: Wiley.
- Hare, R. D., & Frazelle, J. (1980). Some preliminary notes on the use of a research scale for the assessment of psychopathy in criminal populations. *Julkaisematon käsikirjoitus*.
- Hare, R. D., Frazelle, J., & Cox, D. N. (1978). Psychopathy and physiological responses to threat of an aversive stimulus. *Psychophysiology*, 15, 165-172.

- Hare, R. D., & Harpur, T. J. (1986). Weak data, strong conclusions: Some comments on Howard, Bailey and Newman's use of the Psychopathy Checklist. *Personality and Individual Differences*, 7, 147-151.
- Hare, R. D., & Jutai, J. W. (1986). Psychopathy, stimulation seeking, and stress. Teoksessa J. Strelau, F. Farley, & T. Gale (toim.) *The biological bases of personality and behavior*. Vol. 2. Washington: Hemisphere.
- Hare, R. D., & Jutai, J. W. (1988). Psychopathy and cerebral asymmetry in semantic processing. *Personality and Individual Differences*, 9, 329-337.
- Hare, R. D., & McPherson, L. M. (1984). Violent and aggressive behavior by criminal psychopaths. *International Journal of Law and Psychiatry*, 7, 35-50.
- Hare, R. D., & Quinn, M. J. (1971). Psychopathy and autonomic conditioning. *Journal of Abnormal Psychology*, 77, 223-235.
- Hare, R. D., Williamson, S. E., & Harpur, T. J. (1988). Psychopathy and language. Teoksessa T. E. Moffitt & S. A. Mednick (toim.), *Biological contributions to crime causation*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.
- Hart, S. D., & Hare, R. D. (1989). Discriminant validity of the Psychopathy Checklist in a forensic psychiatric population. *Psychological Assessment*, 1, 211-218.
- Hathaway, S. R., & McKinley, J. C. (1951). *The Minnesota Multiphasic Inventory Manual*. New York: Psychological Corp.
- Heilbrun, A. B. (1979). Psychopathy and violent crime. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 47, 509-516.
- Heilbrun, A. B. (1982). Cognitive models of criminal violence based upon intelligence and psychopathy levels. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 50, 546-557.
- Heilbrun, A. B., & Heilbrun, M. R. (1985). Psychopathy and dangerousness: Comparison, integration and extension of two psychopathic typologies. *British Journal of Clinical Psychology*, 24, 181-195.
- Heilman, K. M., Watson, R. T., & Bowers, D. (1983). Affective disorders associated with hemispheric disease. Teoksessa K. M. Heilman & P. Satz (toim.), *Neuropsychology of human emotion*. New York: Guilford.
- Hodgins, S., & von Grunau, M. (1988). Biology, mental disorder, aggression and violence: What do we know? Teoksessa T. E. Moffitt & S. A. Mednick (toim.), *Biological contributions to crime causation*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.
- Howard, R. C. (1988). One concept or two? A reply to Raine. *Personality and Individual Differences*, 9, 829-830.
- Howard, R. C., Bailey, R., & Newman, A. (1984). A preliminary study of Hare's "Research scale for the Assessment of Psychopathy" in mentally abnormal offenders. *Personality and Individual Differences*, 5, 389-396.
- Joseph, R. (1986). Confabulation and delusional denial: Frontal lobe and lateralized influences. *Journal of Clinical Psychology*, 42, 507-520.
- Kandel, E., & Freed, D. (1989). Frontal-lobe dysfunction and antisocial behavior: A review. *Journal of Clinical Psychology*, 45, 404-413.
- Miller, L. (1988). Neuropsychological perspectives on delinquency. *Behavioral Sciences & the Law*, 6, 409-428.
- Modlin, H. C. (1983). The antisocial personality. *Bulletin of the Menninger clinic*, 47, 129-144.
- Newman, J. P. (1987). Reaction to punishment in extraverts and psychopaths: Implications for the impulsive behavior of disinhibited individuals. *Journal of Research in Personality*, 21, 464-480.
- Newman, J. P., & Kosson, D. S. (1986). Passive avoidance learning in psychopathic and nonpsychopathic offenders. *Journal of Abnormal Psychology*, 95, 252-256.
- Norris, J. (1988). *Serial killers*. New York: Anchor Books.

- Pérez, J., & Torrubia, R. (1985). Sensation seeking and antisocial behaviour in a student sample. *Personality and Individual Differences*, 6, 401-403.
- Quay, H. C. (1965). Psychopathic personality as pathological stimulation-seeking. *American Journal of Psychiatry*, 122, 180-183.
- Raine, A. (1985). A psychometric assessment of Hare's checklist for psychopathy on an English prison population. *British Journal of Clinical Psychology*, 24, 247-258.
- Raine, A. (1988). Psychopathy: a single or dual concept? *Personality and Individual Differences*, 9, 825-827.
- Ronningstam, E. (1988). Studies on narcissistic disturbances. Doctoral Dissertation. University of Stockholm. Department of Psychology.
- Schroeder, M. L., Schroeder, K. G., & Hare, R. D. (1983). Generalizability of a checklist for assessment of psychopathy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 51, 511-516.
- Stuss, D. T., & Benson, D. F. (1984). Neuropsychological studies of the frontal lobes. *Psychological Bulletin*, 95, 3-28.
- Sutker, P. B., & Allain, A. N. (1987). Cognitive abstraction, shifting, and control: Clinical sample comparisons of psychopaths and nonpsychopaths. *Journal of Abnormal Psychology*, 96, 73-75.
- Wallbank, J. (1985). Antisocial and prosocial behavior among contemporary Robin Hoods. *Personality and Individual Differences*, 6, 11-19.
- Williamson, S. E., Harpur, T. J., & Hare, R. D. (1986). Behavioral and electrocortical responses of psychopaths to emotional words. *Psychophysiology*, 23, 470.
- Wong, S. (1988). Is Hare's Psychopathy Checklist reliable without the interview? *Psychological Reports*, 62, 931-934.
- Wulach, J. S. (1983). Diagnosing the DSM-III antisocial personality disorder. *Professional Psychology: Research and practice*, 14, 330-340.
- Wulach, J. S. (1988). The criminal personality as a DSM-III-R antisocial, narcissistic, borderline, and histrionic personality disorder. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 32, 185-199.
- Zager, L. D. (1988). The MMPI-based criminal classification system: A review, current status, and future directions. *Criminal Justice and Behavior*, 15, 39-57.
- Zuckerman, M. (1978). Sensation seeking. Teoksessa H. London & J. E. Exner, Jr. (toim.), *Dimensions of personality*. New York: Wiley.
- Zuckerman, M. (1979). Sensation seeking: Beyond the optimal level of arousal. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Zuckerman, M. (1983). Biological bases of sensation seeking, impulsivity, and anxiety. Hillsdale, NJ: Erlbaum.